

1911

1911

1911

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૨૦૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઈશ્વર ડોનો હે

વિષય ૩૪૨૦.૩

ॐ तत्सत् परमात्मने नमः

આહ આના સિરિઝ-અથમાળા

વર્ષ ૧ હું

(વૈશાખ)

પ્રથમ પુષ્પ

ઇશ્વર કેનો છે?

પ્રથામક ને પ્રકાશક

હમર દેવજી ગોવિંદનદાસ બીમજી,
પોરબંદર

વ્યવસ્થાપક

લાભશકર જીવરાજ બોશી,
ત્રુવસીદાસ સુજીનો માળો,
વડગાદી, માહતી, મુળાષ્ટ નં ૩

સંવત ૧૯૮૧]

[૪૦ સં ૧૯૨૪

જીટક મૂલ્ય કાચુ પૂર્ણ ૦-૧૦-૦

„ „ પાકું „ ૦-૧૨-૦

જાગાડથી ત્રાહક થનારને આહ આના ને દસ આના

(આ પુસ્તકના કોપી ગણના દરેક પ્રયોજકને સ્વાધીન છે.)

૧૨૨૦૨

૧૨૨૦૨

આ લેખકના બીજા પુસ્તકો.

૧ ગુજરાતી-અંગ્રાજી શિક્ષક ને કોષ

મૂલ્ય રૂ ૩-૦-૦

(શબ્દકોશ સુદર સોનેરી બાઈન્ડીંગ)

૨ પતિવ્રતા ગાન્ધારી મૂલ્ય રૂ ૦-૧૦-૦

(અવકરમારક અથમાળાના આકરને ૦-૮-૦)

૩ ફિરંગી વેપારીઓ (દનિદામ) રૂ ૨-૦-૦

૪ કુટીલ કારભારી (નવવકથ) રૂ ૨-૮-૦

મળવાનું રચણ

અવકરમારક અથમાળા

ખાડવા દેસાઈની પોળ,

અમદાવાદ.

કંઈર બેશી એન્ડ કુંડ
વડગાદી, માડવી.

P B 3049

મુબારક ૩.

અનુસ્થાન 'સાહિત્ય પ્રેસ, ૧૦-૧૪, બેકહાસ હાલ,

મેરોઝ સ્ટોલ, કોલ, મુબાઈ નં ૧.

અનુક લાભસકર મણુરામ બદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય નિવેદન.

જમદાધારની દરજ્યાની આજે અમે વાચક વર્ગ સમક્ષ આ 'આઠ આના નિરિત્ત-અથમાળા' રજુ કરીએ છીએ તે માથે ઉમેદ રાખીએ છીએ કે સાદિલ્યપ્રેમી વાચક બહુઓ તેની યોગ્ય મદદ કરશે તો અમે અમારો આ નવીન પ્રયામ નફા થયો માનીશું.

પ્રસ્તુત માળાના પુષ્પો દર ત્રણ માસે બદલ પડશે. એટલે શરૂઆતના તો માળા નિર્માસિક મળ્યો. આદક-સખ્યા વધ્યા બાદ માળાના પુષ્પો દર માસે નાઠળશે દરેક વાચક બહુઓ પ્રત્યે નમ્ર વિનવતી છે કે અમારૂંથી આદક તરીકે પોતાના નામ નાધાવવા કૃપા કરી.

પ્રસ્તુત પુસ્તક પત્રી માળાનું બીજું પુષ્પ જે હાલ છપાય છે, તે શ્રાવણ માસની શરૂઆતમા માહો પડે રવાના કરવામા આવશે.

માના નિત્ર કાષ્ઠ દેવજી ગોરધનદાસે આ 'માળા' (આઠ આના નિરિત્ત-અથમાળા)ની શરૂઆત સમાજ સેવાના ઉદ્દેશ્યથી કરી છે તેની-ગુજાર પ્રજા યોગ્ય કદર કરશે તો તે પોતાનાં ચત્ત સફળ થયો મળશે.

અશા છે કે ગુજાર પ્રજા સમક્ષ આ પ્રવત્ત સફળ નીવડશે.

અક્ષય તૃતીયા, રવિવાર, તા. ૦૧-૪-૨૫ ગુજા ૧, ૩.	}	વિનીત, જ્ઞાનચંદ્રકર ઇવરાજ જોશી.
--	---	------------------------------------

જદ્દી નામ નોંધાવો.

તૈયાર છે

આઠ આના સિરિઝ-ગ્રંથમાળા.

પહેલું પુસ્તક વૈશાખ માસમા બહાર પડ્યું છે

આ માળાના નિયમો.

૧ દરેક આઠ આના અગાડથી ભરી આ માળાને માદક થઇ શકે છે પાકા પૂડાના માદક થનારને દસ આના ભરવા પડશે પેટેજ બૂદુ

૨ તબ્બ મામે એક પુસ્તક ૧૦૦-૧૨૫ પુછનું બહાર પડશે પેટેજ સાથે કાચા પૂડના દસ આના ને પાકા પૂડાના ૫૨ આના મોકલનારને છુક પે.૭૨થી રવના કરવા મા આવશે

૩ છૂટક ખરીદનારને કાચા પૂડના દસ આના ને પાકા પૂડાના બાર આના ભરવા પડશે

૪ આ માળાના દસ માદક આખા વર્ષના કરી આપનારે માળાના એક વરમના પુસ્તકો ફ્રી મળશે.

૫ અગાડથી રટેમ્પ (ટીપીટો) મોકલનારે કાચા પૂડાના પુસ્તક માટે દસ આનાની ને પાકા પૂડા માટે બાર આનાની મોકલી અપવાથી માદક તરીકે નામ નોંધવામાં આવશે.

લખો —

ડૉક્ટર જોશી એન્ડ કુંઠ.

તુળસીદાસ સરસ્વતી મળે,

વડગાદી-મડવી મુબઇ, નં ૩

પ્રસ્તાવના

આજે “અઠ આના સિગ્ન” ગ્રંથમાળાનું પહેલું પુષ્પ “હથ્થર કોનો છે?” તે સાહિત્ય પ્રેમી ગુજરાત સમાજના કર કમળમાં સાદર અર્પિત છે છીએ

સાહિત્ય જેમ બને તેમ સમાજના ઉત્તમ વિચારોને વધુ સનેજ બાવવા માટે, રામ અને રકને પોમાય તેનું સોધુ કરવા માટે, અન્ય સરચાઓના આદરણીય પ્રવર્તનો સાથે અમારો પશુ આ એક સદકાર છે. બિનના એટલીજ છે કે અમે દરેક પુતક આઠ આના કિમતનુંજ બદાર પાડીશું જેનો સર્વ કોઈ લાભ લઈ શકે

બહોળા પ્રચાર પ મેલી સાહિત્યથી અલગુત ઇંગ્રેજ અને ગ્રામી બાપાઓમા પશુ ચાર, છ, અને આઠ આના સિગ્ન જે નીકળે છે તેનુંજ આ અનુકંષુ છે

અમારી આ માળામા જેમ બનશે તેન ન્યુદાર આને મનજ રજુ કરના જઈશું મજકુર વસ્તુમ કરના કંઈક ઓપજનક છે આ રામ બદલુર જગદર સેનના “દરિશ બાન્ડારી” નો અનુવાદ છે. તે તે મદાસપને ઉપકાર મનના તેમની કલમથી લખાયવા—એક શીમતજ વિદ્યાન કરી શકે તેમ નથી, પણ મરીમ મજુમ પશુ વિદ્યા માટે કેટલુ ઉત્તજન આપી, માયા અને મમતા દર્શાવી શકે છે. તે માટે ચોગ્ય માર્ગ દર્શાવું આ પુષ્પ રજુ કરીએ છીએ જે ગુજરાત પ્રજામા પશુ આદર પ મે એજ અમારી આકાક્ષા છે

પોરબર ૧૯૮૧ } લી.
અક્ષરજીવિ } ઠક્કર દેવજી ગોધનદ મ લીપણ
બુઝાદી, મુબજ નં. ૨.

છપાય છે

છપાય છે

આઠ આના સિરિઝ-શ્રેયમાળાનું
દ્વિતીય પ્રુપ્ત.

વહુમીનો વિષમય સંસાર.

આવણુ માસની રાજઆતમાં બહાર પડશે

— ૦. —

છપાય છે

છપાય છે

નિ રં જ ના

એક સામાજિક નવલકથા.

લેખક — પ્રભુલાલ દયારામ દ્વિવેદી.

ૐ તત્સત્ પરમાત્મને નમ

આઠ આના સિરિઝ-ગ્રંથ માળા.

વર્ષ ૧ લુ

પ્રથમ પુણ્ય

ઇશ્વર કોનો છે ?

પ્રયોગક - ઠક્કર દેવજી જોરધનદાસ

ત્ર્યંબક સ્મારક ગ્રંથમાળા

વાર્ષિક લવાજમ ૫-૪-૦

પ્રવેશ ફી ૧-૦-૦ શરૂઆતમાં

પહેલું વર્ષ

૧ રાજ રામકૃષ્ણ	૫	૪૦૦	૩-૪-૦
૨ સિરાજદૌલા	૫	૫૦૦	૩-૮-૦
૩ હિંદના હીરા	૫	૨૨૫	૧-૪-૦

બીજું વર્ષ

૧ વજ્રનદિની ગુલબેગમ (નથી)	૫	૪૦૦	૨-૮-૦
૨ મીર કાસિમ (નથી)	૫	૩૦૦	૨-૦-૦
૩ બળવાનો ઇતિહાસ ભા ૧	૫	૬૨૫	૪-૦-૦

ત્રીજું વર્ષ

૧ રમાચુંદરી	૫	૩૧૬	૨-૮-૦
૨ બળવાનો ઇતિહાસ ભા ૨	૫	૭૦૦	૪-૦-૦
૩ નારાયણી	૫	૩૦૦	૩-૦-૦

વર્ષ ૪ થી

૧ ફિર ગી વેપારીઓ	૫	૩૦૦	૨-૦-૦
૨ બળવાનો ઇતિહાસ ભા ૩			
છપાય છે	૫	૭૦૦	૪-૦-૦

૩ ફૂટીલ કારભારી ,,	૫	૩૦૦	૨-૮-૦
--------------------	---	-----	-------

પાછલા વર્ષના સેટો ખલાસ થઈ જવા આવ્યા છે; ૧૯૨૨ ના અને ૧૯૨૩ ના સેટના રૂ ૬-૪-૦ લેવામાં આવે છે પ્રવેશ શીનો રૂ ૧) જુદો

ત્ર્યંબક સ્મારક ગ્રંથમાળા } લખો - લાભશ કર જીવરાજ જોશી
આરીયા, અમદાવાદ } તુળસીદાસ સૂરજનો માળો,
વડગાદી-માડવી, મુબઇ ન ૩

ॐ तत्सत् परमात्मने नम

ધશ્વર કોનો છે ?

પ્રકરણ ૧ લું

આ એક દાહોકા પહેનાની વાત છે નારાયણ મેટ્રીકની પરીક્ષામાં હવે નમરે પાસ થયો હતો તેના બાપને તેણે અભ્યાસ આગળ વધારવા કહ્યું પણ તેના બાપે તો સાદ કહી નાખ્યું કે મારાથી હવે પુરુ પડશે નહીં તેની મા જીવતા ચાલુ આવકમાજ અભ્યાસ આગળ વધારવો જની શકતે તેની મા ત્રણ વર્ષ થયા ગુજરી ગઈ હતી, અને હવે તો નવી માનું રાજ્ય હતું, એટલેજ તેના બાપથી જની શકતું નહોતું નવી માએ નારાયણની વાત સાંભળી કહ્યું કે તારી ઉમર તો જો? સોળ વર્ષનો થયો, તારા બાપ પાસે ધનનો ઢગલો નથી પડ્યો કે તને બચાવે આટલું થયું તે ધણું છે

નારાયણે જાણ્યું કે બાપ પાસેથી કાઢ વળે તેમ નથી. સારું હવે આટલી પદર વર્ષની નાની વયેજ નોકરી કરવા મડી જાઉં? તેને બાપ્યું કે હવે નોકરી કરવી તો છેજ, પણ તે પહેલા કાઢક પ્રયત્ન કરી જોઉં અભ્યાસ આગળ વધારવા માટે યોગ્ય તજવીજ તો કરવી, પછી જેવી ધશ્વરની પ્રતિષ્ઠા

નારાયણના ગામમાં એકજ વર મોટું હતું, શિવાય સંખ્યા રોજનું કમાય અને રોજ ખાય તેવા મદ્ય પોતાના ખાપના જોવાજ હતા ગામમાં જે મોટું ઘર રહેવાતું તે અહરથનું નામ રામચંદ્ર શેઠ હતું રામચંદ્ર શેઠ જ્ઞાને વાણીયા હતા, તેની મુખ્યમ્મ કમીશનની મોટી પેઢી હતી ત્યાં લાખોની ઉચ્છલપાયણ થતી, અનેક આડલાઓના તેને ત્યાં રૂ, અનાજ, મોનું, ચાવી તેમજ શરારીના કામકાજ હતા મોટા શેઠ રામચંદ્ર શેઠ પોતાના બે દીકરાઓને કારભાર સોંપી ગોકુલ મથુરાની યાત્રામાં અને તીર્થ ક્ષેત્રોમાં ફરતા તેઓ વહીવટ તન્દ્ર નજર પશુ કરતા નહોતા, મોટા દીકરાનું નામ વિમનજી અને નાના દીકરાનું નામ રામદાસ હતું વિમનજી શેઠ ઘણો વખત મુમ્મદ રહેતા અને માસ બે માસ પોતાને ગામ આવતા નાના લાઇ રામદાસ અહીં ઘેરેજ રહેતા વ્યવહારના મુખ્ય કરતા હરતા વિમનજી શેઠજ હતા

ખાપ પાસેથી નિશ્ચય થયેલા નાનાયણને રામદાસ પાસે જવાનો વિચાર આવ્યો તેની મુખ્યમ્મની પેઢી ઉપર કેટલાએ માણસો રહે છે, તો મારો સમાસ ત્યાં નહીં થાય ?

એક દિવસ સવારે નારાયણ નગદામ શેઠ પાસે ગયો રામદાસ શેઠને નારાયણ મેટ્રીકમાં સારું નમરું પાસ થયો છે તે નમાયાર પહેલીથીજ મળ્યા હતા, તેથી તેને જોઇને હસતે મ્હોએ બોલ્યા આન તું નારાયણ તું પાસ થયો તે જાણી હું બહુ ખુશી થયો છું દલે આમળ લણવા માટે શું કયું ?

નારાયણ બોલ્યો—એ માટેજ આપની પાસે આવ્યો છું તો ! એમ કહી, પોતાની સર્વવાત તેને કહી રામદાસ તેની હકીકત સાલળી બોલ્યા—“તું હજી તો બાળક છે બાપ ! હોશીયાર છે તો શા માટે અભ્યાસ આમ છોડી દેવો જોઇયે ?”

નારાયણને રામદાસ સૌંદર્ય પ્રેત્સાહન જોઇ હીમત આવી અને બોલ્યો—જો તમે દયા કરો તો મારો અભ્યાસ આમજ વધી શકે તેમ છે

રામદાસ બોલ્યા—હું પણ એ માટેજ કહું છું અમારી મુખની પેઢી ઉપર કેટલાએ માણસો રહે છે, ત્યાં તું કામ મારે નહીં પડે પરંતુ વાત એમ છે કે મોટા બાપ આહી નથી, તેઓ બાપા પાસે કાશી ગયા છે હમણા આ વર્ષ પણ સારું નથી કામકાજ બહુ મદા છે છતાં મોટા બાપ આવશે કે જરૂર તારે માટે હું બદોમસ્ત કરાવી આપીશ

નારાયણે કહ્યું—પણ મોડું થાય તો કોનેજમા જગ્યા ન મળે અને એક વર્ષ નકામું જાય

રામદાસે થોડો વખત વિચાર કરી કહ્યું બહે તો ખુશીથી મુખજ ના અને અમારી પેઢી ઉપર ખાજ પીજ એ બદોમસ્ત ત્યાં થઇ જશે પરંતુ કાલેજની રી અને હાથ ખર્ચીનું શું કરીશ ? રહેવા માટે તો મોટા બાપ આવેથી મંજૂરી આપશે

નારાયણે કહ્યું—અરે આગળ થયું તો તે પણ થઇ રહેશે ત્યાં ઇશ્વર મો સારું કરશે

પ્રકરણ ૨ બું

નારાયણ રામદાસ શેઠનો બલામણુ પત્ર લઈ સત્વર મુબઇ રામચંદ્ર શેઠની પેઢીએ પહોંચી ગયો. મુનીમ કરશનદાસ નિર્દય માણુમ હતો તેને કોઈ પણ માણસ મમતુ નહીં તેને તો આ નારાયણની પીડાજી આવી પડી નારાયણ પાસેથી કાગળ લઈ વાંચી તેને કહ્યું—“તું કાગળ લખને આવ્યો છો તે બલે પરતુ તને કાલેજે જતી વખતે વેળાસર જમવાનું કોણ કરી આપશે? આતો પેઢીનો કારભાર છે રામદાસ શેઠને આહીની શુ ખબર પડે! વગર વિચાર્યેજ તને મોકલી આપ્યો છે” હાથ નરીખ! ઘેરે નવી મા, ધર મૂકી આટલે દૂર આવ્યો, નો આહી મુનીમજીના કઠમા પણ તેજ સુર!

કાલેજમા દાખલ થતી વખતે મુમઇમા કોઈ મોટા માણુસની બલામણુ લાવવી પડતી હતી શેઠ જોકળદાસ ઉપર એક લિખિત વિનતી પત્ર તૈયાર કરી નારાયણ બલામણુ પત્ર લેવા ગયો પોતાને ગામથી મળેલું પ્રમાણુ પત્ર અને મેટ્રીક પાસ કર્યાનું સર્ટિફિકેટ પણ સાથે લઈ ગયો જોકળદાસ શેઠ બહુ દયાળુ ગ્રહસ્થ હતા, તેમા વળી ખાસ વિદ્યાર્થીઓ તરફ તેમની મમતા કાષ્ઠક વિશેષ હતી, તેણે નારાયણને સર્વ હકીકત પૂછી અને નારાયણની રિશ્તિ અનુમાર તેને માણી પ્રીથી દાખલ કરવા બલામણુ કાલેજના પ્રિન્સિપાલ ઉપર લખી આપી જોકળદાસ શેઠે પૂછ્યું—કાલેજની ફી નહીં આપવી પડે, પરતુ પુસ્તકો માટે શુ બદોબસ્ત કર્યો?

નારાયણે કહ્યું—જેણે કૃપા કરી પોતાની પેઢી ઉપર કાગળ લખી આપ્યો છે તેણેજ રવાના થતી વખતે મને વીસ રૂપિયા આપ્યા છે તે રૂપિયામાથી સોળ રૂપિયા વખ્યા છે તે પુસ્તકો માટે ચાલશે

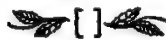
નારાયણની વાત સાંભળી ગોકલદાસ શેઠ બહુ અવગુણ થયા તેઓ બોલ્યા—જો કાંઈ તને ક્યારે પણ કાંઈ જરૂર પડે, ત્યારે મારી પાસે આવજો હો !

કૃતજ્ઞતાભરી નારાયણની આંખોમા હર્ષાશ્રુઓ આવ્યા તેની શ્રદ્ધા હૃદય પ્રત્યે વધારે મજબુત થઈ, કે હૃદયે મુજ નિરાધાર માટે રથાનો રાખ્યા છે ! અનાથનો અનાથનો નાથજ છે નારાયણ બે હાથ જોડી ગોકલદાસ શેઠની રગ્ન લઈ વિદાય થયો ખીજે દિવસે કોલેજમા દાખલ થઈ ગયો જે જે પુસ્તકોની જરૂર હતી તે ખરીદવામા પડર રૂપિયા ખર્ચાઈ ગયા

પેઢી ઉપર મુનીમજીએ નારાયણ માટે કાંઈ બ દોભસ્ત ક્યો નહીં, પેઢી ઉપર તો જેમ રોજ રસોઈ થતી હતી તે પ્રમાણેજ થવા માડી અને નારાયણને કોલેજે જવામા મોકલુ થઈ જતુ પરતુ નારાયણ મુનીમના ડરનો માર્યો કાંઈ પણ બોલી શકતો નહોતો પોતાની પાસે જે બે પૈમા હતા તેનાથી બગરમા નાસ્તો કરી કોલેજે જવા માંડ્યો પણ તે કેટલા દિવસ ચાલે ! શનીવારે અડધા દિવસ રગ્ન પડે ત્યારે બપોરે જમવા પામતો, માત્ર શનીવારે બે વખત જમવાનુ પામતો એક વખત જમવાથી કાંઈ માણસ અરી નથી જતા આમ જો કે ટાળી જઈશ તો અબ્યાસ કેમ થશે ? અનેક મનુષ્યે આવાં કષ્ટો અહન

કર્મા છે અને વિદ્વાન થયા છે આમ પોતાના મનને
હલીલો કરી, નારાયણ એક વખત રાત્રેજ જમી અભ્યાસ
કરવા માડ્યો

પ્રકરણ ૩ જી

આમ એક બે મહિના ચાલ્યા ગયા આટલા મોટા
કારભારમા તેને કોઈ પૂછવુંએ નહોતું કે તું એક વખત
જમે છે કે કેમ સવારે નથી જમતો સૌ સૌના કામમા
ગુચાયેલા હતા, કોણ કોને પૂછે ? મુનીમજીને તો કાંઈ
દરકાર નહોતી આટલું છતાં નારાયણ એક માથુસની
દષ્ટિ ચૂકાવી શક્યો નહીં શનિવારે દોઢ વાગ્યે કોલેજમાથી
છુટી એક વખત ને જમવા બેસવા જતો હતો, તે વખતે
પેઢીનો લાડારી એટલે મુખ્ય મહેતાજી હરીભાઈએ તેને
પૂછ્યું—“ભાઈ તમે જપોરના જમવામા તો કોઈ વાર
હેખાતા પણ નથી, આજે કોલેજે ગયા નથી ?”

નારાયણે કહ્યું—“રસોઈ મોડી થાય એટલે હું
જમ્યા વગરજ કોલેજે જાઉં છું આજે તો શનિવારની
અડધા દિવસની રજા છે એટલે જમવાના ટાઈમ પહોંચી
શક્યો છું ”

તેની વાત સાંભળી હરિભાઈ ઉર્ફ હરિકાકા બોલ્યા—
“રાજ જમ્યા વગરજ કોલેજે જાઓ છો અને એકજ
વખત રાત્રે જમો છો, તે તો મને તમે કોઈ દિવસ કહ્યું
પણ નથી ”

નારાયણ રોજ બૂખ્યો જતો હતો એટલે તેની આંખમાં જરા આસ આવી ગયા ઝળઝળીયા ભરેલી આંખોએ હરીકાકા સામુ જોઈ નારાયણ બોલ્યો—મને વેળાસર જીવાતું કયારી બની શકે? શેઠ આટલું એ કરે છે તે પણ કાંઈ એણે નથી, બાલુવા તો જવાબ છે આમા વળી હું કયાક કહેવા જાઉં અને મુનીમજી કહી નાખે કે આઠીથી ચાલ્યો જા, અમારાથી તારું નહીં અને તો જે અભ્યાસ થાય છે તે પણ રખડે

નારાયણની વાત સાંભળી હરિકાકાને જાણે દયા આવી હોય નહીં તેમ લાગ્યું હરિકાકા બોલ્યા—“સારું, હવે તે વાત આપણે ધણી કરીશું અહા! બિચારો કેવો ગરીબ છોકરો છે, તેને આટલું કષ્ટ? તું નિરાતે જમજે હો! અરે મહારાજ આ બાંધને સારી પેઠે શાક દાળ તો પીરસા!”

કુલ મુખત્યાર હોય, કે મોટા મેંતો હોય! નારાયણ જાણતો હતો કે આ પેઢીમા હરિકાકાજ અનુદાતા છે સર્વ કાંઈ તેનું માન જળવતા, કારણ કે હરિકાકા સર્વને સારી પેઠે રાખતા દરેક માણસને જોઈતી સગવડ અને સુખદુ ખનો આશરો હરિકાકા હતા ખાસ કરીને રસાયો ધાની અને બીજા નાના નાના ચાકરો હરિકાકાની મહેરબાનીથી ઉપલક કાઢક પ્રાપ્તિ કરતા તેમ ખાવા પીવામાં પણ ઠરતા તેથી તેઓ હરિકાકાનેજ આધીન રહેતા. હરિકાકા આ પેઢી ઉપર જૂનામા જૂના માણસ હતા મુનીમજીની ચાહા પણ હરિકાકા તરફ વિશેષ હતી શેઠીમાઓના તો હરિકાકા ઉપર ચારે હાથ હતા મુનીમ-

જીનાં કાષ્ઠક કાળાધોળા હરિકાકા ઢાક પિછોડ કરતા હતા આ પ્રમાણે હરિકાકા પેઢીમા સર્વમાન્ય ધણીરણી જે કહેા તે હતા.

નારાયણ પેઢીમા રહેવા આવ્યો ત્યારથી આ સધળુ જાણુનો હતો પરંતુ આટલી મોટી પેઢીના આદતના મોટા માણસને તે કાષ્ઠ કહી શકતો નહીં ધર્માદાના ગાયને દાત કયાથી હોય ? જ્યાં માડમાડ મળતુ હતુ ત્યાં સાર નરસુ વળી કેવુ ? નારાયણ આટલી નાની વયે પણ આટલુ સમજનો હતો તે વચનું સમજવુ નહોતુ, અસ્માજ મનુષ્યને સર્વ કાષ્ઠ સમજતા સમય પ્રમાણે શીખવે છે.

પેઢીમા હરિકાકાને એક જૂદી ઓરડી આપગમા આવી હતી તેમા તેનો દુક, મીઠાનુ અને હિમાખના ચોપડા રહેતા પાનતમાકુ અને રસોડા માટે ધાન્યઆદિ બહાર હરિકાકાની આ ઓરડીમા રહેનો હતો હરિકાકાની આ સ્વતંત્ર ઓરડી હતી તેમા બીજુ કાષ્ઠ પણ આવી શકતુ નહીં તે થોડુ ઘણુ લખી જાણુતો હતો તેથી પોતાના હસ્તકના હિસાબ માટે કોઈની ગરજ બેગવરી પડતી નહીં શિવાય તેને બહુ નવરાશ મળતી નહીં જ્યારે કાષ્ઠ થોડી એક પણ નવરાશ મળતી ત્યારે તે રામાયણ કે મહાભારત વાચતો હરિકાકા પરમ વૈશ્નવ હતા તેની વય લગભગ ૪૫ ને પહોંચી હતી હરિકાકા બ્રાહ્મણ હતા પણ કાષ્ઠ બણેલા નહોતા, અને તેથીજ આમ બહારીનુ કામ કરતા હતા જૂના માણસ હતા એટલે મોટા કહેવાતા આહી નોકરી કરતા કરતા તેમને ૨૫ વર્ષ વહી ગયા હતા.

હરિકાકાને આવક પણ ઠીક હતી પેદીમા તેમનો આલીસ રૂપિયા પગાર હતો કોઇ આવ્યું તથા આમતેમ હરિકાકાને માસિક સાઠ સીનેરનો પગાર પડી જતો હતો રૂની મોસમ, અનાજની નવી મોસમ બંનેરે સારી કમાણીના વખતે જે જે આકળીઆઓ આવતા અને સારી કમાણ મેળવી જતા ત્યારે હરિકાકાને સારી પેઠે આપી જતા તો કોઇ સરેગડીયો હરિકાકાને નથી મદદર મળી પચાસ સો ટનનું અલશી ધકિતુ કામ તેને નામે કરી આપતા અને હરિકાકાના તરમા ખસે પાંચસો નાખી જતા હતા હરિકાકા આ ચરકે અહયા નહોતા પરંતુ કોઇ આપી નહય તો ના જા માટે પાડે ? જે દિવસ હરિકાકાની દ્રષ્ટિ સોભાઅ કમે નારાયણુ ઉપર પડી તેજ દિવસે જમી પરવારી કાકા નારાયણુને પોતાના કાકારમા બોલાવી ગયા એક એક કરી ધીમેથી કાકાએ નારાયણુની સર્વ હકીકત સાંભળી લીધી તેની દુ પાવસ્થા અને દુ ખની વાત સાંભળી હરિકાકા એક નિ શ્વાસ નાખી બોલ્યા-અહા ! જમતમા જોને મા નથી, તેને કાઢજ નથી, નહિતર નારાયણુજાકા તમને આટલુ વેઠતુ પડે ? નવી માનો ત્રાસ તો ભાઈ અવધિજ, મેં પણ એ માટેજ નવુ ધર ન કયું

આમ કહેતાં હરિકાકાએ પોતાની સાસારિક અવસ્થા નારાયણુને કહી સારાજમા એ કે હરિકાકાને એકજ દીકરી હતી તે કન્યાને સારે ઠેકાણે આપી હતી અને તેજ વર્ષે હરિકાકા રડયા હતા તે લગભગ ૫ વર્ષ પહેલાની વાત હતી હરિકાકાએ નવુ ધર કયું નહીં, તેમ કરવાની મન્યા પણ નહોતી હવે ધર કરીને શુ કરું ? ઊકરીને ઘેર છોકરો

છે, તે સુખી છે હવે મારે વમારે શું જોઈએ ? આપણે તો હવે આ ગંગા કિનારે રાધેકૃષ્ણની માળા જપવાનોજ વખત છે, કેમ નારાયણ, ભાઈ ! હવે જૂઓ તમે આવતી કાલથી વેળાસર રસોઈ જમીનેજ કંલેજને જનો, હું તમારે માટે બંદોબસ્ત કરીશ કેવો મનનો છોકરો છે !

સોમવારથી નવ વાગ્યે રસોઈનો બંદોબસ્ત થઈ ગયો વળી સાંજે પાછો આવ્યો ત્યારે હરિકાકા નારાયણને નાસ્તો આપવા માડયા ત્યારે નારાયણે કહ્યું “કાકા મારે માટે આ શું ?”

હરિકાકાએ કહ્યું “કેમ આ શું ખોટું છે ? સવારે જરા દાળભાત ફક્ત જમીને થયા હો, વળી કંલેજનો આટલો લાગ્યો રસ્તો તેમા તો ખાધું હોય તે પણ પચી નય રાત્રે રસોઈ પણ દસ વાગ્યે થશે તો થોડો નાસ્તો જોઈએને ! ડાંતેજેથી આવી રોજ કાંઈક નાસ્તો કરવો હો કે ! હું રોજ તારે માટે કંઈક રાખતો જઈશ

ક્યા ધર, અને ક્યા આ હરિકાકા ! તેનું દયાળું હૃદય જોઈ નારાયણને તો સર્વ દુઃખ વિસરાઈ જવા લાગ્યા બરાબર આ વખતેજ તીર્થબ્રમણ કરી વિસનજી શેઠ મુળદા આવ્યા સર્વે માણસોએ યથારીતિ માલેકને પ્રણામ કર્યા નારાયણ પણ તેઓની સાથેજ હતો તેઓ નારાયણને જોઈ ખોટ્યા—કેમ નારાયણ તું આહીં ક્યાથી ? આટલું ખોલતામાજ મુનિમજી કરશનદાસ શેઠ વચમાજ જવાબ વાળ્યો—રામદાસ બાપએ તેને આહી કંલેજમા બાળવા મોકલ્યો છે શેઠ ખોટ્યા—ખરગખાણું / કરશનદાસે જવાબ આપ્યો—રામદાસબાપએ લખ્યું છે કે બીજીખથ

લેવો નહીં શેઠ હુકારો આપી ચૂપ રહ્યા તે વખતે તો કાંઈ વધારે વાતચીત થઈ નહીં સાંજે ન્યારે નારાયણ કાલેજીથી આવ્યો ત્યારે કરશનદાસે તેને બોલાવી કહ્યું કે શેઠ કહ્યું છે કે બાઈ સદાવ્રત નથી માધ્યુ જો આદિ રહેવું હોય તો વીશીખર્યાં આપવો પડશે હવે તને ઠીક લાગે તેમ કર

આ સાંભળી નારાયણ ઉપર આકાશ તૂટી પડ્યું જેની આટલી મોટી સપાતિ કે જેના એઠવાડમાં પણ પાંચ દશ જલ્યાન પોષણ થાય, તેનો જીવ એક છોકરાને ખવડાવવા જેટલો પણ નથી ચાલનો ! શુ કરુ આ મારજ મહાભાગ્ય નહીં તો બીજી શુ ? ખરેખર મારા નશીયમાજ નથી કે હુ અભ્યાસ કરુ મનની મહેનત કરી, અનેક અગવડા અને દુખો સહન કરવા તૈયાર છુ પણ નશિય તો એ ડગલા આમળનું આમળજ

પ્રકરણ ૪ થુ

નારાયણ સાંજે હરિકાકાની ઓરડીમાં એક ચટાઈ ઉપર પોતાનાં પુસ્તકો સાથા રાખી વીલે મ્હોએ મ્હો હતો તેનું ચિત વાચવામાં ખુચતુ નહોતું હાથમાની ચોપડી બંધ કરી એક નરક મૂકના નિશ્વાસ નાખતો મણમણવા માડ્યો—હવે વાચીને શુ કરુ ? દરેક ઉપાયો નિષ્ફલ થયા એટલે હવે ખરેખર ભાવિજ કિશ્કુ છે મારે કમે વધારે વિદ્યા લખાયેલી નથી તે કેમ મટે ? નારાયણ ચૂપ બેસી આકાશ અને પાતાળના વિચાર કરતો હતો તેજ વખતે

હરિકાકા કાષ્ઠક કામકાજે બહાર ગયા હતા, તે આવ્યા અને નાનાયજુને આમ પડી ગયેલા મહાંએ બેઠેલો જોઈ બોલ્યા—નારાયણુભાઈ આમ કેમ બેઠા છો ? વાચના-એ નથી !

નારાયણુ બોલ્યો—હવે વાચીને શું કરે ?

હરિકાકા—કેમ વાચીને શું કરે એટલે ?

નારાયણુ બોલ્યો—તમે સામળ્યુ નહીં ? વસનજી શેઠે કહ્યું કે વીંછી ખચ પાચ રૂપીયા આપવા પડશે નહીંતર રસ્તે પડે તો હું માસિક પાચ રૂપીયા કમાયી લાવું ?

હરિકાકા—મને તો ખબર પશ્યુ નથી તમને કાણે કહ્યું ?

નારાયણુ—મને તો મુનિમજીએ શેઠનો હુકમ સંભળાવ્યો

હરિકાકા જરા વિચાર કરી ઉત્સાહ આપવા સહેજ મહા મલકાવતા બોલ્યા—અરે માડાભાઈ મસ એટલું જ ને ! પાચ રૂપીયા આપવા પડશે એટલા માટે આમ અભ્યાસ પશ્યુ છોડી દેવા તૈયાર થયા છો ?

નારાયણુ બોલ્યો—કાકા હું ગરીબ માણસ છું હું પાચ રૂપીયા પશ્યુ કમાયી લાવું ? આમ કહેતા તે રડી પડ્યો

હરિકાકા બોલ્યા—જા માટે આટલું મધુ રડે છે ? રૂપીયાનું કહે છે તો તે થઈ રહેશે તું તેની જા માટે શીકર કરે છે ? તું અભ્યાસમા ચિત્ત લગાડ !

નારાયણુ બોલ્યો—પરંતુ કાકા રૂપીયા કમાયી લાવું ? મારા બાપુ એક પાછ પશ્યુ આપતા નથી

હરિકાકા—તે મને ખબર છે નારાયણુભાઈ તમારે માટે મારાથી જો બનશે તે મદદ કરીશ તમે હવે બેઠીકર

રહો તમારે માટે હું સબાળી લઇશ, પછી કાંઈ ?
 નારાયણની આખોમાં પાણી બરાબ આવ્યા તે કાંઈ
 પણ ખોલી શક્યો નહીં બસા! નિરાધારનો ઇશ્વરજ એક
 માત્ર આધાર છે નહીંતર ક્યા આ છોકરો, કાંઈ નહીં
 સજો કે જહાલો, તેને માટે હરિકાકાના હૃદયમા કેણું
 આવી આટલી દયાનો સચાર કર્યો !

હરિકાકા નારાયણને ચૂપ બેઠેલો જોઈ બોલ્યા—નારા-
 યણુબાઈ! હવે તમને કહું છું કે બેઠેલ રહો. હવે ચિત્ત
 દબ અવ્યાસ કરો તમને મેં કહ્યું છે કે મારે ફક્ત એક
 દિકરીજ છે, જે કાંઈ મારી પાસે છે તે તેને માટે આશરો
 હવે તમેને બચાવવાનો બાર મારા શિર ઉપર લઈ તો
 શુ એમા મોટો અર્થ છે ? તમે સારા માણુમના દિકરા,
 તમે ક્યાથી ? તમે મને શુ બારે પડશો ?

નારાયણ શુ જવાબ આપવો શુ ન આપવો તે વિચારી
 રહ્યો હરિકાકા પોતાના કાંઈક કામે બહાર ચાલ્યા ગયા

પેઢી ઉપર સૌ જમી પ.વારે ત્યાં તો બારના ટકોરા
 પડના નારાયણ અચ્ચાર વાગ્યે આંધ પીને સૂઈ જતો,
 પરંતુ આજે તો તેને નિદ્રા આવતી નહોતી અનેકવાર
 ડાખા જમણા પાસા ફેરવ્યા પણ આંખ લાગી નહીં
 એટલે બહાર આવી હરિકાકાની ઝોરડીની બહાર જે
 બાકડો પડ્યો હતો તેના ઉપર આવીને બેઠો

હરિકાકાએ નારાયણને સાચી વારવાર આવના જતા
 બેઠેલો જોયો પણ કાંઈ બોલ્યા નહીં પેઢીમા જમવા
 બૂઠાનું પરવાર્ષા પછી હરિકા !એ આવી નારાયણ પાસે
 બાકડા ઉપર બેસી નારાયણને પૂછ્યું--કેમ નારાયણ-
 બાઈ હજી સૂતા નથી ?

નારાયણે કહ્યું--કાકા આજે નિદ્રાજ આવતી નથી, એટલે શું કરું આહિ આવીને બેઠો જૂઓ તમારૂં નામ લઈ બોલાવવું મને ઠીક લાગતું નથી અને તમે પણ મને નારાયણભાઈ કહીને બોલાવો છો, તો હું તો મરીય છું હું કોઈ મોટો માણસ કે શ્રીમતનો દિકરો નથી.

હરિકાકા બોલ્યા--ત્યારે શું ગરીબમા મોટાઈ હોતી નથી ? પૈસાદારને કાંઈ મોટાઈનો મજરો નથી મળ્યો તું ભણીમણી મોટો થા એજ તારી મોટાઈ જે એક મરીય છોકરાને પોષી શકતા નથી તે મોટા શાના ? હવે જવાદે એ વાત માફ નામ લઈ બોલાવવું ન ગમતું હોય તો તને જે ઠીક લાગે તે કહી બોલાવજે હું તને નારાયણ કહીને બોલાવીશ.

નારાયણ--આજથી હું તમને કાકા કહીને બોલાવીશ આજથી તમે મારા ખરા કાકા ! નારાયણભાઈ-ના-ના-નારાયણ હું આજ સાજથી એક માતનો વિચારજ કર્યા કરું છું, કે મહિને પાંચ રૂપીયા આપવા અને વળી આટલા હું ખમા રહેવું તે મને તો તારે માટે ઠીક લાગતું નથી આહિથી કોલેજ પણ બહુ દૂર છે, જતા આવતા રસ્તો ફેટલો લાગે છે જે આ તારા ગામનાજ શેડીયા છે તેને વીશીખર્ય આપી આહિ રહેવું તે કરતા ખીજી જગ્યાએ જઈ રહેવું સારું તો સાબળ તારી કોલેજ નજીક ખીજી છોકરાઓ રહેના હાથ તેવી જગ્યામા જઈને રહેવાનો બંદોબસ્ત કર તું આહી નહીશ તો મારી નજર આગળજ હાથ, પરંતુ હું તો ગમે તેવો પણ એક નોકર માણસ, આહી હું તારે માટે ખાસ કાંઈ કરી શકું નહીં આહિથી

ડુઆડુચ એ કોળીયા ખાધ આટલે દૂર બેળાસર જવું અને પાછું છેક રાત્રે અગ્નાર વાગે જમવા પામે છે તે મને તો ઠીક લાગતું નથી આ બેળે તાર કોમળ શરીર ખમશે નહીં તો મારી તો ઇચ્છા એવી છે કે કોઈ લોજ અગર છોકરાઓ રહેતા હોય તેવી સારી બાઈગમા જમને રહે ત્યા વળી કેટલો ખર્ચ આવશે બહુ તો પદર કે વીસ, જે આવશે તે હું દર માસે આપતો જમજ ઉપરાત પછુ જે માંખ ખર્ચ થશે તે સર્વે હું આપીશ પાચદશ દિવસે તું આજી આવી મને મળી જજ, પાચે પદરે હું પછુ ત્યા આવતો જતો રહીશ, કેમ એ ઠીક પડશે ?

નારાયણ તો હરિકાકાનું આટલું મોટું દીલ જોઇ અવાક થઇ તેના સામુજ જોઇ રહ્યો આ માણસ છે કે દેવતા ? તેની આખોમા પાણી આવી ગયા, તેની મરી ગયેલી મા માદ આવી તે આટલો રનેહ ઝીલી શક્યો નહીં—આટલું ફેલ પોતાની મા મરી ગયા પછી કોઈની પાસેથી તે પાચો નહોતો, આજ દિવસ સુધી જોયું પછુ નહોતું

તેને મુજા જોઇ હરિકાકા બોલ્યા—કેમ બોલતો નથી ? કેમ મે કહ્યું તે કાંઈ ઠીક લાગ્યું નહીં ? મારાથી છુપાવીશ નહીં, તારી ઇચ્છા શું છે તે કહે.

નારાયણ આખોના પાણી લુછી બોલ્યો—હરિકાકા, તમે મારા પૂર્વજન્મમા કોણુ હશો ? મારી મા મરી ગયા પછી હું કોઈ પાસેથી પછુ આટલો આદર પાચો નથી કેટલી મહેનતે રામદાસશીઠ પાસેથી આદિ મુજબ આવવા પાચો છું આઢી માંડ કોઈ પછુ નહોતું કોઈ સચ

પણ નહોતું તો તમે કોણ જાણે કયાથી આવ્યા ? મને તો તેજ વિચાર થાય છે કે તમારો શુ થાઉં ? કે તમે મારે માટે આટલો ખર્ચ ઉપાડવા તૈયાર થયા છો ? તમે—

તેને બોલતો રોકી હરિકાકા બોલ્યા—અરે કોણ કેના આપા ને કાકા, આ જગતમા કોઇ કોઇનું નથી એતો પરમાત્માના કામ પરમાત્માજ કરે છે તેણેજ તને મારી પાસે મોકલ્યો છે કે મૂખ અભણ કે શુ જાણુ કે કે તને મદદ કરે છુ—મારી શુ તાકાત ! કે પણ પારકી નોકરી કરે છુ કે શુ મદદ કરી શકુ ? તેના કામ તેજ કરે છે, તેજ આપનારો છે, તે મને આપી તેમથી તને આપના પ્રેરે છે, કે તો વચના નિમિત્ત માન છુ વાઝ હવે એ વાત જવા દે અને સ્વપ્ન જન, જે સાહાબાર વાગ્યા છે કાલે કાઇ બોડીંગમા છોડરાઓ સાથે રહેવાનો સારો સમાધ શોધી લેજે જે જે વસ્તુઓ લ્યા જોઇએ તે મને કહેજે એટલે સર્વે અપાવી દઇશ આજે તો હવે સ્વપ્ન જન બહુ મોડુ થયુ છે, વધારે જગીશ તો તથીયત બગડશે

નારાયણ ત્યાથી કાકાની આગ્રાથી ઉઠી પથારી ઉપર જઇ સૂતો, પરંતુ નિદ્રા આવી નહીં તે તો વિચારજ કરતો હતો કે કે જેને આશરે આવ્યો તે કેટલા સશક્ત માણસ છે જેના એકા જુઠામા કે નબી જાઉં તેઓ તો મને ધકકો મારે છે, અને હરિકાકા મારા કોણ, જે બે મહિના પહેલા તો મને ઓળખતાએ નહીં હોય, તે આજે આશરો દેવા તૈયાર થયા છે ! આ એકમા મોટો કોણ ? શું કે તેનો આ નાચીજ નોકર ?

પ્રકરણ ૫ મું

નારાયણ વાણીયાનો દિકરો કરકસરથી ઝીણી નજરે સ્થમ્યાનુસારજ રહેનો હતો કાલેજમા અનેક વિદ્યાર્થીઓ હતા પરંતુ ગરિબ નારાયણ કોઇની સાથે વાતચીત કરવાનું સાહસ કરી શકતો નહીં આટલા દિવસમા એક પછી છોકરા સાથે તેને પરિચય થયો નહોતો કારણ કે ફાટેલ-ટુટેલ કપડા અને ગરિબ વેષ તેથી કોઇ તેની સાથે બોલવા ઉત્સુક થયું નહોતું

જે રાત્રે ઉપર પ્રમાણે વાતચીત થઇ, તેને બીજે દિવસે વેળાસર જમી નારાયણ કાંધેજે ગયો કાલેજમા તે સૌથી છેલ્લે બાકડે બેસતો, સામે કોઇ બાકડો ખાલી હોય તો પછી તે આગળ જઇ બેસતો નહીં—તે જાણે કદાચ કોઇ તેને ત્યાથી ઉઠાડી મૂકશે તો ! મુબઇના છોકરાઓના હાવભાવ, ચાલચલણ અને સફાઇ જોઇ બિચારો નારાયણ તો દુબાઇજ ગયો હતો આમ પોતા માટે તો તેણે છેલ્લી જગ્યાજ નક્કી કરી રાખી હતી આપણે વાત કરીએ છીએ ત્યારે બપોરે બે વાગ્યાની રજાનો વખત હતો સૌક શાકુ-કારના છોકરા નારતોપાણી કરવા ગયા હતા કોઇ વળી કલાસમા આવળ કરતા કે ગપાટા મારતા હતા નારાયણ આ કલાકની રજામાં પછી ક્યાંએ જતો નહીં. તે જે કાંઈ વાચવા લખવાનું હોય તે આ વખતમા કરતો

આજે કેટલાએક દિવસ પછી પોતાના જેવો એક સાહેબ છોકરો પોતાની ખાસે બાવીને બેસતો હતો. તે પછી

પોતાની માફક ગુપચૂપ અભ્યાસ કરતો, કાંઈની સાથે વાત ચીત પણ કરતો નહોતો તેની સાથે નારાયણ પણ કાંઈ બોલ્યો નહોતો તેમ આજસુધી તે છોકરો પણ કાંઈ બોલ્યો નહોતો. આજ નારાયણને બોલ્યા વગર ચાલે તેમ નહોતું —આજે તો તેને પોતાને રહેવા માટે જગ્યાની તપાસ કરવી હતી એટલે હી મત એકઠી કરી નારાયણે તે છોકરાને પૂછ્યું —મીસ્ટર આપ આહીં મુખ્યધર્માજ રહો છો.

તે છોકરો ધડીબર નારાયણ સામુ જોઈ રહી બોલ્યો,
—કેમ ! એમ કેમ પૂછો છો ?

નારાયણે કહ્યું —મારે જરા કામ છે તેથીજ પૂછું છું

તે છોકરો બોલ્યો —શું કામ છે ? કહો ને ખુશીથી

નારાયણે કહ્યું —આહીં કોલેજ નજીક કોઈ સારી બોર્ડિંગમા જગ્યા હોય તો મારે રહેવા આવવું છે મારે દૂરથી આવવું પડે છે, અને જ્યાં રહું છું તે એક પેઢી છે ત્યાંથી આવવાની મને બહુ અગવડ પડે છે તેથીજ આપને કોઈ બોર્ડિંગ માટે—

તે છોકરો નારાયણ વાત પુરી કરે તે પહેલાંજ બોલી ઉઠ્યો—નારે બાઈ માફ આહીં ધર નથી, હું કઠીમા-વાડમા રહું છું હું આહીં બોર્ડિંગમા રહું છું આહીં નજીકજ છે તમારે આવવું હોય તો આવો ખુશીથી, મારી ચોરડીમાજ એક જગ્યા ખાલી છે તમે આવો તો બહુ સારૂ આપણને સગાય થાય આપનું નામ શું ?

નાગયણ બોલ્યો—માફ નામ નારાયણ

તે છોકરો બોલ્યો—માફ નામ અમૃતલાલ જાતે વાણીયો છું અને પદર રૂપિયા રકોલરશીપ મળે છે, અને

મારા બાપા ન્હા રૂપીયા આપે છે, તેમાં માફ થઈ પુરાણી પુર થાય છે કાઠક તેમાંથી બચી પછી જાય છે નારાયણે કહ્યું—તમને ત્રીસ રૂપીયા ખર્ચ લાગે છે હું એટલા કેમ આપી શકું ?

અમૃતલાલ બોલ્યો—કેમ તમારા બાપા વીસ પચીસ રૂપીયા નથી આપી શકતા ?

અરે મારા બાપુ તો એક પૈસો પછી નથી આપતા આહીં મને એક કાકા ભેટી ગયા છે, પછી તે આટલા રૂપીયા કેમ આપી શકશે ?

અમૃતલાલ—તેઓ શું કરે છે, શું પગાર મેળવે છે ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવામાં નારાયણને કાઠક છુપાવવું કીક લાગ્યું કોણ જાણે વખતે પોતાનો કાકો એક પેઢીમાં બહારી છે તે સાબળીને બોડીંગવાલા ગરીબ જાણી દાખલ ન કરે તો ? પછી બીજી કાણે પોતાની નિર્બળતાને એક બાળુ ફેંકી તેને લાગ્યું કે શા માટે છુપાવવું ! હરિકાકા જેવું આ વખતમાં કોણ થઈ શકશે જોઈ ! ગમે તે કરતા હોય તેમાં ક્યા કાઠના બાપનું હતું ' આમ વિચાર કરી તે બોલ્યો—મારા કાકા આહીં એક પેઢી ઉપર બહારી છે, ને માફ ખર્ચ આપે છે

નારાયણને જે બીક હતી તે બોટીજ હતી અમૃતલાલ જગ હસીને બોલ્યો—નારાયણબાઈ ! તમે જવાબ દેતા પહેલાં જરા વિચારમાં પડ્યા હતા ખરેખર ! તમારા કાકા બહારી છે તેમ કહેતા તમને જરા શરમ લાગતી હતી હું કાઠીઆનાડના એક ગામડાનો રહીશ છું એટલે મને તો તે બાપતનું કાઠ નહીં પરંતુ આહીં મુખ્ય શહેરના છોકરાઓ

તો તમારી વાત સાબળી સુગાઇજી જમ વાડ હવે તમારે ક્યારથી રહેવા આવવું છે ? હું તમને સૌ ઠીકઠીક કરી દઇશ તમને કાલેજની ઓપડીઓ સર્વ લઇ મળી માઠ વીસ રૂપિયા ખર્ચ આવશે કદાચ એકાદ બે ઓછા થશે પણ વધારે ખર્ચ તો નહીંજ આવે પછી શું ? તમે આજે મારી સાથે આવી અમારી ઑર્ડીંગ જોઇ જાઓ, પછી તમને ઠીક પડે ત્યારે આજે કાલે કે બે દિવસ રહીને ગમે ત્યારે રહેવા આવજો

નારાયણે કહ્યું—મરાબર આજેજ હું ઑર્ડીંગ જોઇ જાઉં પણ રહેવા આવવું કે ન આવવું તે મારા કાકાની મરજી ઉપર છે હું મારા કાકાને પૂછી કાલે જવામ આપીશ

અમૃતલાલ—ભલે તેમ કરજો

સાજે ડોલેજમાથી છુટી નારાયણ અમૃતલાલ સાથે તેની ઑર્ડીંગ ગયો આઠી ઘણા ખરા ગુજરાતીજ હતા અમૃતલાલે ત્રણ ચાર છોકરા સાથે નારાયણનો પરિચય કરાવ્યો તેઓએ નારાયણને ચાહ પાણીનો આગ્રહ કર્યો પણ નારાયણ કાંઈ ન લેતાં બોલ્યો—કાલે આવીશ ત્યારે વાત !

પેઠી ઉપર આવી નારાયણે હરિકાકાને સર્વ વાત કહી ને સાબળી હરિકાકા બોલ્યા—બહુ સારું, બે પાચ રૂપિયા વધારે ઓછાની શીકર નહીં, પરંતુ સમાય કેવો છે ? મકાન કેવું છે ? રસોયો અને ઑર્ડીંગનો માલેક કેવો છે તે મારે જોવું છે તે જોયા શિવામ ચાલેજ નહીં ભાઈ મુઝબ બહુ ખરાબ સ્થિતિ છે તને જ્યાં ત્યાં રાખી શકાય નહીં

નારાયણે કહ્યું—તમે પેઢીનું કામકાજ મૂકી મારી સાથે કેવી રીતે આવી શકશો ?

હરિકાકા જરા વિચાર કરી બોલ્યા—વાર તમને છટી ક્યારે મળે છે ? અઢી વાગ્યે કેમ ! તો જો જરાજર અઢીને શુભારે હું તમારી કાલેજના દરવાજા આવીને ઉભીશ અને ત્યાંથી આપણે સાથે જોવા જઈશું.

નારાયણે કહ્યું—હું અમૃતલાલને સાથેજ લાવીશ આ પ્રમાણે નહીં થયું બીજો દિવસે કોલેજે જઈ તેણે અમૃતલાલને કહ્યું—આજે મારા કાકા તમારી બોર્ડિંગ જોવા આવશે, તેઓ જરાજર અઢી વાગ્યે આહી આવશે તેઓને સાથે લઈ આપણે બોર્ડિંગે જઈશું અને ત્યાં સંધ્ય નહીં થશે તેઓ સમતિ આપશે તો બે ત્રણ દિવસમા જે કાંઈ લેવાનું હશે તે લઈ લેવાશે, તેમને બોર્ડિંગ પસંદ આવી જશે !

પ્રકરણ ૬

અઢી વાગ્યે કાલેજ પુરી થઈ નારાયણ અને અમૃતલાલે બહાર આવી જોયું તો હરિકાકા દરવાજા પાસેજ ઉભા હતા હરિકાકાના ડ્રેસમા સાધારણ ધોતીયા ઉપર એક મોટું પહેરણ મેલો દુપટ્ટો ખભે પહેડી અને પગમા ચપલ હતા.

નારાયણે અમૃતલાલને કહ્યું—અમૃતલાલભાઈ આ મારા હરિકાકા !

અમૃતલાલ હરિકાકાને પગે લાગવા જતો હતો તેટલામાં તેના હાથ પકડી હરિકાકા બોલ્યા—અરે આ શું કરો છો બાઈ, સુખી રહો. અમૃતલાલબાઈ તમારા નારાયણ મહુ વખાણ કરતો હતો. તમને જોઈ કુ બહુ રાજી થયો છું. તમેને જોઈ હવે તમારી સગાથે નારાયણને રાખવામાં મને કાંઈ પણ ફિકર નહીં રહે. મુખાઈમાં અનેક પ્રકારના માણસો પડ્યા છે તેમાં કોણ સારો અને કોણ ખરાબ તે ખબરજ ન પડે માટેજ આવ્યો છું. હવે ચાલો આપણે બોહીંગ જોઈ આવીયે.

તેઓ વાતો કરતા બોહીંગે પહોંચ્યા હરિકાકા ત્યાં સવે સાથે હસીને વાત કરતા બાળી ગયા, અને સર્વે છોકરાઓ પણ હરિકાકાની વાતોચીનોમાં રાજી રાજી થઈ ગયા. હરિકાકા એક સાધારણ માણસ છે, તેમ માંખે મનમાં આવ્યું જ નહીં, અમૃતલાલે પણ કાંઈ વાત કરી નહીં.

વાતોચીતો કરી થાક્યા એટલે હરિકાકા બોલ્યા—મહુ મળતું છે, પણ બાઈ જેમના હાથમાં તમારા પ્રાણ છે તે રસોયો ક્યાં ? આજે મુઘમાં એક ખાવાપીવાનુંજ તપાસવાનું છે.

હરિકાકાની વાતોથી છોકરાઓ તો હસી પડ્યા એટલામાં “કહાઈ ધર” આવી પહોંચ્યા, તેને જોઈ હરિકાકા બોલ્યા—તમેજ રસોઈ કરો છો મહારાજ !

મહારાજે માથું ધુણાવતા કા નો જવાબ વાળ્યો.

હરિકાકા બોલ્યા—મહુ સારું મહારાજ, જૂઓ આ મારા બત્રીજને આહીં રાખરો છે મારો સોના જેવો દિકરો છે તેના તરફ માયા મમતા રાખજો હો !

મહારાજે કહ્યું —તે બાબત તમે બેદિગર રહો. સર્વે છોકરા મારા નો પ્રાણુજ છે અને છોકરાઓ પશુ મારી સારી આમાન્મા રાખે છે અને તો નાનામોટા સર્વે સરખાજ છે, બાણા ઉપર બેઠા તેમા તો સર્વે સરખા ત્યા હું બેદજ રાખતો નથી

હરિકાકા બોલ્યા—તમને જોયા, હવે તમારા શેઠ ક્યારે આવશે ? એટલે તેમને પશુ મળી જાઉં

મહારાજ બોલ્યા—અરે નેઓ તો છેક પાચ વાગ્યે આવશે

હરિકાકા—ત્યારે તો આજે તેમના દર્શનનો લાભ નહીં મળે, કાષ દિવસ વાત હવે અહીં રહેવા માટે નારાયણુને શુ શુ જોઈશે તેનું કાષક લીસ્ટ તો કરી લો બાધા તે પશુ તુરતમા લેવું તો પડશેને ? શુ કિ મત થશે તેનું ખચ મહીત લીસ્ટ કરી આપો એટલે તેપશુ આજકાલમાજ લેવાઈ જાય

એટલે બે ત્રણ છોકરાઓ મળી ચીજ વસ્તુઓનું લીસ્ટ કરવા માડ્યા નારાયણુનું કાષ પશુ ચાલ્યું નહીં અને લીસ્ટ પ્રમાણે સર્વ ચીજ લેવાનું નકી થયું આર વાગ્યાને શુમારે તેઓ બોર્ડિંગની બહાર નીકળ્યા રસ્તે ચાલતા નારાયણે કહ્યું —કાકા આતો વધારે પડતું ખચ થાય છે લગભગ પીસ્તાલીસ પચાસ રૂપીયાનો સરવાળો થવા આવે છે બેચાર ચોપડીયો પશુ હજી વધી જશે. ના, ના, કાકા આટલો ખચ આપણે કરવો નથી તમે દર મહિને પેઠી ઉપર વીશી માટે રૂપીયા આપતા જાજો મારે તમોને નાહક આટલા ખચમા ઉતારવા નથી

હરિકાકા બોલ્યા—એ હવે હું તુને પૂછતો નથી । મે
આવા રૂપીયા કંઈક આડા અવળા ઉડાવ્યા છે તું હવે
કાંઈ વિચાર કર નહિ ચાલ

નારાયણ વધારે કાંઈ બોલી શક્યો નહિ

પ્રકરણ ૭ મું

પેઠી ઉપર આવી હરિકાકાએ નારાયણને કહ્યું—જો
આજે તારે શેઠને કાંઈ કહેવા જવાની જરૂર નથી અહીં
એવી બધી કાંઈ તારી ચીજ વસ્તુ પશ્ય નથી જે જે
ચીજો લેવાની છે તે લાઇ, કાલે તારી બોડિંગ રાખી
આવજો અને પછી પરમ દિવસે શેઠને જે ઠીક લાગે તે
કહી દેજો. મારું નામ લેજો નહીં એટલું કહેજો કે અહીંના
ખર્ચ મારાથી આપી શકાય તેમ નથી તેથી મેં બીજી
જગ્યાએ મારી જોઈવણ્યું કરી લીધી છે

નારાયણે કહ્યું—કાકા અહીં ઠીક છે હો । તમારી
પાસેને પાસે અને ખર્ચ પશ્ય ઓછો તમે દર માસે
આટલો ખર્ચ આપવા તૈયાર થયા છો તો કાકા હું
તમારો કોણ ?

હરિકાકા બોલ્યા—કાંઈ નહીં, કોણ કેવું છે ? તું મારો
કાંઈ નહીં અને હું તારો કાંઈ નહીં પરમાત્માએ તને મને
સોંપ્યો છે, હું તો તેની ચીઠ્ઠીનો ચાકર છું લાઇ । અરે
મેં બહેલીમા કેવું વિગળ્યું છે તેનો કાંઈ પશ્ય
હિસાબ નથી

હવે એ વાતો જવા દે. આવતી કાલે હું તને પચીસ રૂપિયા આપીશ તું આવતી કાલે તારા મિત્રને સાથે લઇ ને ને વસ્તુઓ જોઇએ તે લાવશે ને સાલજી તારે અહીંથી ગયા પછી કોઇ દિવસ પાછું પેઢી ઉપર આવવું નહીં. હું વારંવાર તારી સલાહ લેતો રહીશ તને મારી કાંઈ જરૂર પડે અને હું ન આવી શક્યો હોઉં તો મને કાગળ પત્ર લખવો નહીં આને સંજો હું તને એક ઠેકાણું બતાવીશ ત્યાં આવી ને કાંઈ જોઇવું હોય તે માગી લેજે

નારાયણે પૂછ્યું—તે વળી કયું ઠેકાણું કાકા !

હરિકાકા જરા હસી પડતા બોલ્યા—તે હવે તું આવીશ ત્યારે ખમર પડશે છતાં સાલજી હમણાજ કહી દઉં તને મેં કહ્યું કે હું આમતેમ આડો આવજો કેટલોએ ખર્ચ કરી નાખ્યું છું, તો ને જ્યારે મારી ઉંમર હતી, હાથમાં સારી પેઠે ઘેસા આવતા ત્યારે મારાં લક્ષણો સારાં નહોતા ને વખતે મને એક ઉપવસ્ત્રથી નેડો લાગ્યો હતો ને ? હવે મને તે વાસના રહી નથી, છતાં પણ હું તેને ત્યજી શક્યો નથી તેને દર માસે હું ધોવણી પુરવું આપું છું તે પણ હવે વાસના રહીત થઇ ગઇ છે, હું ને આપું તેનાથી સંતોષ માને છે, અને તેની પાસે પણ કાંઈક છે તેને જોતાજ તને એક વખત યોદી વાતજ લાગશે મને તેના ઉપર હવે વાતસલ્યભાવ રહ્યો છે તે મને હવે પૂન દૃષ્ટિથી જોતી નથી—ને પણ ભક્તિ ને શ્રદ્ધાની દૃષ્ટિ મને જુઓ છે તારી વાત કરી ત્યારે તો તે તને પોતાનાં ઘેરે રાખવા માગતી હતી, પણ મેં જ ના પાડી. તું વિચાર્યું તું ત્યાં સારો લાગે નહીં તેણે પણ નાનપણમાં અને

કમી ક્યાં છે પણ હવે તે પણ સાધુ હૃદયની બની ગઇ છે
હરિકાકાની વાત નારાયણને પહેલા તો ઠીક લાગી
નહી એક વેશ્યાને ઘેર કેમ જવું ? પરંતુ ખીણ ક્ષણે તેને
થયું કે જે પોતાને દુખને સમયે સહાય કરવા તૈયાર
થયા છે, જેને કાકા કહ્યા છે, તે પોતાને જ્યાં લઇ જાય
ત્યાં જવું જોઇએ એટલે કાંઈ ત્રણપાચ ન કરતાં તેણે
કહ્યું, વારુ સાજે જઇશું.

આજે કાકા બત્રિજે બહાર નીકળ્યા પેઢીમાથી બહાર
નીકળતા નારાયણે પૂછ્યું—કાકા કેટલેક દૂર છે ?

હરિકાકા—અરે નજીકમાજ છે, એક મૂકી ખીણ
ગલીમાં

એટલામાં તો તેઓ ખીણ ગલીમાં જઇ પહોંચ્યા
એ ઘર મૂકી ત્રીજી ઘર આવતા તેઓ દરવાજા આગળ
અટક્યા, તે ઘર અદરથી બધું હતું હરિકાકાએ ધીમેથી
તે ઘરની સાકળ ઠોકી, થોડીવારમાં એક ઓએ આવી
દરવાજે ખોલ્યો હરિકાકાએ નારાયણને કહ્યું—આવ
નારાયણ ! ત્યાર પછી તે સ્ત્રી તન્ન જોઇ કહ્યું—દુર્ગા આજ
નારાયણ મારો ભત્રિજો

દુર્ગા તે સાંભળી ખોલી—આવ બાઇ આવ આજે
કેટલા દિવસ થયાં તારા કાકા તારી વાતો કરે છે પણ
આજે માઠ માઠ તને તેડી લાવવાનો વખત આવ્યો

હરિકાકાએ જવાબ આપ્યો—અરે પેઢી ઉપર હમણાં
જરા વધારે કામકાજ હતું સાર પછી જોને નારાયણ
માટે ખોડિય પણ જોઇ આવ્યો ખોડિયમાં સગાય પણ
બહુ મળતો છે આવતી કાલથીજ ખોડિયમાં રહેવા

જશે અહા! પેઠી ઉપર બિચારો કેવો દુખી થાય છે ?
આટલા દિવસમા તે કાંઈ દિવસ બે વખત જમવા પણ
પામ્યો નથી

દુર્ગા નારાયણ સામું જોઈ બોલી—અહા! આટલું—
દુખ તારાથી કેમ ખમાયુ બાઈ! હવે તું જરા પણ મુઝાઈશ
નહીં હો! હરિકાકા તરફ જોઈ બોલી—જૂઓ તો ખરા
છોકરો કેવો મુઝાઈ ગયો છે

હરિકાકા બોલ્યા—તેની મા મરી ગઈ એટલે બાપને
નિકારાથી પણ સગાઈ ગઈ છે

દુર્ગા બોલી—નવી મા એટલે કાંઈ ઘોડી વાત છે ?
એ તો જોને વીતી હોય તેનેજ ખબર! બાઈ કહેજેથી
આવ્યા પછી તે શું નાસ્તો ખાસ્તો કર્યો ?

નારાયણ—આજે બોડિંગેજ નાસ્તો કર્યો હતો.

દુર્ગા વચ્ચે ચાલીસ ઉપર પહોંચી હતી હરિકાકાએ
કહ્યું હવે તેમ દુર્ગાને જોતાજ તેના ઉપર ભક્તિ ઉત્પન્ન
થાય તેવીજ હતી ઓરડામા બે ખુરશીઓ પડી હતી, તે
તરફ બતાવતા દુર્ગા બોલી—એસ બાઈ એસ તમે પણ
એસોને હરિદાસ!

તેઓ બેઠા દુર્ગા એક એક કરી નારાયણને તેના
ધરની હકીકત પૂછવા લાગી. તે એવા તો વાત્સલ્યથી
પૂછતી હતી કે નારાયણને સર્વ કાંઈ હકીકત કહેવી પડી
ધેરે નવી માના ત્રાસની વાત જ્યારે નારાયણે કરી ત્યારે
તો દુર્ગાને આંસુ આવી ગયા ત્યારે નારાયણને લાગ્યું કે
બાવી દયાળુ તે શું એક વેરમા સભવે ? દેશમા વેરમાઓ
સાબળી છે, મુબાઈમા પણ અનેક છે તેઓને જોતા ભય

અને તિરસ્કારજી આવે પણ આના તરફ તો ભક્તિ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે હરિકાકા મારી મળક કરવા તો અહીં નહીં લાગ્યા હોય ?

નારાયણુ આવા વિચાર કરતો હતો, તેટલામાં હરિકાકા બોલ્યા—નારાયણુ તું એસજો, હું પેઢી ઉપર જાઉં છું મને મોકું થાય છે તું રસ્તો તો જાણે છેને ? એક મલી મૂકી બીજી ગલીના નાકા ઉપરજી આપણી પેઢી હવે જ્યારે તારે કાંઈ જરૂર પડે ત્યારે અહીં આવવું

નારાયણુ બોલ્યો—હું પણ આવું છું હવે આ ઘર શોધી લઈશ એમ કહેતો નારાયણુ પણ ઉઠ્યો

દુર્ગા બોલી—નારે બાપ તુતો એસ હરિદાસ કાંઈક નાસ્તો તો લઈ આવો ! પેઢી ઉપર તો છેક બાર વાગે જન્મવાનું મશે તમે વિચાર તો કરો ! છોકરો કેમ આટલો વખત બૂખ્યો રહી શકશે ?

નારાયણુ બોલ્યો—મને બુખ નથી લાગી હું તો મરિય માણસ છું મેં તો હરિકાકાને કહ્યું કે મને પેઢી ઉપર તમારી પાસેજ રહેવા લો, બોડિંગમાં કેટલો બધો ખર્ચ આવશે, પણ માત્ર તો સાબળતાએ નથી

દુર્ગા બોલી—ના બાપ ! તારા કાકા જે કરે છે તે ઠીક કરે છે. સૌ આટલા મોટા થઈ એક મરિય છોકરાને પણ નથી પાળી શકતા, એવા નિર્ધન પાસે કેમ રહેવાય ? તું બોડિંગેજ રહેજો અરે હરિદાસ તમે નાસ્તો તો લઈ આવો !

નારાયણુ—ના આજે નહીં હવે કયા એક દિવસનું છે ? હું તો હવે વારંવાર આવવાનો છુંને ?

દુર્ગા—બલે એમ કરો જો બાપ કાલેજ પાછો

આવળે તને જોઈ મને તો એમજ થાય છે કે જાણે મારા પેટનોજ દિકરો પૂર્વ જન્મે તું મારો દિકરોજ હોયશ.

નારાયણ—જર એમજ હશે, નહિતર મામમા ધણી રખડે છે પણ હરિકાકાએ મારોજ હાથ કેમ પકડ્યો ?

હરિકાકા બોલ્યા—અરે બાપ એમા હાથ તે શુ પકડ્યો, મે કહ્યું નહીં કે પરમેશ્વરજ તને અમારી પાસે મોકલ્યો છે તુંજ મારો દિકરો !

દુર્ગા પણ બોલી ઉઠી—કાકા એમજ ! કોણ કોનું કરે છે બાપ ! બધી ઇશ્વરની માયા છે

નારાયણ ને હરિકાકા સાથે બહાર નીકળ્યા નારાયણ બોલ્યો—કાકા આ વેશ્યા તો નથી લાગતી, તમે મારી મળક તો કરતા નથીને ?

હરિકાકા બોલ્યા—બાપ તને લાગ્યું તે ખરૂં. પરંતુ મેં તો તને પહેલેજ કહ્યું હતું કે તું આવીશ એટલે તને ખબર પડશે હવે અમારા વળતા પાણી છે, પાકી અવસ્થા છે દેખીતું સારૂ નજ લાગે પરંતુ તેનું આટલું હલ્ય પીંમળું છે એટલે તેને હવે છોડી કેમ દેવાય ?

મકરણુ ૮ મુ

આ સ્થાને હવે આપણે હરિકાકાનો પૂર્વ પરિચય લખ્યો હરિકાકા મૂળ ધોળકાના રહીશ ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ હતા નાનપણમા તેના પિતા નન્દા મહારાજને એકના એક

દિકરા હોઈ બહુ લાડમાં ઉછર્યા હતા તેની મરજ હરિદાસને બણાવવા ગણાવવાની હતી અને તે પ્રમાણે સ્કુલમાં પણ મોકલતા પરંતુ હરિદાસભાઈ લાડમાં ઉછરે, 'બણેજ શાના' ઘેરેથી તો રીતસર પાટી દફતર લા બહાર નીકળે પરંતુ સ્કુલ સુધી તો પહોંચતાજ નહીં શકરને મદિરે જાવા પામે અગર નહી કિનારે નાવ ખેલવામાં દિવસ ગાળી સામે ઘેરે આવતા માઆપ જણે છોકરો બણે છે આમ ત્રણ વર્ષ ચાલ્યા ગયા ઉકેલવામાં હરિદાસ રામાયણ અને મહાભારત કડાકામધ વાચતા થયા હતા અને જ્યારે લલકારીને રામાયણના ફુલ અને ચોપાઈ હરિદાસ વાચતા સારે તેના માઆપ એવા તે મુખ્ય થઈ જતા અને ક્યારેક ક્યારેક તો બહીતા ? છોકરા ઉપર કાઠની નજર પડશે અગર સરકાર દરના છોકરાને આટલો હુશિયાર જોઈ ઉપાડી જશે હરિદાસન માઆપ એટલા તો વાગી જતા કે તે જે માગે તે વગ સકોચે આપતા

આનું પરિણામ એ આવ્યું કે હરિદાસભાઈ પહેલીમાથી બીજી ચોપડીમાં બલે ન ગયા, પરંતુ તમાકુ કલાસમાથી માળ કલાસમાં ઉંચામાં ઉંચે નજરે પ્રમેશન પામ્યા

હરિદાસ જે શિખ્યા હતા તે તેઓ સાફ ગાદ શકતા હતા આસપાસના ચાર પાંચ ગામેમાં બજન મડળી અગર રામલીલા થતી ત્યાં હરિદાસજ પ્રમુખ, કારણ કે હરિદાસને ચહેરો રૂપાળો અને તેવો મધુરકંઠ એટલે તેના બગર મિજલસોમાં રંગ જમતોજ નહિ

ગામડાઓમાં ખેતીની મોસમ પરવારી ખેડુતો બજન

મહાળાઓ અને રામલીલાના ખેત્રમા મળ માનતા એટલે હરિદાસને કાંઈ દિવસ આમત્રણ વગર ખાલીજ જતો નહિ આ પ્રમાણે હરિભાઈની કીર્તિ ચોતરફ પ્રસરી રહી હતી

એક વખત એક બહાર ગામની રામલીલાની મહાળી ત્યાં આવી તેને માયેક નદી કિનારા તરફ જતો હતો, ત્યાં હરિદાસ પણ સુદર કંઠે ઠંડી લહેરોમા લલકારતા એકા હતા તેને મધુર કંઠ અને સુદર રૂપાળુ મ્હો જોઈ તે રામલીલાના માલીક કટલીક હકીકત મેળવ્યા પછી હનિમાન પ્રશ્ન—ઠોકરા તારે મારી સાથે આવવું છે? દસ પદ્મ ઉપાયા પગાર આપીશ અને ખાવું પીવું વગેરે મારા ઉપર ખોલ થાય છે મરજી?

રામલીલાવાળાની આ માગણી હરિદાસે તુરત સ્વીકારી કાઢી છુદ્દિને યુવક ખીજે દિવસે માખાપને કાંઈ પણ ખમર આપ્યા વગર તેઓની સાથે ચાલી નીકળ્યો

આ બાળુ સાજ પડી પણ હરિભાઈ આબેજ નહોં, એટલે તેના માખાપને ચિંતા થવા લાગી નન્દા મહારાજે તેજ રાત્રે આખું ગામ શોધ્યું પણ હરિભાઈને પતો મળ્યોજ નહોં ખીજે દિવસે પણ હરિભાઈની તપાસ કરી આસપાસના ગામોમા નન્દા મહારાજે જ્યારે તપાસ કરી ત્યારે તેને સમાચાર મળ્યા કે હરિદાસભાઈ તે રામલીલા સાથે મુલાઈ ગયા છે

નન્દા મહારાજ મુલાઈ પણ ગયા, મોટું સહેર ત્યાં આટલી મોટી જનતામા હરિભાઈ કયાથી મળે? હરિભાઈની મા આ વાત સ્તબળી પોકેપોકે મૂકી રડવા માડી મામના એ

પાંચ જણાએ કહ્યું કે જા માટે આટલાં મહારાઓ છે, રામલીલાની નોકરી કાંઈ ખરાબ નથી તેમા હરિ કાંઈ દુખી નહીં થાય તે પદર મહિને જરૂર પાછો ઘેરે આવશે કાંઈ શીકર કરવા જેવું નથી

નન્દા મહારાજને કાંઈ પણ રીતે સતોષ થયો નહીં પરંતુ પારકા વસ્તુ છોકરો કેટલો દુખી થાય, આમ અનેક વિચારો અને બળત્રામા નન્દો મહારાજ પથારીમા પડ્યા ત્રણ દિવસ માત્ર તાપ આવ્યો અને મરી ગયા હરિભાષને આ સમાચાર કોણુ આપે ?

સાતમે મહિને હરિભાષની સ્વારી ઘેરે પહોંચી આટલા દિવસ તેની મા જીવનધારણ કરી રહી હતી આટલા લાંબા સમયે પણ હરિદાસ આવતા તેની માને કાંઈક સતોષ થયો અને પતિના મૃત્યુ દુખને કાંઈક અંશે વીસરવા લાગી

હરિને જે પચાર મળતો તેમા તેનો માએ પણ માઠ થતો, તેથી તે ખાલી હાથેજ ઘેરે આવ્યો હતો આ સાત મહિનામાં તેની રીતભાત પણ ઘણી બદલાઈ ગઈ હતી ખેતરવાડીનું કામ તેનાથી બની શકે તેમ નહોતું નન્દા મહારાજના ગુજરી જવા પછી હરિદાસની માએ એક ખેડુતને બામમાં ખેતર સોંપ્યાં હતા અને તે ખેડુત જે આપે તે ઉપરજ તે ચલાવતી હરિ આવતાં તેની માએ તેને કહ્યું ભાઈ હવે જા માટે નોકરી કરવા જવું પડે છે ? તારા કેવા રૂપાળાં ખેતરો છે તે સલાજ

પરંતુ હરિ બળદના પુછડા આમળવા નવરો નહોતો તે ફરી કાંઈ રામલીલાનીજ શોધમા હતો, પરંતુ એવો

કાંઈ યોગ મળ્યોજ નહીં એ તથુ મહિના હરિભાઈ નવરા બેસી રહ્યા, અને કઠાળી છેવટે કાંઈ થયું મનમાં ધાર્યા વગર તેઓ ઘર છોડી છાનામાના એક દિવસ સવારે ધોળકા તરફ ચાલી નીકળ્યા.

હરિભાઈ ધોળકાના એક પ્રસિદ્ધ વૈદ્યને ત્યાં રામલીલા સાથે આવેલા હતા, એટલે આ વખતે તેને વૈદરાજને ત્યાં આશરો મળ્યો. યોગાનુયોગ મુળમનો એક શેઠીઓ વૈદરાજને ત્યાં દવા કરાવવા આવ્યો હતો, તેણે હરિદાસને નોકરીમાં રાખી લીધો અને મુળમ લઈ ગયા તે શેઠ આપણા વૃદ્ધ રામચંદ્ર શેઠ હતા.

આ સમયને આજે ૩૬ વર્ષ થયા છે ત્યારથી હરિ દાસભાઈ આ પેઢીમાં નોકરી કરતા આવે છે પહેલા સાધારણ કામકાજ કરતા, ત્યાર પછી પેઢીના ભઠારી સાથે ચીજ વસ્તુ લેવા જવા માડ્યા અને આખરે ભઠારી થઈ બેઠા હતા પેઢી ઉપર નોકરી મળ્યા પછી ત્રીજે વરસે હરિદાસ પરણ્યા તેને તે સ્ત્રીથી પાંચ છોકરા થયાં પણ તે નાનપણ માજ મરી ગયાં માત્ર આ એક દીકરીજ જન્મી હતી દીકરીના સારે ઢેકાણે વિવાહ કર્યા અને બીજે વર્ષે પોતાની સ્ત્રી પણ યુવરી થઈ હરિદાસે મનવાળી બીજી ઘર ક્યું નહિ કારણકે જેમ જેમ મોટા થતા ગયા તેમ તેમ બીઠી ગાળે પણ મૂકાઈ ગયાં અને છેવટે બીજી સ્ત્રી પણ ન કરવા સુધી વિરકતીને પામ્યા.

મુળમમાં સારી આવકવાળી નોકરી, હાથમાં બે પૈસા પણ થયા હતા મુળમ હરિદાસને ઘેરે પરણે તર સ્ત્રી પણ હતી છતાં તે આડાઅવળો જતો, આ વખતે તેમને

શ્રીમતિ દુર્ગા સાથે ભેટો થઇ ગયો હતો. હરિદાસ તેને દર માસે યોગ્ય સહાય આપતા, પેઢી ઉપર ગેદ મુલિમ વગેરે હરિલાઇ ॥ આ લક્ષણો જાણતા હતા પરંતુ હરિદાસને કાણુ કહે ? પેઢી ઉપર જે સર્વે હતા તેઓ ધણાખરા જ્યાં આ સતાના ફરી આવતા હતા.

હરિદાસની સ્ત્રી જીવતી હતી તેટલા વખતજ હરિદાસ કેંક રગી હતો, પરંતુ સ્ત્રી વિયોગથી તેનો રગ મદલાઇ ગયો હતો. કાણુ જાણે શી રીતે તેની વ્રતિઓ સ્થિર થતી ગઇ, તેમનું ચારિત્ર્ય ધણુ સુધરી ગયું પરંતુ આ અવસ્થાએ તેઓ દુર્ગાને ઝાડી લાક્યા નહિ એટલે ધકા મારી શક્યા નહિ, આવી પ્રૌઢ અવસ્થાએ દુર્ગા ક્યા જાય ?

હરિકાકાને હવે કેં પણુ વાતના ઠહોતી સસારમા તેમને એક ફિકરી જ બધન માત્ર રહ્યું હતું બરોમર આ વખતેજ હરિકાકાનો નાનપણથી ભેટો થયો અને કાકા માસિક વીશ પચીસ પીઆ આમ સત્કર્મમા ખર્ચવા તૈયાર થયા મન જાળોમાથી મુક્ત થયા હતા તેટલામા આ વ્યાધિ ગળે લગાડી તેમનું લુધા અને તૃણમા તપેલુ ચિત્ત આ પરમાર્થના અવબને વણા સતોષને પામ્યું જગનની પ્રકૃતિ માત્ર આ અવલગન માટે જાએ છે, મનુષ્ય પ્રકૃતિ હરિકાકા આ સતોષથી વાલિજીત હતા તેમના હૃદયને આગે શાન્તિ મળી આજેજ તેમનું મન સ્થિર થયું.

પ્રકરણ ૯ મુ

હરિકાકા ગમે તેવા પણ પરાયા નોકર હતા તેઓ માડમાડ બહાર જવાનો વખત ગોઠવી શકતા બપોરે રસોઇ તથા જમવાનું છેક અઢી ત્રણ વાગે પરનારી હરિકાકા એક કલાક વિશ્રાંતિ લેતા આ એક કલાક નારાયણ માટે કાઢે તોપણ જાંઘની વસ્તુઓ લઇ શકાય તેમ નહોતું એટલે તેણે નારાયણનેજ કહ્યું કે જે બોડિંગમા તારે રહેવું છે તે સગાથી છોકરાનેજ કહે કે તારે માટે જે જ વસ્તુઓ જોઈએ તે લઇ આપે કેમ તે લઇ આપશે ?

નારાયણે કહ્યું — કેમ કાકા તે તો બિચારો કયા ના પાડે છે ! કેટલો નિરાશિમાની છે તેણે તો તે દિવસેજ તમારી પાસે મને જે કાંઈ જોઈએ તે લઇ આપવા હા પાડી હતી

હરિકાકા—તું જૂએ છેને ! મને કલાક અર્ધો કલાક મળે તેમા તે કામ થાય તેવું નથી

નારાયણ—કાકા તમે બેફિકર રહો, આજે હું તેને પૂછીશ અને તેને જ્યારે વખત હશે ત્યારે અમે બેઉજણ જોઈની ચીજો પોતાની મેળે લાવશું

હરિકાકા—હવે અસર કરવું તે ઠીક નથી કાલે ત્રણ વાગ્યે હું તેને ડીયા પણ આપી જઈશ

નારાયણ—લલે હું તો તેને આજેજ કહી દઉંશ પરંતુ મને બોડિંગમા મોકલી આપતા તમે શા માટે આટલી ઉતાવળ કરો છો ?

હરિકાકા—ઉતાવળ નથી કરતો બાપ! કાલે શુ થશે તેની કોને ખબર? આટલા મોટા શેઠીયાઓ જે તને બે ટક ખવડાવી પણ શક્તા નથી તેનાથી દૂર રહેવું સારું વખતે અપમાન પણ કરી બેસે માટે તારે માટે તો જેમ બને તેમ જલદી માનમાજ ચાલ્યું જવું સારું મેં તને દિકરો કર્યો છે અને હવે તેઓ કાંઈ કાંઈ બોલે તો મારું માથું જ ઉતરી પડે રૂપીયા કાણું કર્યા છે? તે તો આજે છે અને કાલે નથી

નારાયણ—દુનિયામાં જે બધા તમાગા જેવા હોય તો જગત કેમ ચાલે? આ જૂઓને! શેઠની વાત ક્યા કરો છો, મારા બાપ છે, મા છે, અને પાત્ર પદર મામના માણસો પણ છે પરંતુ કોઈએ મારા સામું બોલ્યું નહીં, ત્યારે તમે ક્યા અને હું ક્યા? તમે મને ક્યા ઓળખતા હતા? પરંતુ કાકા એવું હૃદય બોધ્યે કેમ બોલું કહું છું? તમે મારે માટે આટલી લાગણીને વશ થયા એ તો હું તમારો

હરિકાકા નારાયણનો હાથ પકડી તેને બોલતો અટકાવતા બોલ્યા—બાપ એવી વાત કર નહીં હું મહાપાપી છું હું કેવા ધધા કરું છું તે બોલ્યું ને! માટે જે કરે છે તે મારો પ્રભુજ કરે છે, માણસ માત્ર નિમિત્તરૂપજ છે જે જેનું કામ તે તે કરે છે જોને ધમ્મર કોનો છે? હું કોણ માત્ર? હું શું ખર્ચ કરનારો? હવે જવા દે તું આજે અમૃતલાક્ષને જરૂર વાત કરજો હો! વળી આજે હું દુર્ગાને ત્યાં ગયો હતો અને તેણે કહેવડાવ્યું છે કે નારાયણ કાલેજથી પેઢી ઉપર પાછો ફરતાં ઘેર આવે તું જૂએ

છેને તેને કેવુ વાતસલ્ય ઉભરાઇ આન્યુ છે વેશ્યાનું ધર છે, તને ખરાબ તો નથી લાગતુને ?

નારાયણ—નારે કાકા દુર્ગામા કમા, અને વેશ્યાપણુ કમા ? મને તો તેમને જોતા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે પણ કાકા હું તેમને શું કહીને બોલાવું ?

હરિકાકા—ખરે જાણ તેમા શું ? તું તેને માસી કહીને બોલાવજે

નારાયણ—બલે મારા માસીને ત્યા આજે જરૂર જઈશ પણ તેને ત્યા કાંઈ ખાવાનું આપશે તો ?

હરિકાકા—તેમા શું વાધો ? દુર્ગાની એક વખત જ્ઞતિ રેશ્યા જેવી હતી પણ હવે તો તે શુદ્ધ કાચન જેવી બની ગઈ છે તેના મ્હેમા પરમાત્માનું જ નામ છે મનુષ્ય ગમે તેવો હોય પરંતુ ધર્મવરનું નામ તેના સર્વે પાપો ધોઈ પવિત્ર બનાવે છે માણસ માત્ર જૂલને પાત્ર છે મે પણ અનેક કુકર્મો કર્યા, તને મારે માટે તો તિરસ્કાર આવતો નથીને ? જો પરમાત્માએ કહ્યું છે કે પાપ તે નિદાપાત્ર છે પરંતુ પાપીનેા આત્મા નિદાપાત્ર નથી તું પણ જાણ સરકારી થજે, તોજ તારા આટલા અભ્યાસનું સાથેક થશે અનેક જન્મના પૂર્વે આ માનવરૂહ પ્રાપ્ત થાય છે તે ફરી ફરી આવતો નથી, આ મનુષ્ય જન્મ એજો ગુમાવવા જેવો નથી તને તો દેખતાજ મને લાગ્યું કે તારા ઉપર પરમાત્માની મહેરમાની છે કેટલો વખત થયાહું મુગ્ધ આવ્યો છું, અનેક માણસો જોયા, તારા જેવડા કેટલાએ છોકરા જોયા છે, પણ મને કાંઈ ખેંચી શક્યું નહોં, પરંતુ તારા તરફજ કા માર મન ખેંચાયું ? મને પ્રભુએ આજા કરમાવી

અને તને બતાવી કહ્યું કે આ ભક્ત છે ભાઈ એ સર્વ પરમાત્માની ઇચ્છા નહીં તો બીજી શું ?

નારાયણ હરિકાકાની વાકુધારામાં અવાકુ થઇ ગયો, અને તેના મોઢા સામેજ જોઇ રહ્યો તેને અત્યારે હરિકાકા એક પેઢીના સામાન્ય ભડારી લાગ્યા નહિ સામાન્ય માણસના હૃદયમાં આવી વિશ્વાળ ભાવના ક્યાંથી હોય ? હરિકાકાની કેવી ભક્તિ ? કેવો તેમના મોહનો ભાવ ? જાણે કોઇ અનેક જન્મની પદ્મપ્રિય વિભુતીજ

હરિકાકા ચૂપ રહ્યા ત્યારે નારાયણને જગતનું જ્ઞાન થયું તેણે કહ્યું કાકા મનુષ્ય નથી પણ—

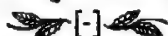
તેની વાત વચ્ચેજ હરિકાકા બોલી ઊઠ્યા ના ભાઈ હું મનુષ્ય નથી પણ પશુજ છું મુજ પશુને મનુષ્યત્વ તરફ ખેંચવા માટેજ પરમાત્માએ તને મોકલ્યો છે ભાઈ નહિતર તું અહિં ક્યાંથી ? આ સર્વે ઇશ્વરની ઇચ્છા ના થાય છે આજ હવે વખત થઇ ગયો છે, તું સ્નાન સંધ્યા પરનારી જલ્દી જમી લે કાલેજેથી આવતા બપોરે આજે હું તારે માટે અહીં નાસ્તો નહિ રાખ્યું કારણકે દુર્ગાએ કહેવડાવ્યું છે ને તે તારી રાહજ જોશે એ પણ નારાયણ તારે માટે મરી પડે છે એ શું પૂર્વજન્મની લેણાદેણી હતી ? વાહ પ્રભુ વાહ ! તારી મનિ તો અકલિનજ છે

નારાયણે કહ્યું—કાકા તમે આમ ખર્ચ કરો નહિ હું મરીમ કોઇ દિવસ મીઠાઇ ખાઉં છું કે તમે મારે માટે મંગાવો છો મારે માટે મીઠાઇ મંગાવવી નહિ અને જો કોઇ દિવસ ભુખ લાગશે તો એક પૈસાના મરમરા ધણી થઇ પડે ઘેરે પણ હું તો મરમરાજ ખાતો અને તો

કુરમરા બહુજ બાવે છે

હરિકાકા—હવે એવી વાત નહિ કર, અને કાલેજમાં જ આમ કહી ચાલ્યા ગયા નારાયણ વિચારવા લાગ્યો કે કેવી અજબની વાત છે કયા આ હરિકાકા બહારી આવી મહદ્ વ્યક્તિ ! કેવો સ્નેહ કેવું મારા ઉપર વાત્સલ્ય વાહ પ્રભુ ! ધ્રુવર તું કોનો છે ? નારાયણની આખો ભરાઈ આવી

પ્રકરણ ૧૦ મું

નારાયણ જમીનુડી કાલેજે ગયો કાલેજમાં અમૃતલાલે પૂછ્યું—કેમ હવે બોડિંગમાં આવવું છેને ?

નારાયણ—હાર્તો હવે જોષ્ટી ચીજ વસ્તુ તું લઈ આપ કે બીજે દિવસેજ આવ્યો

અમૃતલાલ—એ કાલુ ના પાડે છે આજેજ ચાલને સર્વ કાંઈ લઈ આપું

નારાયણ—તો કાકા પણ આજેજ રૂપીયા લઈને આવશે, પણ મેં જાણ્યું વખતે તમને આજે કાંઈ કામ હશે તો ? હવે કાકાને કહ્યું છે કે તમને જે દિવસે કુરમદ હોય તે દિવસે રૂપીયા તમને આપી જાય કાકા તો બજારે આવી શકે તેમ નથી તમારે માથેજ આ વેઠ આવી પડી છે

અમૃતલાલ—તેમા વેઠ શાની બાઈ ! બે કલાકનું કામ છે કાકા ન આવી શકે તો તેમને તરફી લેવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી તું રૂપીયા લાવીશ તો પણ ચાલશે

નારાયણ—મે કાકાને એ પ્રમાણે કહ્યું, પણ તેઓ જાતે તને લલામણ આપવા આવશે

અમૃતલાલ—વારુ તો કાકા બહે આવતી કાલેજ આવે ત્રણ વાગ્યે આને એટલે આપણે રૂપિયા લઇ સાજ સુધીમાજ જે લેવાનું હશે તે લઇ લેશું એટલે પરમ દિવસથી તું બોડીંગમા આવીજ જા

બપોરે કોલેજમાંથી નીકળી નારાયણ પેઢી ઉપર ન જતા દુર્ગા માસીને ઘેરે ગયો. હરિકાકાએ દુર્ગાને કહેવ હતું કે નારાયણ આવશે તો એથી ત્રણની વચ્ચે આવશે એટલે દુર્ગા નારાયણનીજ રાહ જોઇ બારણા આગળજ બેઠી હતી નારાયણને આવતો જોઇ દુર્ગા બોલી—આવ લાઇ આવ, હુ તો તારી મીઠા મેવલાની માફક રાહ જોઉં છું નારાયણ બોલ્યો—મારી કોલેજ અઢી વાગે બધ થાય છે હુ રસ્તામાં કયાય પણ રોકાયા વગર સીધો આવ્યો છું દુર્ગા બોલી—કેમ તારી છત્રી કયા ?

નાગમણ—હુ છત્રી કયા રાખુ છું માસીબા ?

છત્રી નથી ! હરિદાસને કાંઈ વિચાર છે કે નહીં ? આવા તાપમા છત્રી વગર તારા જેવા કુમળા બાળકથી ચલાય છે કેમ ? માથું તપી ગયું હશે આવ ! બેસ ! કાલેજ એક છત્રી મગાવી દઉં એમ બોલતી દુર્ગા અંદર ચાલી નારાયણ પણ પાછળ ગયો.

દુર્ગાએ નારાયણને કહ્યું—લાઇ જરા વિશ્રાંતિ લે આટલે દૂરથી ચાલીને આવ્યો છે—કેવો બપોરનો તડકો એમ કહી એક પખો લઇ દુર્ગા નારાયણને પવન ઢાળવા લાગી નારાયણે દુર્ગાના હાથમાંથી પખો લઇ લીધો અને

બોલ્યો—માસી મને કાંઈ નથી અને નાનખજીયાં સહી ગયું છે

દુર્ગા બોલી—નારે દીકરા એવું બોલ નહીં

કેટલોક વખત વિશ્રાન્તિ લઈ નારાયણે હાથ મ્હો ધોઈ નાખ્યાં દુર્ગા પાંચ મીનીટ થયા બહાર ગઈ હતી તે અડધી કલાક પછી એક થાળમાં કેટલોક નાસ્તો લાવી તે જોઈ નારાયણે કહ્યું—માસી તમે આ શું કરો છો ? મારે માટે આટલું બધું ? હું કાંઈ મહેમાન નથી અને તો કુરમરા આપોને તો પણ ઘણું છે

દુર્ગા બોલી—એ મને ઠીક લાગશે તેમ કરીશ તું ખા ન ખા પણ આજે તો ખાવું જ પડશે તું કાંઈ પડોશમાં નથી રહેતો કે રોજ બોલાવી ખવડાવું મેં તો તારા કાકાને ઘણુંએ કહ્યું કે નારાયણને અહીં રાખો પણ તેણે માન્યું જ નહિ તે કહે કે છોકરાઓના સગા-થમાં અભ્યાસ ઠીક થાય અને તે પણ ખરું છે જો તું નજીક હોત તો રોજ આવવાનું કહેત પણ હવે દૂર છે તોયજી બે ત્રણ દિવસે અહીં આવવાનું આજે અહીં મારી પાસે કપૂલ કર જોઈએ

નારાયણ શું કહી શકે તેણે કપૂલ ક્યું નાસ્તો કરી જ્યારે નારાયણ ચાલતો થયો, ત્યારે દુર્ગા તેના હાથમાં વીશ રૂપિયા આપવા માઠી નારાયણ બોલ્યો—હું શું કરું ? મારે રૂપિયાની જરૂર નથી

દુર્ગા બોલી—ખિસામાં રાખી મૂકજે, જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે કામ લાગશે

નારાયણ બોલ્યો—જ્યારે જોશ ત્યારે ક્યા લઈ નથી જવાતા ! મને તો કાકાએ પણ કહ્યું છે કે ત્યારે કાંઈ

જોધ્યે તો તમારી પાસેજ આવવું

જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ધક્કો ખાવો પડે માટે આ રાખ એમ કહી બળપૂર્વક નારાયણના હાથમાં દુર્ગાએ રૂપીઆ મૂકી દીધા નારાયણ કાંઈ બોલી શક્યો નહિ, તે રૂપીઆ લઈ પેઢી ઉપર આવ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

પેઢી ઉપર આવી નારાયણે તે રૂપીઆ કાકાને આપ્યા તે જોઈ કાકા બોલ્યા—આ રૂપીઆ ક્યાથી ?

નારાયણે કહ્યું—હું કાંઈ નહિ લઉં, માસીબા તો છોડે તેમ નથી તેમણે ધરાર આ રૂપીઆ આપ્યા છે મે તો બહુીએ ના પાડી, કે મારે રૂપીઆ નથી જોઈતા અને જોશે ત્યારે લઈ જઈશ પરંતુ મારે સાબળે કાણુ ! પછી શું કરું ? લઈ આવ્યો જૂઓ આ વીશમાથી તો મારી સર્વે ચીજો આવી જશે કેમ કાકા ?

હરિકાકા—અરે ગાડા ! આટલામા શું પુર થાય ? બધી ચીજો વીશ રૂપીઆમા નહીં આવી જાય

બધી ચીજો શું ? બિછાનાનું કહો છો ? તો મને તો એક ચટાઈ અને ચાદર લઈ આપશો તો પણ બહુ છે અરે હું તો જમીન ઉપર પણ સૂઈ રહું તેમ છું બીજું શું જોઈયે ? રાત્રે વાચવા માટે એક દીવો, એક માટી કે પતરાનો ચાલશે, એક શિશિ ધાસલેટ બસ બાકી બે ત્રણ ચોપડીઓ, બહુ તો સાત આઠ રૂપીઆ લાગશે બીજું શું લેવાનું છે ? કુલ તેર ચૌદમા તો કાકા વાહ !

વાહ ! ચંદ્ર રહેશે ચાર પાચ તો એ વીશમાંથી પણ બચશે તમે કેમ કહો છો કે પુરા નહિ થાય !

હરિકાકા હસીને બોલ્યા—અરે ધીરો તો થા ભાઈ ! જે જે જોઈશે તે માટે હું અમૃતલાલભાઈને કહી દઈશ. ઉપરાત તે કહેશે તે પ્રમાણે લઈશું પછી કાંઈ ? જે કાંઈ જોઈએ તેમા ચાલે છે ? તે તેને કહું ?

નારાયણ બોલ્યો—હા, કાલે ત્રણ વાગ્યે આવવાનું કહ્યું છે તેણે કહ્યું કે તમારે તરદી લેવાની શી જરૂર છે ? અમેજ લઈ આવશું અમે કાલે કાલેજની બહારજ ઉભીશું વખતે બોલેજ તમને ન મળે તો ? માટે સાજ આવજો

હરિકાકા—અરે ભાઈ મને તો અહિ ત્રીશ વર્ષ થયા ! ગલીએ મલી મારા ધ્યાનમા છે અને તમારી બોડાંગ ન ઝાળખુ ? તોપણ તમારી મરજી કાલેજે આવીશ બરોબર અઠી વાગ્યે આવીશ હોકે !

નારાયણ બોલ્યો—ભલે કાકા તમે કહો છો કે વીશ રૂપિયા પુરા નહિ થાય તે મને તો સમજાતું નથી કે રીસ કેમ પુરા ન થાય ?

હરિકાકા—તું જાણે એક ચંદ્રાઈ અને ચાદરથી ચાલશે એક માટીનું કોડીયું અને એક બાટલી તેલથી અરે એટલેથી ન ચાલે ભાઈ ન ચાલે ! કાંઈક કપડા જોઈએ, છત્રી પાકીટ એ સર્વ કાંઈ લેવું જોઈશે

નારાયણ વચમા પડી બોલ્યો—નારે કાકા મારે એવું કાંઈ નથી જોઈતું તમે શું ધારો છો કાકા ? હું એક ગરિબ માણસ મારે તો માત્ર પેટ ભરાય એટલે બસ કપડા છત્રી જોડા એવું મારે કાંઈ નથી જોઈતું હું કોઈ

દિવસ એવું પહેરતો નથી જૂઓ આ જોડા મારા નથી તે તો મારા આપના ઉપાડી લાવ્યો છું તમે આટલો બધો શા માટે ખર્ચ કરો છો મને મરિયને આટલું બધું ન જોઈયે! તમે પણ કાકા કયા લક્ષ્યાધિપતિ છો કે આટલા ખર્ચમાં ઉતરો છો મને જે છે તેનાથી ચાલે છે તો ફેાકટ શા માટે નવું લેવું?

હરિકાકા—ભાઈ ચાલતું હતું સારે ચાલતું હતું હવે મુબ્બ આવ્યો છો કૉલેજમાં બાણુવા જાય છે, તો બધું રીનસર જોઈયે! અહીં સારા કપડા, છત્રી, શુટ વગેરે જોઈયે તું હવે જેવા વિચાર કર નહિ તું એક વર્ષ બાણી પાસ થા એટલે સૌની સાથે તારે પણ ઉભવું જોઈયે હું મને તેમ કર છું પણ તારા જેવા દિકરા માટે ખર્ચવા મને હવરે આપ્યું છે તો શા માટે લ્હાવ ન લઉં હું જે કર તે તું જોયા કર

નારાયણ—તે તો જોઈ છું પણ કાકા હું કાણુ? આમ તો મને શોખ વધતો જાય! જે બોર્ડિંગમાં રહેવાથી આટલી બધી જરૂરીઆતો વધી જતી હોય તો મારે બોર્ડિંગ જેવું નથી અને જાણવુંએ નથી તમે મને મોટો બનાવો દયો છો પણ કાકા હું એક મરિયનો છોકરો છું ને તો ચાલ રાખો! મરિય છું અને મરિય મધને રહેવું છે, તેમાં શું બોલું તેમાં મારી નિદા નહિ કરો

હરિકાકા બોલ્યા—ભાઈ કહું છું કે, મુબ્બ મહેરમાં, કૉલેજે બાણુવા જવામાં કાષ્ટક સારા માણસોની હારમાં ઠીક ઠીક રહેવું જોઈયે! આ કાષ્ટ મોજશોખ કહેવાય નહીં આ તો તું બોટી જીદ કરે છે મને જે ઠીક લાગે તે કરવા દે

નારાયણ બોલ્યો—વાર કપડાં મણા તો પણ બીજી
શુ લેવું પડે તેમ છે ?

હરિકાકા—તે મને ખબર નથી હવે કાલે અમૃતલાલ
પાસે આવીશ, અને તે જો કહેશે તે લઇશું પણ તારી વાત
નહીં સાંભળુ આમ કહી હરિકાકા કામકાજમાં ચાલ્યા
ગયા.

બીજે દિવસે બરાબર અઢી વાગ્યે નારાયણ અને
અમૃતલાલે કોલેજ બહાર આવી જોયું તો હરિકાકા આવી
ગયા હતા નારાયણે ઉતાવળે પગલે તેની પાસે જઈ
પૂછ્યું—કાકા તમે કેટલી વાર ચલા ઉભા છો ?

હરિકાકા—અરે હમણાંજ આવ્યો હવે ચાલો આપણે
બોર્ડિંગે જઈએ ત્યાં હું તમને લીસ્ટ પ્રમાણે રૂપીઆ
આપી ચાલ્યો જશું, મારે પણ આજે થોડુંજેક કામ છે.

અમૃતલાલ—તમે નહીં આવો તો પણ ચાલશે
રૂપીઆ નારાયણને આપી જાશે, અમે લઈ આવશું.

હરિકાકા—તમે શું શું લાવવા માગો છો તે એક
વખત મારે બધું જોઈએ ત્યાર પછી જો ચાર ચીજોનું
હું પણ કહીશ, એટલા માટેજ આવ્યો છું.

ત્યાર પછી ત્રણે જણા બોર્ડિંગે આવ્યા, ત્યાં અમૃત
લાલે કહ્યું—મેં બદોબસ્ત કર્યો છે કે હું અને નારાયણ
બેઉ આ ઓરડીમાં રહીશું કેમ નારાયણ ઠીક પડશે ને ?

નારાયણ—વાહ બહુ મજાનું, પરંતુ તને તે અગવડ
નહીં આવે ને ?

અમૃતલાલ બોલ્યો—અરે અગવડ શું ! ઉલટી કેટલી
સગવડ પડશે. બેઉ જણાને સાથે રહેવું બધું જો તે તો

આપણને કેવો સારો સમાય થશે વાર હાય મો ધોધ આવ તેટલામા નારનો આવે છે, અને હું ચીજ વસ્તુનું લીસ્ટ કરી લઉં

નારાયણ—ભાઈ તારે મગાવવું હોય તો મગાવજે મારે કાંઈ નથી જોઈતું

અમૃતલાલ હસી પડી બોલ્યો—હજી તારી સલાહ લેવાને વખત છે આમ કહી અમૃતલાલ જરા બહાર ગયો, અને પાછો આવી બોલ્યો—હવે જો બધું થતું આવે છે

હરિકાકા—જલદી કર ભાઈ પાછું મને મોકુ ધાય છે

એટલે અમૃતલાલ લીસ્ટ કરવા માડ્યો પોતાને જે જે વસ્તુ યાદ આવી તે સર્વની ટીપ કરી હરિકાકા સામું જોઈ બોલ્યો—મને જે જે યાદ આવ્યું, તે સર્વ લખી નાખ્યું છે, હવે વાચુ છું સાબળો એમ કહી તે વાચવા લાગ્યો થોડું-એક વચાર્તા, તેને અટકાવી નારાયણ બોલ્યો—ભાઈ તું શું કરે છે, મારે એ કાંઈ જોઈતું નથી

હરિકાકા બોલ્યા—તું તેની વાત પર ધ્યાન આપ નહિ આગળ વાચ જોઈએ અમૃતલાલ લીસ્ટ વાંચી મયો, એટલે હરિકાકા બોલ્યા—બરાબર થયું છે, મને પણ હવે કાંઈ યાદ આવતું નથી અને હવે કીમત શું ?

અમૃતલાલે પૂછ્યું—તમે રૂપીયા કેટલા લાવ્યા છો ?

હરિકાકા—પચાસ રૂપીયા લાવ્યો છું

નારાયણ જરા રાતો થઈ બોલ્યો—શું કાકા ! પચાસ રૂપીયા ! મને એટલું મધુ કાંઈ લેવુંએ નથી જા માટે આટલા ખર્ચા લાવ્યા ?

હરિકાકા—અરે વધારે જોઈરો !

નારાયણ—કાકા તમે શુ ધાયું છે ? તમે શા માટે આટલું ખર્ચ કરો છો ? હું મરીખ માણસ છું અને અમૃતલાલ તમે પણ શુ માડ્યો છે ? હું આટલી બધી ચીજોને શુ કરીશ, હું તો ઉલટો મુઝાઉ છું.

હરિકાકા હસી પડતા બોલ્યા—અમૃતલાલભાઈ હું શા માટે આવ્યો છું તે ખબર છે ? હું ન આવ્યો હોત તો નારાયણ તમને કાંઈ પણ સેવા ન દેતે સાંભળ્યું તેને તો એક આદર અને ચટાકથી ચાલશે તેમ કહે છે.

અમૃતલાલ-ભાઈ નારાયણ તમે મુખ્યમત્રી નવાજ આવ્યા છો, પહેલવહેલાજ કોલેજમાં કામલ ચમા છે. અહીં બાજુવા જતા શુ શુ જોઈએ તે મને તારા કરતા વધારે ખબર પડે છે અને પણ માબરોખ પસંદ નથી પરંતુ જે જોઈએ તેમા તો ચાલેજ નહિ, માટે તું વચમાં બોલ નહિ, હું સર્વે ઠીક કરી દઈશ.

નારાયણ—તે બધું ખરે ભાઈ ! પણ તું જાણે છે કે હું એક ગરિબ માણસ છું જે શોભતું હોય તેજ શોભે મારો બાપ કાંઈ મોકલતો નથી, ઘેરે નવી મા છે એટલે કાંઈ આશા પણ નથી હું બીજા માગીને બાજુવા આવ્યો છું, એતો હરિકાકાએ દયા આણી મારે કાકુ પકડ્યું નહિતર રખડતો હોત ! હરિકાકા પણ કાંઈ ચીમત નથી, તને ખબર છે તેઓ એક પેઢી ઉપર બહારી છે. તેઓ મારા શુ સગા થાય, આતો કાંઈ જરૂર પૂર્વજ-મનું મહા-નુંબધ નીકળી આવ્યું છે તો તેના ઉપર આટલો જુલમ કરવો તે ઠીક કહેવાય ? તું પણ—

નારાયણની વાતને અટકાવતા હરિકાકા બોલ્યા—જો

નારાયણ મારી ક્યાબમાની વાત છોડી દે, તું મારો કોઇ નહીં, તું મારા પ્રભુનો દાસ, હું તે માટેજ કંઈ છું. તું હવે અધ્યક્ષ મૂકી દે હું ધમરની જે ધગ્ગા છે તે કંઈ છું, કે બેઠો બેઠો જોયા કર, યાદ રાખજો આપણે કામ કરતા નથી હો! એતો એની મરજીથી થાય છે !

અમૃતલાલ તો દિકમુદ્રજ થઇ રહ્યો આવા વચનો કોઇ પાંચર મનુષ્ય પાસે તો સામળ્યા નથી આ તો કોઇ દેવતાજ છે મનુષ્ય આટલો દીન, આટલો ભક્ત હોઇ શકે નહિ, ચોપડીયોમા ક્યાક વાંચ્યુ હશે પણ પ્રત્યક્ષ તો જોયુ નથી, આજે હરિકાકાની વાતો સાંભળી તે વિસ્મય સ્તબ્ધ થઇ ગયો, શું જોલે છે તે સમજી શક્યો નહિ છેવટે જોલ્યો—હરિકાકા ! તમે તો આજથી મારા પણ કાકા તમને કાકા કહેવામા મારૂ જીવન પણ ખન્ય માનું છું તમે મનુષ્ય નથી, કાકા ! તમે તો કોઇ દેવતા છો જાણ નારાયણે તો કોઇ પૂર્વ જન્મમાં પુરુષ કર્યાં છે કે આવા કાકાને આશ્વરે આવી બેઠો છે જાણ નારાયણ તું હવે કોઇ પણ જોલીશ નહિ. તેઓ જે કહે તે પ્રમાણે કર અને તેનો આશ્ચિર્વાદ મેળવ હરિકાકા તમને જ્યારે જ્યારે વખત મળે ત્યારે જરૂર અમેને દક્ષિન આપતા જાણે

હરિકાકા જે હાથ જોડી પરમાત્માને ઉદ્દેશી પ્રણામ કરી જોલ્યા—એમ કહો મા જાણ મને પાપ લાગે છે હું તો પ્રભુનો દાસ છું.

પ્રકરણ ૧૨ મું

હરિકાકા પેઠી ઉપર ગયા. અમૃતલાલ અને નારાયણ

ચીજ વસ્તુ માટે બહાર નીકળ્યા અમૃતલાલ તો મુઝાયો,
અમૃતલાલ જે વસ્તુ પસંદ કરે તેમા નારાયણ આડેજ
પડે અને કહે—આ વગર ચાલશે

અમૃતલાલ કહે—ભાઈ તું મારી સાથે જાનોમાનો
ચાલ્યો આવ મને ઠીક લાગશે તેમ કરીશ તને ખબર છે
કાકાએ તને પૂછવાની ના કહી છે.

નારાયણ—કાકા બસે કહે પણ તું તો વિચાર કર !
હરિકાકા મારા શુ સગા થાય ? તેણે દયા કરી છે તો તેનો
આમ ગેરલાભ લેવો તે ઠીક કહેવાય ? આ જગ્યાએ અસા
બાપુ મને લઈ આપતા હોમને તો તો કુજ કહેને કે
ફલાણુ જોઈશે, ફલાણુ વગર નહિ ચાલે

અમૃતલાલ બોલ્યો—જો નારાયણ તું હરિકાકાને
અન્યાય કરે છે આ જગતમા આપણું કોઈ નથી, જે
આપણુ લોહી હોય તે આપણુ બાકી ખીજા બધાં પરાયા
તે પારથા ખોટી છે આપણુ કહેવાતા આપણાજ શત્રુ
થઈ બેસે છે, અને પરાયા ઉલટા આપણુ લઈ જાય છે.
હરિકાકાનું પણ તેમજ છે, જેને આપણુ લાગી આવે તેજ
આપણું 'ખરું' સગું !

નારાયણ—ભાઈ તું પણ મારો ભાઈ ! જે દિવસથી
તારી સાથે મારે પરિચય થયો ભાઈ મને તો લાગ્યું કે
જાણે સગો ભાઈ તું પણ કેટલો માયાળુ છે !

અમૃતલાલ બોલ્યો—હવે ચાલો આપણે કામ ખારોપી
લઈએ એટલે સાંજ પડ્યા પહેલા તું પેઠી ઉપર વખતસર
પહોંચી જ

ત્યારપછી બેઠે જાય અનેક જગ્યાએ ફરી જોઈતી

વસ્તુઓ લાઇ બોડીંગે આવ્યા અમૃતલાલની જોરડીમાળ
નારાયણ રહેવાનો હતો સર્વ જીને ત્યાં મૂકી અમૃતલાલે
કહ્યું—આલ હવે તને પેઢી લિપર મૂકી જાઉં

નારાયણ—ભાઇ તું શા માટે તકલીફ ઉઠાવે છે હવે
વિશ્રાંતિ લે, હું મારા રસ્તો શોધી લાઇશ

અમૃતલાલ—આરે ક્યાં જુલો પડીશ તો મુળમ
માથુજ ફરી જશે અને પેઢી પણ નહિ મળે

નારાયણ—તું બેઠકર રહે હવે પેઢી ઉપર જે કામ
છે તે લાઇ આવી આવતી કાલથીજ અહીં રહેવા આવીશ

અમૃતલાલ પાસેથી રજા લઇ નારાયણ પેઢી ઉપર
આવ્યો તેને જોઇ હરિકાકાએ પૂછ્યું—કેમ ભાઇ તમારું
કામ પતી ગયું ? તેના જવાબમા નારાયણે માથુ હલાવી
હા કહી એટલે હરિકાકાએ કહ્યું—તો આવતી કાલથીજ
બોડીંગે રહેવા જજો

નારાયણ—બહે કાલેજ જઇશ પણ કાકા તમે મારે
માટે બહુ ખર્ચ કરી નાખ્યો.

હરિકાકા—તે ચિંતા તું કર નહિ તને શુ શુ
જોઇયે તે જોવાનું કામ માફ છે તું દૂરથી આવ્યો છે, તો
જરા વિશ્રાંતિ લે તારા માટે મેં નાસ્તો પણ લાવી રાખ્યો છે

નારાયણ—શા માટે ? તમે તો મને આમ શેઠીઓ
બનાવી દેશો

હરિકાકા—બહે ભગવાન તને શેઠીયો બનાવે, તારા
મ્હોર્મા સાકર લાઇ !

એટલે નારાયણ બોલ્યો—કાલે જવું છે તે શેઠને તો
કહી દેવું પડશે તો !

હરિકાકા—એ ખરૂં પશુ માદ રાખજો હો મારૂં નામ આપતો નહિ દુકામા કહેવું કે સગવડ થઈ ગઈ છે. ત્યાર-પછી મોડી વારે નારાયણે જોયું તો શેઠ કંઠોડામા બેઠા હતા આ સુયોગ જોઈ ધીમેધીમે નારાયણ તેની પાસે જઈ જોતો તેને જોઈ શેઠ પૂછ્યું—કેમ નારાયણ શી ખબર? તારે કાંઈ કહેવાનું હોય તે કહી નાખ મેં તો તને તેજ દિવસે કહ્યું હતું કે જો ભાઈ તારે અહીં રહેવું હોય તો વીચીખચી આપવો પડશે અમે અહીં સદાવત બોલ્યું નથી, કે જે આવે તેને ખવડાવીએ અમારી કમાણી પરસેવાની થાય છે તે જુએ છે ને શે કંઠણ કરીશ તે કાંઈ કામ નહિ લાગે એ તને પહેલેથીજ કહી ચૂક્યું છું.

નારાયણ અતિ ધીર બાવે બોલ્યો—ના શેઠજી હું એવું કાંઈ કહેવા તો આગ્યોજ નથી હું આવતી કાલે થીજ બેડીંગમાં જવાનો છું તે માત્ર આપને કહેવા અને રજા લેવાજ આગ્યો છું.

વસનજી શેઠ—એમ તો તારો ખર્ચ તારો બાપ આપવાનો હશે એમને !

નારાયણ—ના જી મારા બાપુ તો કાંઈ પશુ આપતાં નથી.

વસનજી શેઠ—તો પછી બેડીંગનું ખર્ચ કેમ ચાલશે? અહીં નથી આપી શકતો તો બેડીંગમા વીસ પચીસ કેમ આપી શકીશ ?

નારાયણ—એ માટે સગવડ થઈ ગઈ છે.

વસનજી શેઠ જરા બેઠા થઈ નારાયણ સામે જોઈ બોલ્યા—તું સગવડ થઈ ગઈ છે? કહેતો ખરો! મુગધમાં

કાંઈ આંક નથી કે રૂપિયા ઉતારી લઈશ દયુક્ત તો મળ્યા નથીને ?

નારાયણ—ના છ એક જણે દયા કરીને મારે ખર્ચ ઉપાડવા માથે લીધું છે

શેઠ—એવો દાતા કણું ક્યાંથી શોધી કાઢ્યો ? તું ભારે ખટપટી છોકરો લાગે છે કાંઈક મોટાના છોકરાથી દોસ્તી તો નથી થઈને ? ધ્યાન રાખજો હો ક્યાંક ફસાઈ જાય નહિ.

નારાયણે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ તે ચૂપજ હોય રહ્યો હતો. એટલે શેઠ બોલ્યા—એમ છે તો બંને જ પથ હુ તારા બધા મારે કહી રાખુ છુ, હુ તારા ગામનો છુ એટલે આટલુ કહુ છુ કે ધ્યાન રાખજો ક્યાંક કાંઈ જાળમા ફસાઈ જાય નહિ તું કેવુ ક બચ્ચીશ તે તો મને ખબર છે

નારાયણ કાંઈ જવાબ ન આપતા લાચી આલ્યો મયો હરિકાકાએ નજીક સતાઈ સર્વ વાત સાંભળી હતી નારાયણ હરિકાકાની ઓરડીમા આવતા હરિકાકા 'હરરી પડતા બોલ્યા—શેઠે જે કાંઈ કહ્યું તે મે સતાઈને સાંભળ્યું જોયું ? શેઠીવા કેવા થાય છે તે ! માદ રાખજો હો કે પૈસા હોય એટલે માણસ મોટા હોતા નથી તું પથ એક દિવસ પૈસાવાળો ચાલે, ત્યારે આ વાત જૂલીશ નહિ જે પારકાનું કુખ સમજતો નથી, તે માણસજ નહિ પ્રભુ તને એક આદર્શ આરિગ્યવાન બનાવે એજ મારી તો પરમેશ્વરને પ્રાર્થના છે.

નારાયણ—મને તો કાકા એવો આશિર્વાદ આપો કે તમારા જેવો બનું

હરિકાકા—અરે એવું બોલ નહિ, હું તો મહાપાપી છું આટલું બોલી હરિકાકા ત્યાંથી સરકી ગયા.

ત્યારપછી મુનિમજીએ હરિકાકાની ઝોરડી પાસેથી નીકળતા જોયું તો ત્યાં નારાયણ બેઠોબેઠો વાગ્યો હતો. નારાયણ જતો રહેવાનો છે તે મુનીમજી હમણાજ શેઠ પાસેથી સાબણીને આવતા હતા, એટલે ઝોરડી સામાજ ઉભા રહી બોલ્યા—કેમ છોકરા તું અહીંથી જતો રહેવાનો છે ? ક્યા જવાનો છે ?

નારાયણ—એક બેડીંગમા રહેવા જવાનો છું.

મુનિમજી—અહીંનો ખર્ચ તું આપી શકતો નથી, તો બેડીંગનો ખર્ચ ક્યાંથી લાવીશ ? આ મને તારા બધા ઢોંગ લાગે છે ખર્ચ અચ્ચવતો હશે નહિતર બેડીંગનો ખર્ચ ક્યાંથી આવે.

નારાયણ—ઢેનારો દષ્ટ રહે છે.

મુનિમજી—ભાઈ આ મુબઈ છે ! બહુ વિચારીને કરજે.

નારાયણ કટાણીને બોલ્યો—શું આપ બેદિંકર રહે.

મુનિમજી જરા ગરમ થઈ બોલ્યો—કોણ જાણે કયો દેવતા તને મળી ગયો, નામ પણ કહેતો નથી.

નારાયણ—જેણે મને સહાય કરી છે, તેણે પોતાનું નામ આપવાની ના કહી છે.

મુનિમજી—સાર સાર પછી ક્યાક રહતો રહતો પાછો આવતો નહિ તે ધ્યાન રાખજે.

નારાયણથી હવે સહન થતું નહોતું તે જરા કડક સ્વરે બોલ્યો—બીખ માગવી પડે તો બલે પણ ઇશ્વર કરશે તો તમારે દરવાજો તો નહીં આવું.

વાર વાર કહી મુનીમજી ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૩ મું

જરાવાર પછી હરિકાકા આવી બોલ્યા—હુ તને એક વાત કહેતા બૂલી ગયો. આજે તારી માસીએ તને જરૂર મોકલવાનું કહ્યું છે જ નહીં આવ, તે તારી રાહ જોઈને બેસી રહી હશે.

નારાયણ—કાકા હવે તો રાત પડી ગઈ છે સવારે વખત નહીં મહે તો વળી કોઈ દિવસ જઈશ.

હરિકાકા—તો તો તે બહુ ગુસ્સે થશે અને પશુ ઠપકો આપશે હજી તો આઠ વાગ્યા છે ક્યા બહુ દૂર છે? ત્યાં કોઈ રોકત પશુ નથી, તું નહીં જ તો તેને કેટલું દુઃખ લાગશે!

નારાયણ—એમ છે તો હો આ ચાલો, એમ કહી નારાયણ પેદીની બહાર નીકળ્યો.

માસીને ઘેરે જઈ જોયું તો દુર્ગા તેનીજ રાહ જોતી હતી. તેને જોઈ તે બોલી—કેમ લાઈ આવેલું બધું મોડું થયું? અને તો આજે તારો બરોસો નહોતો.

નારાયણ—ના માસી શા માટે ન આવું? આજે પેદી ઉપર પશુ મોડો ગયો હતો આજે બધી ચીજ વસ્તુ લેવા ગયો હતો એટલે મોડું થઈ ગયું.

દુર્ગા—મધુ લઈ લીધું? બોલ જોઈએ શું શું લીધું?

નારાયણે એકએક કરી સર્વ વસ્તુઓનાં નામ બોલી ગયો એટલે દુર્ગા બોલી—જો મેં તારા કાકાને પશુ કહ્યું હતું કે વાસણ અને ખીજાનું ન લે, પરંતુ વખતે તેઓ જુલો ગયા હશે.

નારાયણ—કાકા અમરી સાથે નહોતા આવ્યા અમૃત-
લાલ અને હું બે જણ ગયા હતા.

દુર્ગા—વાર જે થયું તે તમે બેઉ છોકરાઓ લેવા
મયા હતા કેમ ! જાણ આ મુળમની બજાર છે, તો બધું
જેવું તેવું લાવ્યા હશે, ચીજવસ્તુઓ લેવી તે મુળમમાં
સહેલ કામ નથી, જેવો તેવો તો ઠગાઇજળ જાય તારા કાકા
ન આવી શક્યા તેથી શું થઇ ગયું ? કયા પેઢી ઉપર માણસ
થોડા હતા ! તેમથી એક જણને મોકલ્યો હોત તો પણ
ચાલત ઠીક જે થયું તે હવે એક કામ કર, તું અહીંથી
સારા થાળી વાટકે કળશ્યો વજેરે લઇ જા અને બજાર-
માંથી તું લાવ્યો છો તે મલે આદિ પાછા મૂકી જજે હું
આપુ છું તે વાપર.

નારાયણ—ના માસી જે અમે લાવ્યા છીએ તે બધું
સારા છે અમૃતલાલ હોશીયાર છે ઠગાઇ જાય તેવો નથી.

દુર્ગા—મલે પણ હું તને તેવા વાપરવા નહિ દઉં.
વાર તારી પરિક્ષા લઉં.

દુર્ગાના ધરમાં અનેક વાસણો હતા તે બતાવતા દુર્ગાએ
નારાયણને કહ્યું—વાર તું કેવી થાળી લઇ આવ્યો છે તે
આટલા વાસણમાંથી બતાવ જોઈએ ?

તે વાસણોમાંથી એક થાળી અને એક કળશ્યો લાવી
બતાવતા નારાયણ બોલ્યો—જૂઓ આવી થાળી અમે ત્રણ
રૂપીયાની લાવ્યા અને કળશ્યો એક રૂપીયા ચૌદ આનાનો.

દુર્ગા બોલી—જે થયું તે, પણ મેં આ થાળી અહીં
રૂપીયાની લીધી છે આ કળશ્યો બધું કરીને સવા રૂપીયાનો.

એટલે દુકાનદાર તમને ઓળખી બે મીઠી વાતો કરી ઠગીજ
લે વાડ ખીછાનામા શુ શુ લીધું છે ?

નારાયણ—એક ધાનળી, એક રમખ, બે ઓછાડ અને
એક ચાદર આટલા લીધાં છે

દુર્ગા—બસ એટલુંજ

નારાયણ—આટલું થોડું છે

દુર્ગા—ના તેમ નહિ પણ ચાદર એકજ લીધી છે,
અને તે મેલી થાય અગર ધોવાઇને આવતા વાર લાગે તો !
આજકાલ ધોખીનો કારભાર કેવો છે તે જાણે છે ને ? પદર
વીશ દિવસે માડ મ્હો દેખાડે છે

નારાયણ હસીને બોલ્યો—તો તમે ક્યા દૂર છો ?
અહીંથી લખ જઇશ

દુર્ગા—તો અમાઉથી લખ જઇ ત્યા રાખે તો શુ વાધો
છે ? વાડ બતી કઇ લીધી ?

નારાયણ—કેમ એક નાની ચીમની લીધી છે મને તો
કોડીયુ હોત તો પણ ચાલત પણ અમૃતલાલને તે ઠીક
લાગ્યું નહિ ચીમની અમે ત્રણ રૂપીયાની લાવ્યા છીએ
ત્રણ પૈસાની પણ ચાલતે

દુર્ગા—ખડખડ હસતી બોલી—હવે તારૂં બાપણ રાખી
મૂક તે ચીમની લીધી તે રાત્રે મધ્ય રાત્રે ક્યાય જવું પડે
તો શુ કરે ? બતી ક્યાથી લાવીશ ? એકાદુ હરીકૈન પણ
લીધું હોત તો !

નારાયણ—માસીબા આવા વિચારો કરીયે તો બોડિંગમા
રહેવાય નહીં અને તેમ હોત તો હું નારાયણ થઇને
જન્મતજ નહીં ઘેરે બે ટાણાં ખાવાનું પણ નથી, કપડાલતાં

પણ પુરા મલતા નથી, અને તમે અહીં કહો છો કે જ્ઞાનસ કમ ન લીધું ? નારે માસી અને તો અધારે મધુએ સુજો છે તમારા મનનેના હુ એવો તે શુ સજો થાઉં કે તમે મારે માટે આટલી બધી વ્યાધિ કરો છો.

દુર્ગા કાતરકંઠે બોલી—તુ શુ સજો, તે અમે તો કાષ્ટ વિચાર પણ નથી કર્યો આટલી ઉંમર સૂધી અમાર કાષ્ટ નહોતુ, એટલેજ પરમાત્માએ તુને અમારી પાસ મોકલી આપ્યો છે સત્તાન શુ ચીજ છે, તેનો અને અનુભવ નહોતો પરતુ કાષ્ટ આજે તે આવી અમને તે રમ લગાવ્યો છે આટલો વખત અમે ધણુ છોકરાઓને જોયા હશે, તારા કરતા વધારે સુદર પણ જોયા હશે, ત્યારે કેમ કાષ્ટ તરફ અમાર દિલ્લ એ ચાલુ નહીં ? પરતુ તને જોતાજ અને તો એવુ થાય છે કે તું 'પૂર્વ' જન્મે કાષ્ટ જાણુ અમારો કાષ્ટ હૃદય ? મારો તો દિકરાજ હૃદય અને તેથીજ તને જોતા મારા હૃદયમા સત્તાનતુ વાત્સલ્ય ઉઘરાઈ આવ્યુ તુ માસી કહીને બોલાવે છે ત્યારે માર હૃદય કેટલુએ ઉછળે છે અને તો એમ થાય છે કે મારી જો શક્તિ હોત તો હુ તને જુદુ રેણુકજ વસાવી આપુ

નારાયણ દુર્ગાની વાત સાંભળી તેના મ્હો સામુજ જોષ્ટ રહ્યો આવા વાત્સલ્યભર્યા માત્ર હૃદયના વચનો આજે તેણે ધણુ લાખા સમયે સાંભળ્યા હતા જો આજે મા જીવતી હોત તો તે પણ આ કરતાં શુ વધરે કરતે ? આ તે મારા ક્યાં પ્રુ-યોનુ ફળ તે કાષ્ટ સમજતું નથી મારા જેવા મા વચરના છોકરા ઉપર હરિકાકાતા હૃદયે આટલો સ્નેહ અને અનુમદ ક્યાથી આવ્યા ? દુર્ગા એક

બજારની વેશ્યા જેવું મ્હો જેવું તે પણ પાપ છે, પણ નારાયણને તો દુર્ગા જેવી જગતમા ખીજી કાષ્ટ આ દેખાતી નહોતી

પોતામા એવું તે શું છે કે આ બેડ જણા પોતા તરફ આટલા બધા બેચાઈ આવે છે, નારાયણ કાષ્ટ પણ સમજી શક્યો નહિ તે અતિ કુઠિત ભાવે બોલ્યો—માસી તમે બેડ જણા મને આટલા બધા કેમ ચાહો છો તે સમજી શકતો નથી

દુર્ગા—ભાઈ તેમા તું શું સમજે તું જીવતો રહે, વિદ્વાન થા, તને જોઈ અને સુખી થઈશુ વાર સાંજે કાષ્ટ ખાધું છે ? તારા કાકા બહુ બૂનકણા છે તેમણે કાષ્ટ ભારી નહિ રાખ્યું હોય કાં તો !

નારાયણ—કાકા કાષ્ટ બસે તેવા નથી, તમે ફિકર કરો નહિ હું નાસ્તો કરીનેજ આવ્યો છું હવે માસી રાત પડી છે તો હવે હું જાઉં છું કાલથી હું બોર્ડિંગે રહેવા જવાનો છું તમારા આ વાસણ કુશળ હું આજે તો નહિ લઈ જાઉં પણ જ્યારે જોઈશે ત્યારે લઈ જઈશ હીક ને !

દુર્ગા—મહે એમ કર વળી સાબળ જો આ પામ રૂપીયા લઈ જા અને મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા કર કે રોજ કોમેજોથી છુટ્યા પછી નાસ્તો કરીશ એ બોર્ડિંગમા તું કેમ રહી શકીશ, મને તો તેજ વિચાર થમા કરે છે તું ત્યાં સલાખીને રહેજે, રોજ અડધો અડધો શેર દુધ પણ બેતો જજો આજે મેં બશેર ઘી તારા સાડ લઈ રાખ્યું છે તે પેઢી ઉપર બેતો જા

નારાયણ—ધીને હું શું કર ? માસી બા !

દુર્ગા—ધીને વળી શુ કરવું ખાજે ।

નારાયણ—તે કેમ થાય । અગે દશ છોકરા સાથે ખાવા બેસીયે, તેઓની વચ્ચે હું એકલો ધી ખાવા બેસું તે ઠીક ન લાગે જે તે દશ જણા ખાય તેજ મારાથી ખવાય દુધ પશુ હું તો નહિ લઉં હું કાંઈ માદો નથી કે મને રોજ ધી દુધ ખાવા જોઈયે જો માસી માઈ નશીબ એવું ખરાબ છે કે માઈ આટલું સુખ તે જોઈ શકશે નહિ મને તો તેની બારે બીક લાગે છે

દુર્ગા બેલી—અરે રામરામ કર શા માટે ખાવા વિચારજ લાવે છે ? હવે આ ધી મે તારે માટેજ લીધું છે તે હું નહિ રાખું તુંજ લઈ જા એકલો ન ખાઈ શકે તો બધા છોકરાઓને આપજે બસ ।

નારાયણ—માસી તમારી આજ્ઞા હું ઉઘાપી શકતો નથી, આજે તો હું લઈ જાઉં છું પશુ માસી મારે માટે મહેરબાની કરી હવે આવા કાંઈ પશુ ખર્ચ કરશો નહિ અને કાકા જે રૂપિયા આપે છે તેમાંથી નાસ્તો પશુ નીકળશે તો તમે શા માટે જીજ્ઞાસા પેસા આપો છો

દુર્ગા—તે હું જાણું છું પશુ હું આતો રાજીખુશીથી આપુ છું

નારાયણ શુ કરે ? તેણે પાંચ રૂપિયા લઈ લીધા ત્યાર પછી દર રવિવારે અહીં આવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તે પછીજ ત્યાંથી છૂટયો

પ્રકરણ ૧૪ મું

બીજે દિવસે નારાયણે જમી પરવારી હરિકાશને

પૂછ્યું—કાકા આ સામાન કેમ કરી લઇ ગઈ? હરિકાકા બોલ્યા—હવે તું કાલેજે જા, હું તે સર્વે પહોંચાડી દઇશ.

નારાયણ—તમે શા માટે લઇને આવ્યા છો? અને એક પાટીવાળો કરી આપો એટલે તેને સાથે લઇને હું જાઉં. હું આ સર્વે બોર્ડિંગે રાખી ત્યાંથી કાલેજે જઇશ.

હરિકાકા—ના તેમ નહિ મારે આજે તારી બોર્ડિંગમાં આવવું છે. હું ત્યાં મારે હાથે તને સર્વે ગોઠવી દઇશ તમને છુટી થશે તેજ વખતે હું આવીશ તમે ત્યાં વેળાસર આવી પહોંચજો.

નારાયણ—ભલે જેવી તમારી મરજી હે કાકા શેઠને પણે લાગતો જાઉં ?

હરિકાકા—વાહ બહુ સારું તેની રજા લઇને જવું તે કેટલો વિવેક કહેવાય ! તારા મામના અને વળી મોટા માણસ છે, આટલા દિવસ આશરો પણ આપ્યો છે અને ખીજી બોર્ડિંગે જઇને નાના શેઠને વિગતવાર એક કામળ પણે લખી નાખજે.

નારાયણ—તમે ઠીક થાક કરાવ્યું હું તો તે સાવ ભૂલીજ ગયો હતો તેને પહેલાજ કામળ લખવાની જરૂર હતી ભલે તેમથી કાંઈ થાત નહિ કે તેઓ મોટા ભાઈને કાંઈ કહી શકત નહિ પણ તેને સારું તો લાગત !

ત્યાર પછી નારાયણ ધીમેધીમે શેઠ પાસે ગયો શેઠ કંઠોડામાં તેની જગ્યાએજ બેઠા હતા નારાયણને આવતો જોઇ તેઓ બોલ્યા—કેમ નારાયણ બોર્ડિંગે જવાનું ખરેખર નક્કી થયું છે ?

નારાયણ—જી હમણાજ જાઉં છું હવે પાછો અહીં

આવવાનો પણ નથી આપને પ્રણામ કરવાજ આવ્યો
હુ આચા આપો એટલે જાઉં

શેઠ બોલ્યા—જરે અમે તારા ગામનાજ છીએ અમને
તો કહે કે કોને બરાસે તું ચાલી નીકળે છે ? તારા બાપને
હુ સારી પેઠે જાણજી હુ તેમને કેટલું ખોટું લાગશે ?
વળી તને કાંઈ થશે તો લોકો અમનેજ કહેશે અને વળી
રામદાસભાઈએજ તને અહીં મોકલ્યો છે તું આલ્યો
જમણ તો તેનો પણ અમને ઠપકો રહેશે તે રામદાસને
કાગળ આગળ લખ્યો છે તું અહીંથી આલ્યો જમ છે તે
તારા બાપને ખબર છે ?

નારાયણ—નાજી તેઓને કાંઈ ખબર નથી પણ તેમને
જણાવી શું કરે ? તેઓ તો કાંઈ પણ મદદ આપતા નથી
કારણ કે કર્તાકર્તા આપજમોટા છે, રામદાસભાઈ પણ
તેમજ કહેતા હતા એટલે મેં કાંઈને લખ્યું નથી

શેઠ—તો પછી નારાયણ તું આલ્યો જમ છે તે ઠીક
થતું નથી રામદાસને ખબર પડશે ત્યારે તેને કેવું ખરાબ
લાગશે ? જે તને ખચ આપતો હોય તેને તું કેમ નથી
કહેતો કે હુ તો પેદા ઉપરજ રહીશ તેમાં તેને પણ જોઈ
ખચ દેવો પડશે તો પછી શું વાધો છે. તે તો કંપૂલજ
કરશે તું અમારા ગામનોજ છે ગરીબ અને ખાનદાન છે
વળી રામદાસે મોકલ્યો છે તો વીશી ખચ એક રૂપીએ
જોઈ લખજી તને ઠીક લાગે તો એમ કહીએ બસ ! હવે
તારે આલ્યા જવાની શું જરૂર છે હવે તો પેદા ઉપરજ
રહીશને ?

નારાયણ—હુ તો આપને આશ્ચર્ય આવ્યો હતો

આપે જ્યારે વીથી ખચ લેતા કહ્યું એટલે મારે ખીજ તળવીજ કરવી પડી જેણે મને મદદ કરી છે તેણે મને બોડીંગમાજ રાખવાનું નહીં કર્યું છે જે કાંઈ વસ્તુઓ જોઈએ તે પણ બોડીંગમા તૈયાર કરી આપી છે હવે હું જવાનો અસ્વીકાર કરૂં તો તેને ફેટકુ ખોદુ લાગે ખીજ વખત સામું પણ ન જૂઓ હવે હું તો બોડીંગજ નહીં ત્યાં મને કાંઈ અગવડ પડશે તો હું આપના આશ્રયમાં આવું આવીશ માફ તો આ ધરમ છેને ?

શેઠ બોલ્યા—તને કોણે મદદ કરી છે તેનું નામ તો અમને કહે એટલે અમને પણ સતોષ થાય કે તું સારા માણસને આશરે ગયો છે. જો કે મુખામના મોટા લોકો વિશ્વાસ કરવા લાયક નથી, તેના મીજસ એક વખતે કેવો હોય અને ખીજે સમયે કેવોય હોય આને તારી સ્થિતિ અને કંકળાટ સાબળી મદદ આપવા તૈયાર થઈ ગયો હશે હાથી ઘોડા દેવાની વાતો પણ કરી હશે પણ ચાર દિવસ થશે અને મગજ ફરી જશે એટલે ધકકો મારશે ત્યારે શું કરીશ ? મુખામના માણસોને તું તો ઝોળખતો નથી માટે હું તો તને કહું છું કે જાવાના જેઠું ન બગડે તે ખ્યાનમાં રાખજો પછી અમે કાઠી મૂક્યો તેમ કહીશ નહીં હો !

નારાયણ—હું તેમ જા માટે કહું અને એવું કાંઈ થશે તો શેઠ મને અહીં તમે ક્યાં ના પાડો છો તો અહીં આવતો રહીશ હવે કાલેજનો વખત થઈ ગયો છે હું જાઉં છું એમ કહી શેઠને પગે લાગ્યો, નારાયણના હાથ પકડી ઉભો કરી સેઠે પણ જરા માથું નમાવ્યું અને બોલ્યા—વખતે વખતે અહીં આવનો જતો રહેજો હો !

જેવી આગા એમ જવાબ આપી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.
હરિકાકાએ પૂછ્યું—કેમ શેઠ શું બોલ્યા !

નારાયણ—તેણે અહીં પેઢી ઉપર રહેવા કહ્યું, ખર્ચામાં એક રૂપીઆ આણે લેવા પણ કહ્યું અને મને તો કરાવતા હતા કે તું કોને બરોસે ચાલી નીકળે છે? મુંઝવના શેઠીયા છે આજે મોટા ભાડવા પીરસસે અને આવતી કાલે ધકઠો મારશે તો પછી શું હાલ થશે? કાકા શેઠ આમ કહેતા હતા ત્યારે મારી જીએ તો સરસ્વતી હતી કે કહીજ નાપુ કે મને જેણે મદદ કરી છે તે કોણ નહીં પણ આપના ભડારીજી હરિકાકા છે સૂર્ય, ચંદ્ર મયાદા લોપે પણ કાકા બદલી જાય તેવા નથી પણ તમે ના કહી હતી એટલે લાચાર, નહિતર તેના મોઢા ઉપરજ ચોક્કત કે સેઠ તમારા કરતા તો તમારા નોકરો વધારે સારા છે

હરિકાકા—નાં ભાષ એવું કામ કરીશ નહિ માણ-સોને બલે જેમ ઠીક ભાગે તેમ બોલે હવે તું મોડું કર નહિ અને જા કુ બરોબર વખતસરજ આવીશ સમજ્યો!

નારાયણ પોતાની ચોપડીઓ લઈ ચાલી નીકળ્યો, તે વખતે મુનિમજી ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને નારાયણ વિવેક ખાતર બોલ્યો—હું બોહીંગમા રહેવા જાઉં છું એમ કહી મુનિમજીને પ્રણામ કર્યા

મુનિમજી બોલ્યા—એમ ત્યારે ખરેખર જાય છે? પણ આ સાફ કરતો નથી હો! અહીં પેઢી ઉપર શું બોલું છે શેઠ એક રૂપીયા આગ્રા કરે છે, તો પણ તું રહેતો નથી. મને તો લાગે છે કે તું તારે હાથે કરીને કુખી થવા તૈયાર થયો છો. એવો હાતા કર્યું ક્યાંથી મળ્યો તે પણ કહેતો નથી.

પછી અહીં રહતો રહતો આવી ન પડે તે ખ્યાનમાં રાખજો !

નારાયણુ તો કાંઈ બોલ્યો નહિ પણ હરિકાકા જે નજી-
કજી હિલા હતા તે બોલ્યા—વાહ હવે છોકરો આવ્યો જાય
છે તો પણ બળત્રા તો મટતીએ નથી

મુનિમજી—નારે હરિદાસ તે રાજા હોય તો પણ શૈઠના
આમનો છે તો તેની ફિકર હોય નહિ !

હરિકાકા—હવે ફિકર તો ધણી કરી આજે તે જાય છે
તો તેને આશ્વિર્વાદ આપો એટલે થયું

મુનિમજી—મારી તો આશ્વિષજ છે છોકરો બહુ
મળનો છે હો ! તારૂં કલ્યાણ થશે એ છોકરા મારી
આશ્વિષ છે નારાયણુ હરિકાકા સામુ મ્હો મલકાવી
આણતો થયો

પ્રકરણ ૧૫ મું

નારાયણુને હવે પેઠી ઉપર જવાનું નહોતું કાલેજેથી
છૂટતા વેળાસર અમૃતલાલને સાથે લઇ તે બોડીએ આવ્યો
પણ હરિકાકા તો પહેલાજ આવી પહોંચ્યા હતા તેઓને
જોઇ હરિકાકા બોલ્યા હું જરા વહેલો આવ્યો કેમ ! વારૂ
આલો જૂઓ બધું ઠીક કયું છેને ?

અમૃતલાલ—હરિકાકા તમે આ બધું ઠીક ઠીક જોઠ-
વવાની મહેનત શા માટે લીધી અમે અમારી મેજેજ
વ્યવસ્થા કરી લેત.

હરિકાકા—મને એસી રહેવું ગમેજ નહિ તમે સર્વ
વસ્તુઓ તો જોઠવતે, પરંતુ મેં વ્યવસ્થા કરી તેમાં મને
ઉલટી કેટલી મળજી પડી

અમૃતલાલ—કાકા તમે પાકા માણસ છો. પણ તમને ઉર્મગ અને વાત્સલ્ય છે તેથી આ તકલીફ કંઈ પણ બચાવી નથી

ત્યાર પછી અમૃતલાલની નબર ઢોલીયા ઉપર ગઈ
એ તરફ જોઈ તે એલ્યો કાકા આ શું લાવ્યા ?

હરિશ્ચક્ર આ બે ઢોલીના પ્રેરી ઉપરજ મારા નકામી
પડ્યા હતા તેથી અહીં લાગ્યો.

નારાયણ—કાકા નાહક મજુરી ખર્ચી જહીં બીજે
માળે ઢોલોયાની જરૂર ન હોય તમને હવે જમારી ચિતા
કરવા જરૂર નથી. મારે કામકાજ હશે તો હું પોતે ચાલ્યો
આવીશ.

હરિકાકા—અરે આટલા જુન સામાનમા વળી
મજૂરી તો શુ મોટી પડે ?

अमृतबाब—तुम्हारे शु तमे तमारे भाये छिपाडी बाव्वा?

હરિકાકા—તેમા શુ કાઠ સેઠ માણસ નથી? મારે માથે
ઉપાડી લાવું તો પણ તેમા અને શુ શરમ છે?

નારાયણ જરા ક્યવાઇને બોલ્યો—જૂઓ કાકા તમે
આટલી તકલીફ ઉઠાવો નહિ તમે માથે ઉપાડી લાવસો
એમ મને ખબર હોત તો અમે તમને અર્ધજી આપવા
દેત નહિ કેટલું બોલું!

હરિકાકા—આજે તારો કાકા મથો તેથી શુ મારા
મા જન્મનો અભ્યાસ થોડો છોડી દેવાશે ? તું બૂલી જાય છે
હુ પણ એક પેઢી ઉપર નોકરી કરનારો માણસ છું મારે
મારી ગીજવસ્તુઓ હજી માથે ઉપાડીનેજ લાવવી પડે છે.
તેમાં શુ વાધો ? તું બપુડી ગણી, મોડો માણસ બન્યો તારે

બંને તું અને મોટાકાકા બનાવી ગાદી તકીયા ઉપર બેસા
હજી પરમેશ્વર તારી આજ્ઞાઓ પરિપૂર્ણ કરે એટલે બસ !

નારાયણ બોલ્યો—તમારી આશ્ચિય રૂબે કાકા ! પણ
હમણાં તમે આટલી મહેનત કરો નહિ

હરિકાકા—હુ કાને માટે મહેનત કરે બોલ ? આવુ તેણે
તું મનમા લાવ નહિ સારપછી અમૃતલાલ સાચુ જોઇ
બોલ્યા—જે બાપ નારાયણ છેકર છે અળવ્યો અને
અણુસમન્નુ છે હુ તો તેને તારા હાથમા સોપુ છુ તો તેણે
ધ્યાન રાખજે હો બાપ ! જરા તેને શરીરે અસુખ જે
સુખ જણાય તો અને તુરત ખબર દેજે અને તો કાણ
જાણે ક્યારે વખત મળે તો શરીરની સલાખ રાખજે

અમૃતલાલ બોલ્યો—કાકા તમે નારાયણ માટે હવે
જે શીકર રહેજે અને તો બેઉ સમા બાપઓ ચંદ્રનેજ રહેશુ.

હરિકાકા ઉઠીને ઊભા થયા અને બોલ્યા—હવે હું જાઉં
છુ જુઓ આજે મગજાર થયો હવે હુ ધણુકરીને શુક
જનીવારે ભગભગ પાછો આવી જઈશ એમ કહી હરિકાકા
ચાલ્યા થયા

હવે અમૃતલાલ અને નારાયણ એકલા પડ્યા એટલે
અમૃતલાલ બોલ્યો—બાપ તું તો ભારે નશ્વિયદાર છે !
નહિતર આવા કાકા કયાથી મળે ! બાપ ! હરિકાકા
માણુસ નથી પણ કોઇ દેવતાજ બાજે છે. મેં ધણું
માણુસો જોવા છે, પણ આણું તો હજારે એક પણ અને
તો જોવામાં આવ્યો નથી

નારાયણ—સાચુ બાપ હરિકાકા તો કોઇ દેવિપુત્રજ
છે. જુઓને હુ ક્યાં અને તે ક્યાં ? અને એક જીનને

ઝાળખતા પણ નહોતા અને એ દિવસમાજ અને હરિકાકાએ પોતાનો કરી લીધો મુબધમા આવા માણસો હશે તેવો અને કારણો નહોતો આમ કહી નારાયણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

અમૃતલાલ—હરિકાકાની વાત કરતો કેમ આમ ઝાખો પડી ગયો હે !

નારાયણ—હરિકાકા મારે માટે કેટલું કરે છે ! હરિકાકા મારા શુ સમા થાય ? પરંતુ જે મારા અમત જે મારા પિતા, તેઓ તો મારી સામે પણ જોતા નથી કે હું જીવતો છું કે મરી ગયો ? બાપ ! મારી માતા મરી ગયા પછી મારા પિતાજીની માયા પણ કોણ જાણે કર્યા ગઈ ? અને તો તેજ વિચારો આવે છે

અમૃતલાલ—બાપ કાંઈ સવે ? ચોડા સરખા સુખી હોય છે ? જેવું જેવું ભાવિ હવે તું તે વાતો વાદ કરી દુઃખી થા નહિ તને જે આશ્રય મળ્યો છે તેવો આશ્રય જીજ્ઞાસે એકસો વર્ષ તપસ્યા કરે તો પણ પામે નહિ. ચાલ હવે કાંઈક નાસ્તા પાણીનો જોમ કરીએ કેમ ? જે હું કોલેજથી આવી આ બનાવું છું, અને તે પુરી સાથે ખાઉં છું હમણા મહારાજ રોટલી લઈ આવશે. આજથી તું આવવાનો છે એટલે ચાર પૈસાની પુરી મંગાવી છે આ કરવાનું જણું હું અહીંજ રાખું છું બજારના ઉકાળા અને નથી પસંદ કેમ લીકને ?

નારાયણ—બાપ અમૃતલાલ, મને તો આ પુરીની આદતજ નથી હું તો ગામડા ગામનો રહીશ. આ પુરી જેવું તો ત્યાં દેખીએ પણ નહિ. કોઈ દિવસ જુઓ સામે

તો એક પૈસાના કુરમરા લપથે એટલે બસ તું પણ આટલી બધી મહેનતમાં શા માટે પડે છે

અમૃતલાલ—ભાઈ તું અમારી સાથે બોર્ડીંગમાં પાંચ દિવસ રહીશ એટલે ખબર પડશે કે જુબ લાગે કે નહિ આ તારી પેઢી નથી કે જ્યાં દાળ, શાક વગેરે ખુબ ખાવા મળે અહિં તો બે કડછી દાળ, બે બટેટા અગર વેગચુ અને ભાત રાટલી મળશે મીષ્ટાન ફરસાણુની તો ટોકરી, વળી બે બટેટા તે પણ નામના એ બધા તને અનુભવ થશે આમ જો સવાર સાંજ કાંઈ નાસ્તો નહિ કરે તો તો મરીજ જમશ

નારાયણ—તે બોર્ડીંગના બોજનની જે વિગત કહી તે તો મારે તો રાજબોગ થયો તું પેઢીની વાત કરે છે તો પેઢી ઉપર શું મળે છે તે ખબર છે ? તને શું કહું ? અરે કેટલાક દિવસ તો હું સવારે ડાંધેજે જમ્યા વગર આવતો એક ટાણુ થતાં હતાં, સમજ્યો ! અને એક વખતે જે મળે તે પણ મોટા રસોડાની પાણી જેવી દાળ અને રસ-વાળુ શાક દાળ, ભાત અને રાટલી બાકી કાંઈ નહિ બે શાક તો કોઈ દિવસ થતાં નહિ અને એક ટક જમવાનું મળતું તે પણ રાત્રે ૧૧ વાગ્યે અરે તેટલામા પણ આપણ-ને કાંઈ વાંધો ન આવતો તે જોતા તો બોર્ડીંગમા કેટલું સારું ? આપણે તા આટલામાં પેટ ભરી જમી શકશું

અમૃતલાલ—આ બાબતમા તો મારે મત તારા સાથે મળતો નથી અને તો આ દાળભાત ભાવતાએ નથી. પરંતુ મારા સાર જીવ કોણુ કરી આપે એટલે મને તો આ નાસ્તાની ટેવ પડી ગઈ છે, અને વળી આ ! આની

વાત શુ પૂછે છે? આ કંઈ આજ્ઞાકાલ નાનીસુની વાત નથી, હું સારામાં સારો આ વાપરું છું. મને તો આ પાત્ર છ વખત જોઈયે છે તે તો જો. હું કહું છું કે તું જે દિવસ આ પીણ એટલે આ વગર ચાલશેજ નહિ. આપણે લા ૬૭ આ એટલો બધો આવ્યો નથી પણ જો તે આ આવશે ભારે ૧૦૦ ધરના મામડામાં ૧૫ તો ચાની દુકાનો મળે

નારાયણ જોઈયો—ભાઈ આ બધી ચાની લખ જોઈલી વધારીએ તેટલી વધે આ તો એક અરીજી કરતા પણ વધારે અકારે બચ્ચન છે ચાના કરતા તો મારા ચણા કુરમરાજ સારા, જોટલા ખવાય તેટલા ખાઓ પણ કાંઈ અપકારજ ન કરે વળી ખચ' પણ થણે જોજો ભાઈ મને તો કુરમરા ઉપર ભારે પ્રેમ છે, ઇશ્વરે કેવી સુંદર વસ્તુ અને કેટલી સસ્તી બનાવી છે ઇશ્વર કોને માટે છે?

એ સમયેજ હરિકાકા લા પાછા આવી પહોંચ્યા તેના હાથમાં એક પડીકું હતું તે ઝોરડીમાં દાખલ થતા જોઈયા—હું બૂલીજ ગયો તમને પૂછ્યુજ નહિ કે તમે શુ નાસ્તો કરશો એટલે રસ્તામાં માલ આવ્યું કે જે ઠીક લાગ્યું તે ઉપાડી લાવ્યો હ્યો ખાઓ બેઉ જણા એમ કહી નાસ્તાતું પડીકું જોલીને નેમની પાસે મૂક્યું

અમૃતલાલ—કાકા તમારા જેવું ગંડું માણસ તો મે કાંઈ જોયુજ નહિ આટલે દૂર જઈ પાછો ધક્કો ખાવાની શુ જરૂર હતી? અમે અમારી તજવીજ કરી લીધી છે. જુઓ હમણા મહારાજ પુરી લાવશે, અમે તો તે ખાઈશું. તમે તો વિનાકારણુ આટલો ખચ' કરી આવ્યા.

હરિકાકા—હા ભાઈ હા! જ્યારે તું જોકરાને ખાપ

લપ્તક કારે તને ખબર પડશે કે હરિકાકા કેમ પાછા આવ્યા હતા હવે ખાઓ, આ ખાઓ તમે નહિ ખાઓ તો શુ કુ ખાઈશ ?

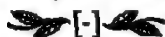
નારાયણ—કાકા તમે આમ ખ્યા કરો નહિ નહિ તર કુ નાશી જઈશ

હરિકાકા—અરે અપભ્રમ મણે કર્યો છે હવે બે દિવસ તો સફળ થઈ જશે.

નારાયણ અને અમૃતલાલ હરિકાકા પાસેથી નાસ્તો લઈ ખાવા માડ્યા એટલે હરિકાકા બોલ્યા—તમે ખાવા માડ્યા તે બેઠ મને કેવો આનંદ થાય છે શુ વાત કહી વાઈ હવે કુ જઈ છું. તમે બહુ સલામીને રહેજો હા હવે કુ બે ત્રણ દિવસે આવીશ શુ કરે બહુ દૂર છે નહિ તર રોજ આવવાનું રાખુ

અમૃતલાલ—ના કાકા જલ્દ કરીર છે તમે ધક્કા ખાશો નહિ અમેજ વારવાર તમને મળી જઈશું હરિકાકા આલ્યા તમા. અમૃતલાલ બોલ્યો—જાઈ આવજુ કેત તો મેં કર્યાં જોયું નથી

પ્રકરણ ૧૬ મું

દુર્ગાએ હરિકાકાને કહેલ હતું કે બોડિંગથી પાછા ફરતા તેને નારાયણના સમાચાર આપતા જવું બોડિંગે જરા મોડુ થયું હતું તોપણ હરિકાકાને થયું કે આલ્યા બેસીશ નહિ પણ નારાયણના સમાચાર કહી ઉભા ઉભાજ પેઢી ઉપર આલ્યો જઈશ તે દુર્ગાને ઘેર તમા

દુર્ગા બોલી—કેમ બહુ મોડા ? મેં તો તમને નારાયણને
પણ સાથે લાવવાનું કહ્યું હતું અને ત્રણ કલાક થયા તમારી
રાહ જોઈ છું તમે નારાયણને પણ સાથે લાવવાનું પણ
બૂલી ગયા હાજો છો

હરિકાકા—છોકરું છે મુબધથી સાઉ અન્નપ્યો છે તેથી
તેની ઓરડીની બવસ્થા મેં કરી આપી એટલેજ આટલું
મોડું થયું તેમા વળી રસ્તામાજ છોકરાઓ માટે નાસ્તો
માદ આવ્યો તેથી એક ચકર વધારે પણ થઈ, નાસ્તો
પણ દઈ આવ્યો છું

દુર્ગા—તમે બળરનો નાસ્તો છોકરાઓને શ્રી માટે
ખવડાવો છો ? એતો ઝેર છે એ છોકરો ગામડેથી આવ્યો
છે એ ક્યોરી જલેખી ખાધને મદિ પડશે તો !

હરિકાકા જરા હસીને બોલ્યા—સારે શું તું રોજ
તેયાર કરી આપ અને હું આપવા જાઉં ? રોજ
આટલે દૂર અવાય જવાય નહિ તેમ પેઢી ઉપર પણ
રોજ ગેરહાજર રહેવાય નહિ

દુર્ગા—તમે સાબજો તો ખરા ! હું કયા રોજ ખાવાનું
આપવા જવા કહું છું બૂઓ મને તો તેને જોઈ એવું
વાતસલ્ય ઉપજે છે કે તેની શું વાત કહું ? મારી મરજી
પૂછો તો હું તો તેને મારી પાસેજ રાખી માણસ બનાવું
નશીબમા લખ્યું છે એટલે શું ઉપાય ! ઇશ્વરે એક જાળક
પણ રમાડવા ન આપ્યું આ જન્મે અને પૂર્વ જન્મે
કેટલાએ પાપ કર્યા છે એટલે એ સુખ ઇશ્વર ક્યાથી
આપે હું તો તમને કહું છું કે મને કાશી મોકલી આપો.
ત્યાં હું મારા પાપોનો પશ્ચાતાપ કરતી હરી નામની માજા

જપીશ બસ હીખ માગીને પેટ ભરીશ પણ મન તમે જવા
હો મારાથી આ દુનિયા જોઇ શકાતી ત્યાં પણ હરિદાસ
આ છોકરાને જોયા પછી તો હું તો કાશીનું નામ પણ
ભૂલી ગઇ છું જરૂર કોઇ પૂર્વજન્મનો સબબ હશે કે
કર્મવરે તેને તમારી પાસે મોકલી આવ્યો છે કેમ ખરૂં ને ?

હરિકાકાને જવાની ઉતાવળ હતી પણ દુર્ગાની વાત
સાંભળી ને તો પેદીને પણ બૂલી ગયો તે ઉભો હતો
ત્યાજ એસી ગયો, અને મોલ્યો દુર્ગા મને પણ આજ
દિવસ સુધી એમજ થતુ હતુ કે ઠીકરી સુખી છે તો
દેશમાં જઇ ધરમાર તેને આપી દઇ કોઇ તિથિ સ્થળે
જઇ વાકીની જીદગી તો સુધારીયે પણ મને શું ખબર
કે પરમાત્માએ મારા સારૂં એક દિકરો સતાડી રાખ્યો
હશે ? શેઠને ગામથી આ છોકરો આવ્યો, કોલેજમાં જવા
માડ્યો, અને મારી સાથે માયા લાગી હવે તો મને
તેનીજ શીકર છે, તેને કેમ માણસ બનાવવો તેજ હું તો
જપ્યા કરું છું તો પછી આ પૂર્વજન્મની કોઇ લેણા
દેણી નહિ તો બીજી શું ? અરે તારા પ્રાણમાં પણ આટલી
વાત્સલ્યતા ક્યાંથી ઉભરાઇ આવી ?

દુર્ગા—હરિદાસ તમે નારાયણને ત્યાં કેમ રાખી
આવ્યા ? ત્યાં ખાવા પીવાનું હું ખૂબ હશે તો ? પરદેશ
આવ્યો છે, મા મરી ગઇ છે અને બાપ તો સંભાળ પણ
લેતો નથી જુઓ તો ખરા દુનિયામાં કેવા દુખી પડ્યા
છે નારાયણ માટે કે પારકા છોકરા માટે દુખની વાત
સાંભળી માતૃગતિજ આખમાં આસ લાવી શકે દુર્ગા
કુટુંબથી અપ્પ થએલી હતી, દુર્ગાએ શિલ્પ વેચી જીવન

ધારણ કયું હતું, પરંતુ ઇશ્વરે તેના આવા પાપી હૃદયને પશુ પચાનાપથી ઘોષ સદ્વિચાર કરવા વખત આપ્યો તે માતૃહૃદયના એક ખુણામાં હેલા વાત્સલ્યને હવે વહેવા માગે મળ્યો હતો કેણ જાણે કયાથી આ નારાયણે આવી તેના વાત્સલ્યને વહેતું કર્યું, અને તેના પથ્થર જેવા શુષ્ક હૃદયને નરમ બનાવી દીધું તેનું માતૃહૃદય જનનીના પવિત્ર ભાવે છલકાઇ જવા માડ્યું હતું તેની આખમાથી વાતો કરતા એ આસુ પડ્યા

આ સ્થાને દુર્ગાની પૂર્વ સ્થિતિ આપણે કહીશું દુર્ગા એક બ્રાહ્મણની દીકરી હતી તેના આપ આધેપીધે સુખી હતા. તેઓ કયાય નોકરી કરવા જતા નહિ કારણકે પોતાના આપુકા ખેતરે અને રોકડ મુઠીમાં પોતે બધું આનંદથી રહેતા હતા દુર્ગાની મા હમેશા માદીજ રહેતી એટલે દુર્ગાનું લગ્ન નવ વર્ષની ઉંમરેજ કરી નાખ્યું હતું જાણે તેની મા દુર્ગાને પરણાવવાનો દહાવ લેવાજ જીવતી રહી હોય નહિ તેમ દુર્ગાનું કન્યાદાન આપી તુરંતજ ઘોડા વખતમાંજ પ્રયાણ કરી ગઇ વય નાની હતી તેથી દુર્ગા માનિત્રેજ રહી હતી સ્ત્રીના વિયોગે દુર્ગાને આપ બહુ દુઃખી થતા હતો એટલે સગાવહાલાએ નજીકના એક ગામમાં દુર્ગાના આપને પરણ્યો અને તેનું શ્રવણક દૂરી જમતું કયું દુર્ગાની નવી મા પોતાની વિધવા મા અને એક ભાઇને પશુ સાથે લઇ આવી પોતાના બધાંને સારી સલાહ આપી દુર્ગાને સાસરે વળાવી દસ વર્ષની કાચી વયે દુર્ગા સાસરે જતા, દુર્ગાના માપ અને નવી માતા નિશ્ચિન્ત થયા.

સાત વર્ષ દુર્ગાએ સસાર ચલાવ્યો, ત્યાં તેને કોઈ પશુ જાતનું કષ્ટ નહોતું તેનો સ્વામી લાના જમીનદારને લાં નોકરી કરતો હતો. પગાર અને ઉપલક્ષ આવકમાં ઠીક ઠીક મળી રહેતું હતું તે વૃદ્ધ જમીનદાર ગુજરી ગયા, અને કારભાર તેના પુત્ર યશોધરના હાથમાં આવ્યો. આ વખતે દુર્ગાના સ્વામી નવનીતલાલને લાગ્યું કે હવે નોકરી છોડવી પડશે કારણ કે યશોધર સાથે તેને સારો મેળ નહોતો. યશોધર છઠ્ઠેલ હતો, તેમના બાપ જીવતા તો નવનીતલાલ સલાળીને તેમની નોકરી કરતો હતો. ખરતું હવે તેની સાથેજ પનારો પડ્યો હતો. નવનીતલાલ સાચો માણસ અને તેનાથી બોટી ખુશામદ બની શકે તેમ નહોતી. આ વખતે નવનિતલાલની ઉમર ૨૧ વર્ષની હતી તેના સસારે પોતે ધણી ધણીમાણી શિવાય કોઈ નહોતું હાલતો દરબાર ગુજરી ગયા એટલે બીજી નોકરીની તપાસ કરતો છતો. યશોધરની નોકરી કરતો હતો.

એવામાં યેશોધરની નજર દુર્ગા ઉપર પડી દુર્ગા તે વખતે પૂણી યુવતી, પરમાસુદરી તેનું રૂપ અને લાવણ્ય જોઈ યશોધર તો મુગ્ધ બની ગયો અને તે દિવસથી તે નવ નિતલાલને મીઠાશથી વશ કરવા લાગ્યો. યશોધરના અકસ્માત આવ્યા ફેરફારનું કારણ નવનિતલાલ કાંઈ કળી શક્યો નહિ. યશોધરે પોતાની આ મનોકામના કોઈ આગળ બોલીને કહી નહિ પહેલાં તેણે નવનિતલાલના પગાર પશુ વધારી આપ્યો અને સર્વે કામકાજમાં તેનીજ સલાહ પૂછવા લાગ્યો. કચેરીમાં વધારે વાતચીત થાય નહિ, એટલે વારંવાર યશોધર નવનિતલાલને ઘેરે આવવા માડ્યો. નવનિ

તલાલ નિખાલસ માણસ હતો તેથી તે યશોધરની જ્ઞતિ કળી શક્યો નહિ ધણી-જમીનદાર ઉઠીને પોતાને ધેર આવે તેને માટે યોગ્ય વિચેક અને કૃતખતા દર્શાવવામા નવનિતલાલ કાંઈ કમી રાખતો નહિ આ પ્રમાણે યશોધરની વાસના ધીમે ધીમે વધવા લાગી પ્રથમ તો બપોર સપોર થોડી વાર આવી ચાલ્યો જતો હતો, પણ હવે તો કલા-કાના કલાકો બેસી રહેવા માડ્યો બપોરે ચઢા પાછી પણ નવનિતને ત્યાં થવા માડ્યા, અને તે બાને અનેક ખાવાની ચીજો પણ યશોધર નવનિતલાલને ત્યાં મોકલવા લાગ્યો પરંતુ નવનિતલાલને કાંઈ પણ વહેમ આવ્યો નહિ, કમાથી આવે ? તે તો ઉલટું પોતાના ધણીની આટલી કૃપા માટે પોતાનું અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યો પહેલાં પહેલાં યશોધર માત્ર ખાવા પીવાની ચીજો મોકલતો પણ પાછળથી દુર્ગા માટે કપડાલતા પણ મોકલવા લાગ્યો યશોધર એક દિવસ આ કપડાની વાત નીકળતા બોલ્યો—વાહ તમે શા માટે ખોટું લગાડો છો હું મારે ઘેરે આવી તમારી વહુને કેટલી તકલીફમા નાખું છું, તમારી સીજ એ સહન કરે છે, મારે માટે ચાહ નાસ્તા માટે બિચારી કેટલું કરે છે મેં તો આ બે ચાર સામાન્ય વસ્તુઓ મોકલી છે, તેમાં તમારે હું ખ લગાડવાનું કે સ કોચાવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી. તું મારા મનમા નોકર નથી હો ! તું મારો ભાઈ છો હું વહુને સારું શા માટે ન મોકલું ? તેમા તમારે આડા આવવાની જરૂર નથી નવનિતલાલ જવાબમા ધણીએ કહી શકતે, આ જગ્યાએ બીજો કાંઈ બુદ્ધિમાન અને વિચિત્રણ બંધિત હોય તો અનેક સુયુક્તિઓ ઉઠાવી શકતે, પરંતુ નવનિત-

લાલ બિચારો કાઠપણુ બોલી શક્યો નહિ દુર્ગાને પણ આમા કાઠ દોષ દેખાતો નહોતો ધણીધણીમાણીને આ બાગતમા પ્રસંગોપાત વાત નીકળતા પણ દુર્ગાએ કહ્યું— આમા શુ દોષ છે ? તેઓ આપણા માલિક છે આપણે તેના આશ્રિત છીએ નો માયાથી આપણુને આટલુ માન આપે છે તે તો આપણુ અહોઆગ્યજ છે, વળી દરબાર એવા કાઠ ખરાબ વિચારના પણ લાગતા નથી તમે તો તેનુ વાકુ બોમતા હતા પણ મને તો તેઓ દેવ જેવા લાગે છે કેવુ તેમનુ હસતુ મ્હો, કેવો સ્નેહભર્યો તમારી સાથેનો વહેવાર ? આપણે ગરિમ માણુસ, તેમના ચાકર પણ તેઓમા જરાએ મહોટાઇ નથી અને આપણે ઘેર ચાલીને આવે છે દુર્ગાની આ વાતમા પણ તેને કાઠ અન્ય ભાવ જણાયો નહિ, તેને પણ એમજ લાગ્યુ કે આ આપણા સદ્ભાગ્યનીજ વાત છે કે આપણા માલિકની આપણા ઉપર મીઠી દ્રષ્ટિ છે

યશોધરને લાગ્યુ કે આ પ્રમાણે તો પોતાની વાસના સિદ્ધિને વાર લાગશે અને વખતે વાસના પૂર્ણ પણ ન થાય માટે હવે કાઠક બીજો રસ્તો કાઢવાની જરૂર છે પોતાના એક ગામમા કાઠક ટટેા દિસાદ થયો અને ખેડુતોનુ ભરણુ અટક્યુ હતુ, ત્યાં માણસોએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતાં ખેડુતો સમજ્યા નહિ એટલે આ સુયોગનો લાભ લઇ યશોધરે નવનિતલાલનેજ ત્યાં મોકલવાને । ત્યાર કયો નવનિતલાલની બદલી કરવામા આવે તો તે જ્યાં તેમ નહોતો અને તે ધરખટલો બાપને જ્યાં તે તો યશોધરને ઠીક લાગતુ નહોતુ એટલે થોડા દિવસ અમે

તે રીતે એકલો બહાર મોકલવા જરૂર હતી એક દિવસ નવનિતને બોલાવી બાપુએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો અને કહ્યું કે તમારે કાંઈ ત્યાં વધારે દિવસ રોકાવું નથી તેમ તમારા વગર બીજા કોઈથી બેસતો સમજે તેમ પણ નથી નવનિત શું કરી શકે, તે તો બિચારો પમાર ખાનારો નોકર હતો, માલિકની આજ્ઞા પાળવી જ એમ એ નહિતર આવી સારી નોકરી જમ થેરે કાંઈ પુરવઠામાં થરનું ધ્યાન રાખે તેમ નહોતું એટલે પ્રથમ તો તેણે એ બહાનું આપી વાત ઊઠાવી મૂકી એટલે યશોધરે કહ્યું — બાપુ તુ તારા થરની ફિકર કરીશ નહિ, હું હમેશા ખખર કઠાવતો રહીશ હું કાંઈ જાહેર છું ? આ પ્રમાણે આત્મવાક્ષન મળતા નવનિતલાલ બહાર જવા તૈયાર થયો અને નવનિતલાલની મા અને દુર્ગાની સલાહ લેવાનું યશોધરને માથે આવ્યું ત્યાર પછી બે મહિનામાં શું શું થયું તે વિસ્તારથી લિપિબદ્ધ લખવા આ લેખક અસમર્થ છે માથુસ કેવી રીતે લોકવચ્ચ થઈ આડે માર્ગે દોરવાઈ જાય છે, સચતાનરૂપી કામાન્ધ યુવક કેમ કરીને દુક શુદ્ધિ અબજાને આજી નાખી પાપ માર્ગે બેચી જાય છે, તે લખવું કે વાંચકને વામવું પણ ચોગ્ય નથી આખરે આખા ગામમાં વાતો થવા માડી કે નવનિતલાલની સ્ત્રી કાંઈ સાથે નાશી ગઈ, તે કયા ગઈ કાણુ ઉપાડી ગયું તે કાંઈને ખબર પડી નહિ આ કામ કોનું છે, તે માથુસો મનમાં તો સારી પેટે સમજતો હતો પણ કાંઈ ખુલ્લે ખુલ્લું બોલી શકતું નહોતું

યશોધર દુર્ગા નાસી ગઈ તે દિવસથી પાંચ સાત દિવસ

ક્યાય બહાર નીકળ્યો નહોતો, તે પોતાને ઘેરજ રહેતો અને નવનિતલાલની સ્ત્રી નાસી ગયાથી તે સર્વ કોષ કરતા વધારે દુઃખી થયો જણાયો હતો. દુર્ગા નાસી જવાથી ગામમાં પણ ભારે કેનાહોલ જાગ્યો હતો, યશોધરે પણ દુર્ગાને ઉપાડી જનાર નર પિશ્ચાત્તને યોગ્ય શિક્ષા કરવા મોટી મોગી પ્રવિણાઓ લીધી દુર્ગા જે માગે મદ હતી તે સિંચાયા અન્ય માગે તેણે અનેક માણસો તપાસ કરવા રવાના કર્યા આ સમાચાર સંભળી નવનિતલાલ પણ ઘેરે આવ્યો તે આવના સર્વ પ્રથમ યશોધરે તેના આ દુઃખ માટે પોતાને પણ ભારે લાગી આવે છે તેમ દેખાડ્યું. ગામના એક જણે ખાત્રી આપતા કહ્યું કે આ બનાવ બન્યા પછી બાપુને બહુ મારું લાગ્યું છે અને તેમનાથી બનતા પ્રયત્નો કરવામાં તેણે ક્યાશ રાખી નથી બાપુ ખીજા કોષ માટે આટલું કરે નહિ નવનિતલાલની આ બે આશરૂથી યશોધરને પણ કેટલું લાગી આવે છે, તે આડકતરી રીતે નવનિતલાલને સમજાવવામાં બાપુએ ધણુ કયું પરંતુ નવનિતલાલ ખરે રહસ્ય બરાબર સમજી ગયો હતો અને તેની માની પણ તેજ માન્યતા હતી આ પ્રમાણે હવે નવનિતલાલને આ કામ કડવું ઝેર જેવું થઈ પડ્યું તેથી તેણે યશોધરની નોકરી છોડી દીધી પોતાના ધરબાર છોડી જે કાંઈ ચીજવસ્તુઓ હતી તે સાથે લઈ કાઢી ચાલ્યો ગયો. યશોધરે ધણુ એ સમજાવ્યો. પરંતુ નવનિતલાલ કોષ પણ રીતે સમજ્યો નહિ.

દુર્ગા યશોધરના આશરે મુખામુમાં બે ત્રણ વર્ષ રહી ત્યારપછી અનેક લાલનો બેટો થતો ગયો અને અનેક

ચાલ્યા ગયા સ્વતંત્ર ગમે લા ફરવા લાગી છેવટે તેના થોવનના અવસાન સમયે કોઇયે તેને રાખી નહિ દુર્ગાની દિવસે દિવસે અધોગતિ થવા લાગી અને આખરે તેને કોઇએ સમજી નહી તે વખતે હરિકાકા તેના આશંક થયા ત્યાર પછીની હકીકત આગળ વાંચી ગયા છીએ

અકરણ ૧૭ મું

—o—

એ ચાર વખત આવતા જતામા હરિકાકા બોર્ડિંગના છોકરાઓ સાથે બળી ગયા હરિકાકા એક સામાન્ય માણસ છે તે જણ્યા છતા કોઇપણ છોકરાએ તેને પોતાની નજરમા ઉતારી પાડ્યા નહિ ઉદ્દુ નેની મહત્તા જોઇ, તેની વાતો સાંભળી સર્વેને તેનો અનુરાગ લાગ્યો હરિકાકા હવે તો બધા છોકરાના કાકા થઇ પડ્યા

હરિકાકા જ્યારે બોર્ડિંગે આવતા ત્યારે છોકરાઓ પોતાનું વાચવા લખવાનું મૂકી દઇ તેની પાસેજ આવીને બેસતા તેઓને કાકા સાથે વાતો કરવામા બારે આનંદ આવતો હતો અને કાકાના પ્રેમાળ વર્તને તેઓ મુગ્ધજ બની ગયા હતા બોર્ડિંગમા ૧૪ છોકરા હતા સર્વે કોઇ ગુજરાત તરફના હતા તેમ સર્વે હળીમળી એકસ પી બની ગયા હતા બાળુવુ અને કેમ સારો અભ્યાસ થાય કેમ સારે નખરે પાસ થવાય તેજ તેઓનું રહસ્ય હતુ આજે છે તેટલા તે વખતે નાટક સીનેમા નહોતા ક્રિકેટની રમત કાઇક થોડી થોડી રકુલમા દાખલ થઇ હતી, પરંતુ પુટબોલ તો હજી દરિયાની પહેલી પા જ હતો તે વખતે દેશભક્તોના કાઇક

ભાષણોની લગની લોકોને લાગી હતી શીરોજશાહ મહેતાનું ભાષણ સંભળના કોલેજીયનો વારવાર જતા હતા પરંતુ ઝોડીંગના ખારાધોરણુ બહુ કડક હતા નેથી કાંઈક વખતે આ લોકો વખત મેળવી શકતા હતા છોકરાઓ એક સાથે જમવા બેસતા, અને કોઈ પોતાના પૈસાનું બહુ કાંઈ મ માવી ખાતા નહિ ઝોડીંગની શી પણ તે વખતે બહુબહુ તો દક્ષ રૂપીઆ આવતી હતી નારાયણ આહિ આવી પોતાની દારિદ્રતા જરાએ અનુભવી શકતો નહોતો તેણે જોયું તો નાના મોટા, ગરીબ અને શ્રીમત સર્વે હળીમળીને રહેતા હતા તેને પહેલાં તો એવી બીક લાગી હતી કે પોતે ગરિબનો છોકરો અને વળી તેને એક બહારી કાંકો મદદ કરે છે તે સાંભળી છોકરાઓ વખતે મ્હો મરડશે તો ! પણ આહિ તો શ્રીમત અને ગરિબના છોકરાઓ એક સાથે હરિકાકાના ભત્રિજ બની ગયા તેઓ હરિકાકા એક સામાન્ય માણસ છે તેમ મનમાં લાવતાજ નહોતા, અને હરિકાકા આવતા ત્યારેજ તેઓને એન પડતું હતું જો કોઈ દિવસ એકાદ દિવસ મોડા આવે તો હરિકાકા ઉપર ખીજતા હરિકાકા પણ છોકરાઓથી કટાળતા નહોતા પહેલાં આપણે કહી ગયા ત્યારે હરિકાકાને હજી એક બે છોકરાઓથીજ ઝોળખાણ ચાલુ હતી, ત્યાર પછી વારવાર આવતા બધા છોકરાઓને હરિકાકાને પ્રસંગ પડતો ગયો અને થોડા વખતમાં તો આખી ઝોડીંગના કાકા પણ સ્થપાયો હવે હરિકાકા એકલા અમૃતલાલ અને નારાયણ માટે ખાવાનું લાવતા નહિ વાહ ! કેવું ખરાબ દેખાય ! તેને તો હવે નારાયણ અને બીજા

પરાયા કાષ્ઠ પણ જીવતા લાગતા નહોતા, તે તો સર્વના કાકા એટલે જ્યારે જ્યારે આવતા ત્યારે ચૈદ પદ જીવતાને પુર માથ તેટલું લાવતા હોકરાઓ પણ તેમની સાથે જારે લડતા એક વખત સવારે હરિકાકા એક આખાની પાટી ઉપડાવી બોલ્યાં કે આવી પહેાંચ્યા સર્વે હોકરાઓ તે વખતે હાજર હતા મહારાજે આ આખાની પાટી જોઈ હુએ સ્વરે હરિકાકાને કહ્યું—અરે હરિકાકા તમે આ શુ જીલમ માડ્યો છે ? મહારાજની રાહરાહ સાલણી બોલ્યાંતો માલેક જગન્નાથ મહારાજ અને હોકરાઓ પણ લા આવી પહેાંચ્યા આખા જોઈ જગન્નાથ મહારાજ બોલ્યા—ના હારકાકા હોકરાઓ માટે તમાગ આપા અમારે જોઈતા નથી તમે જ્યારે આવો છો ત્યારે કાષ્ઠક ધમાલ લઈ આવો છો માટે કાકા આ ઠીક થતુ નથી, જુઓને આજે વળી આટલા આખા લાવ્યા ! એટલે હરિકાકા હસતા હસતા બોલ્યા—તેમાં શુ થઈ ગયું ? આજે મારી ઇચ્છા આખાની થઈ તે આખા લાવ્યો આમ કહી મહારાજ સામુ જોઈ વળી હરિકાકા બોલ્યા—એ મહારાજ સ્થો આનો રસ કાઢો રસ એક હોકરો જે સૌથી મોટો હતો તે બોલ્યો—હરિકાકા આજ જગન્નાથ મહારાજ રાડો કેમ પાડે છે તે તમને ખબર છે ? તમે તો આપા દઈને છુટી જશો પણ તેને ચાર પાંચલી લોટની બાધ બેસસે તે તમને ખબર છે ? એટલે જગન્નાથ મહારાજ બોલ્યા—એમ કેમ કહો છો બાધ ! અમૃતલાલ બોલ્યો—તેમાં શુ ખોટું ? પરંતુ તમારૂં દીલ તેલુ નથી પણ હરિકાકા કયા આટલા હોકરાઓને

પોતાને ઘેર આંખા ખાવા નોનરે ? તેઓ આટલું ખર્ચ કાંઈ દીવસ અમારે માટે કરે છે તો તમે પણ ક્યા એવા લોભી મનના છો ? તમે પણ હરિકાકાને કાકાજ કહો છો. હરિકાકા બોલ્યા—હા બાઈ હું તમારામાં સાથી મોટો છોકરો તમે સર્વે મારા પ્રભુ હવે તમે ગડબડ બધ કરો જમનાથ મહારાજ બિચારા ક્યા કાંઈ કહે છે તેમજ તેને સ્મરમાવો છો.

અમૃતલાલ બોલ્યો—હરિકાકા આજે તમને આટલો બધો ખર્ચ કરવાનો શું સોલો ચઢ્યો ?

હરિકાકા—અરે સોલો તે વળી શું ચઢે ? કાલે અમારી પેટી ઉપરથી એક વેપારી પોતાને દેશ ગયો તે અહિંથી વેપારમાં ખુશ કમાઈને ગયો એટલે જતા જતા મને પદર રૂપીઆ આપી ગયો એટલે મેં તે પદર રૂપીયાને આમ કામે લગાડ્યા.

એક છોકરો બોલ્યો—કાકા તમને આટલા બધા ભાતજી ધમકાવે છે તે તમને કેમ ગમે છે ?

હરિકાકા—બાઈ આજે તને સમજણ નહિ પડે એ લાવતો જેના નશીબમાં હોય તેનેજ મળે અરે મહારાજ હવે શું જોયા કરો છો, આપ્યાનો રસ કાઢવા માડો હવે મને વખત થાય છે હું જમજી.

બીજો છોકરો બોલ્યો—અરે કાકા તમારે રૂપીઆ રાખવાની કાંઈ જગ્યા નથી કે આમ ખર્ચ કરી ઉઠાવી નાખો છો ?

હરિકાકા—ભાઈ તુ મારા જેવડો થઈ જાય ત્યારે તને ખબર પડશે કે આવા ખર્ચ કરવામાં કેવો આનંદ આવે છે

અમૃતલાલ બોલ્યો—કાકા આજે તો આદિ અમારી સાથે જાઓ

હરિકાકા—ભાઈ મને કાંઈ વાંધો નથી પણ આજે મારે અચ્ચાર છે છતાં હું ફરી એક વખત આવી જઈશ અને તમે જમી લેશો તે પછી જઈશ હમણાં તો જઈ છું, એમ કહી કાકા ચાલ્યા ગયા

પરાબર જમતા વખતે હરિકાકા આવી હાજર થયા જમવામાં અનેક ગપાટા સપાટામાં અને હરિકાકા પોતે પીરસતા હાવાથી છોકરાઓ દાખી દાખી આમલે ખુબ જમ્યા તેનું પણ કોઈને ભાન રહ્યું નહિ

રાત્રે હરિકાકા દુર્ગાને ઘેરે ગયા દુર્ગા તે વખતે માળા ફેરવતી હતી તે હરિદાસને આવેલા જેમ માળા ચૂકી દઈ બોલી—કેમ થું ખબર છે ?

હરિકાકા—આજે નારાયણ પાસે ગયો હતો

દુર્ગા—કેમ છે તો મૈ સારી પેઠેને ?

હરિકાકા—અરે સૌ લહેરમાં છે આજે ત્યાં જમણું વાર હતી એટલે ત્યાં જમાડવા ગયો હતો

દુર્ગા—તમને નોતરું હતું કે એમજ ?

હરિકાકા—તું પણ ઠીક છો આટલી ઉંમરે મને નોતરું વળી કેવું ? પણ થું કહું દુર્ગા ? આવું નિમત્રણ

અને આવી બહાર તો મને જીંદગીભરમા ક્યારે પણ મળી નથી

દુર્ગા—એવું બધું તે શું હતું ?

હરિકાકા એક આસન પાથરી, ઉપર નીરાતે પલોઠી વાળીને બેસતા બોલ્યા—પેટ ભરી ખાવું એજ શું લહેર છે ? આજે નારાયણ અને બીજા બધા છોકરા સાથે આનંદ અને મોજમા એવા તો જન્મતા હતા કે તેઓના મ્હો હસતા હસતા પુલી જતા હતાં, અને મારો આનંદ તો ક્યાય સમાતો નહોતો તેઓ જ્યારે કહે, હરિકાકા ફલાણુ આપો, આ આપો, એમ ધમાન કરે શોરજકોર કરે ત્યારે તો મારી અવસ્થાજ હું જીલી ગયો હતો હું કોણુ જાણે ક્યા હોઈ તેવું લાગતું હતું દુર્ગા તે આનંદ તે શોભા જોવા તું હાજર હોત તો તને પણ શેરએક લોહી ચડને અને તને કહેવાની મારી હોજ સમાતી નહોતી

દુર્ગા—પણ આજે ત્યાં એવું શું હતું કે જન્મવાનું કયું હતું ?

હરિકાકા—અમરશ્યુ ! કાલે રાત્રે એક વેપારી મને પદર રૂપીઆ આપી ગયો, એટલે મારી એવી મરજી થઇ કે આ રૂપીઆ ચાલ નારાયણની મડળીને ખવડાવી દઈ તેથી આજે એક આ માની પાટી લઇ ગયો હતો અને તેઓને સારી પેટે જમાડ્યા

દુર્ગા—બહુ સારું કર્યું પણ મારા નશીબમા ક્યાથી કે હું આવી સહુ જૂઓ મને પણ મરજી થાય છે કે છોકરાઓને એક દિવસ જન્મવાનું કહું ને નારાયણ

છોકરાઓને સમજાવે તો થાય તેઓ એક વખત તો મારે
ધેર આવવાની હા નજ પાડે એટલે હું પણ નારાયણને
કહી શકતી નથી એમ કહી દુર્ગાએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ
નાખ્યો.

હરિકાકા—તું જા માટે આટલી કમવાય છે હવે તારી
ખગ્ગા છે તો કોઈ દિવસ મ્મં રહેશે, શુ મોટી વાત છે
વાર હવે બહુ મોડું મ્મં છે એમ કહી હરિકાકા પેઠી
ઉપર ગયા.

મકરણ ૧૮ મું

આપણે વાન કરીએ છીએ તે વર્ષના ઝિયાળે મુબમ્મ
જિતળાને બચકર રોમ ફાટી નીકળ્યો હતો તે વખતે
સરકારને આજના જેટલો બહોમસ્ત નહોતો તેમ કોઈ
રોમચારો ફાટી નીકળતા, મ્યુનીસીપાલિટી પણ કોઈ
ઉપાયો યોજતી મ્મં નહોતી.

વમતત્તુ બેઠી જિતળાના બચે સૌ સૌ પોતાને દેશ
નાસી જવા માડયા પરંતુ જેનો કોઈ ઉપાય નહોતો
તેઓ મુબમ્મ મરણીયા મ્મં પડી રહ્યા હતા જેનું આયુષ્ય
હોય તે બચી જતું પરંતુ માણસનો મરે તો જીવમ્મ
હતો, રમજાને કાપુઓ સવારે જાય તે સાળે માડ માડ
પરવારી આવતા.

રુકુસો અને કોસેએ પણ બધા મ્મં મ્મં હતી, છોક-
રાઓ પોતાને દેશ નાશી જવા માડયા નારાયણના જોડી-

દારે પશુ હવે પોતપોતાને ઘેરે જવાની ઉનાવળમાં પડ્યા હતા. નારાયણને પોતાને ઘેર જવાનું કહેવામાં આવતા તે બોલ્યો--મારે ક્યા ધરખાર છે ? હું ક્યા જઈ ? કાંઈ

અમૃતલાલ--તો પછી ચાલ મારે ઘેરે જોઈ વખતે હરિકાકા હાકતા હાકતા બોલે છે આવી પહોંચ્યા, તેને આજે પાંચ દિવસ થયા તાવ લાગુ પડ્યો હતો તે પાંચ દિવસ થયા નારાયણની સલાહ લેવા આવી શક્યા નહોતા, તેમ તેની પાસે કાંઈ માણસ નહોતું કે નારાયણના ખર્ચર અંતર લાવે, આવા જમ કરે રોગચારામાં કોણ કોનું ચાલે ? હરિકાકાને તાવ લાગુ પડ્યો ત્યારથી તેને નિદ્રા પશુ આવી નહોતી તાવ કાંઈ જેવો તેવો નહોતો, ચાર લાખશુ થવાથી તેનું શરીર એકદમ ફુગ્ગલ થઈ ગયું હતું પેઢી ઉપર સર્વ માણસોને જમ લાગ્યો કે હરિકાકાને શિતળા નીકળશે આવા મોટા તાવમાં પશુ હરિકાકા બોલે છે આવા, તેનો જીવ પેઢી ઉપર ટકી શક્યો નહિ નારાયણની ખર્ચર પૂછ્યા વગર તે કેમ મૃતો રહી શકે ?

પેઢીથી બોલે છે કાંઈ જોઈ દૂર નહોતી, તો પશુ હરિકાકા ધીમે ધીમે આટલો રસ્તો ચાલીને આવ્યા હતા ફુગ્ગલ શરીર આટલી તકલીફ કેમ સહન કરી શકે હરિકાકા માડમાડ સીડી ચઢી નારાયણ જે ઝોરડીમાં બેઠો હતો તેના દરવાજા સુધી માડ માડ પહોંચી શક્યા દરવાજા આગળ પહોંચતાજ તેનું ફુગ્ગલ શરીર કાચ ન રહ્યું અને તે ત્યાં બેસી ગયા તેની આ અવસ્થા જોઈ, શુ થયું શુ થયું એમ બોલતા સર્વે છોકરા ઝોરડી બહાર દોડી આવ્યા

નારાયણ તો હરિકાકાને વળગી પડ્યો અને બોલ્યો—
તમે આમ કેમ કરો છો ? અરે અમૃતલાલ આ તો કાકા
તાવમાં બળે છે

હરિકાકામાં હવે બોલવાની પણ શક્તિ નહોતી, અને
ફિવાલોનો આધાર લઈ આખો મીઝી બેસી મવા હતો
પાંચ સાત છોકરાઓએ હાથોહાથ ઉપાડી હરિકાકાને એક
બિજાના ઉપર સુવઠાવ્યા હરિકાકાને આ વખતે કાંઈ પણ
જ્ઞાન નહોતું

સર્વ કાંઈ શું થયું ? શું થયું ? તેમ પૂછવા લાગ્યા જન-
નાથ મહારાજ પણ તેની ઝોરડીમાથી અહીં આવ્યા તેણે
પણ પૂછ્યું—કાકાને શું જણાય છે ? કેમ આમ સુતા છે ?
તમે સૌ ગડબડ મૂકો તેને જરા વિશ્રાંતિ લેવા છો નહિતર
વમર મોતે માર્યા જશે

નારાયણ બેળાકળો જનનાથના બે હાથ પકડી રહતો
રહતો બોલ્યો—અરે જનનાથકાકા મારા કાકાને બચાવો
મારા કાકાને આ શું થયું ?

જનનાથ—અરે શા માટે ગમરાય છે ? કાંઈ નથી
તારા કાકાને આટલે દુરથી ચાલીને આવ્યા છે તેનો થાકજ
લાગ્યો છે તમે કાંઈ થોડો પતન નાખો એટલે કાકા હમણા
આખો બોલશે

આખે પાણી છાટ્યું ખુબ પવન પણ કર્યો છતાં હરિ-
કાકાને શુદ્ધિ આવી નહિ એટલે અમૃતલાલ બોલ્યો—હવે
આમ બેવા કરવું શું કામનું ? ચાલો હ

ડાક્ટરનેજ બોલાવી લાવુ જે કોઇ મળશે તેને ઉપાડી લાવુ છુ આમ કહી તે ડાક્ટરને બોલાવા ગયો. સર્વે છોકરા જેનાથી જે બન્યુ તે હરિકાકાની સેવા કરવા માડ્યા. પદર મીનીટમા અમૃતલાલ એક ડાક્ટરને તેડી લાવ્યો. ડાક્ટરે રોગીની તપાસ કરી મલિન મુખે કહ્યું— આ દરદીને તો સિતળા છે શરીર મહાર નીકળ્યા નથી ઉપાય કરવા તે જુદા છે, તેને જેમ બને તેમ તેને ઘેર પહોચાડો. સિતળા બહુ લય કર ચીજ છે આ રોગમાથી લાગ્યેજ કોઇ બચે છે છતા જુઓ હુ તમોને બે જાતના ઓસડો આપુ છુ, તેમાથી એક બે બે કલાકે પાત્તે અને બીજી એક છે તે કપડાનો ટુકડો લીંબવી તેના આખા શરીરે લગાવજો જે આજની રાતમા તેને સિતળા બહાર દેખાશે તો હજી તેને માટે આશા રાખી શકાશે નહિતર પ્રભુ ઇચ્છે હુ જાઉં છુ કે તમે સર્વે કોલેજીયનો છો તો તમારે આ રોગી પાસે ઉભા રહેવુ ઠીક નથી મુજાઇમા રહેવુ પણ સલામત નથી વારુ આ દરદી તમારામાથી કેનો સગો છે ?

નારાયણ બોલ્યો—તેઓ મારા કાકા છે.

ડાક્ટર બોલ્યા—મારી સલાહ માનો તો તમે આ દરદીને ઇસ્પતાલે મોકલી આપો તમે આદિ તેની સારવાર કરી શકશો નહિ તમારે હાથે પણ કરવી સારી નથી હમણાને હમણા માડી બોલાવી તેને ઇસ્પતાલે પહોચાડી આવ અને સાર પછી તમે બધા મુજાઇ યાદી ચાલ્યા જાઓ.

અમૃતલાલ બોલ્યો—અમે કોઇ પણ જાત શકીયે તેમ

નથી, અને ઇસ્પતાલમાં મરવા પણ મોકલ્યું નહિ
અમારા જીવ છે ત્યાં સુધી તો અમે કાકાની સેવા કર્યું
તેમ કરતા અમે પણ મરી જઈએ તોપણ દિગ્ગજ નહિ
પરંતુ કાકાને ઊઠીને અમારાથી ક્યાં જવાશે નહિ

ડાક્ટર અમૃતલાલ સામું દિગ્ગજ ચમજ રહ્યા આવી
વાત તો તેણે ક્યાં સાંભળી નહોતી મુગ્ધ શહેરમાં
તે અનેક દરદીને જોવા ગયા હતા, પણ રોગી પામે તેના
અગત એક મે જણા સિવાય કોઈ દરદી પાસે આવવાનું
ક્યાં પણ સાહસ કરનાર જોયું નહોતું જ્યારે અહીં
તો ઊંકરા પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર કરતા નથી
એટલે સવિરમથી બેઠ્યા—આ દરદિ આ ઊંકરાનો કાકો
છે, પણ તમે શામાટે આટલા જોખમમાં બેસી રહો
છો ? હું તો કાઢ—

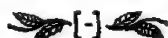
દાકતરના બોલવાની વચ્ચે અમૃતલાલ બોલી ઉઠ્યો—
અરે એ કાંઈ એકલા નારાયણના કાકા નથી ! અમારા
બધાના કાકા છે તેમ મનુષ્ય નથી પણ દેવતા છે ! આના
જેવા માણસો જન્મતા થોડા હતા સાહેબ ! આમ કહી
હરિકાકાનો ડાક્ટરને અમૃતલાલે થોડા પરિચય આપ્યો

ડાક્ટર હરિકાકાની કથા સાંભળી મુગ્ધ બની ગયા તેણે
કહ્યું, જુઓ હવે તમે વિશ્રમ કરો નહિ તમારામાંથી
એક જણ મારી સાથે ચાલો એટલે હવે મોકલ્યું ત્યાર
પછી જે કાંઈ કરવાનું છે તે હું સંભળી લઈશ ફરી
હું સાજના આવીશ અને મારાથી જે મનશે તે કરવામાં
બાધી નહિ રાખુ

આટલું બોલી ડાકટર ઉઠીને ઉભા થયા અમૃતલાલ એ વખતે ડાકટરને ઝીંના પદર રૂપીઆ આપવા ગયો, એટલે ડાકટર સાહેબ પોતાનો હાથ ખેંચી બોલ્યા— રૂપીઆ ! અરે હું એક પૈસો પણ નહિ લઉં ઉપરાત જ્યારે મારી જરૂર હોય ત્યારે વગર સ કેએ મને બોલાવજો તમે જ્યારે આવા મહાત્મા માટે તમારા પ્રાણોની પરવાર પણ નથી કરતા તો મારાથી બને તે મને પણ કાં ન કરવા આપો ? હું પણ મનુષ્ય છું હું પણ એક દિવસ તમારા જેવો વિદ્યાર્થી હતો. પરંતુ તમારા જેવા વિદ્યાર્થીઓનો મેં ક્યાય જોયા નથી મને તો લાગે છે કે તમારી એક લાગણીના પ્રભાવેજ આ કાકાને ઉઠી આવ્ય પણ નહિ આવે ધમ્મર તમારા સામુ જરૂર જોશે વાંચ આશો હવે મારી સાથે કાણુ આવે છે ચાલો.

અમૃતલાલ ડાકટર સાથે ગયો નારાયણ તો બે ખબર બેઠો હતો.

પ્રકરણ ૧૯ મું

ડાકટર અને અમૃતલાલ ચાલ્યા ગયા એટલે નારાયણ સર્વે ઓકરાઓને કહ્યું—મારી વિનંતી છે કે આપ સર્વે એ કાકાની ચાકરી જે બની તે કરી હવે આપ સૌ માફ કરો.

એક ઓકરા બોલ્યો—એમ કેમ ? તું શું હજી આશી વધારે મોટા ડાકટરને બોલાવવા માગે છે.

નારાયણ—ના બાધ એમ કહી નથી કહેતો, સારવારમાં હું શું સમજી પશુ ડોક્ટર કહી ગયા તેમ કાકાને ક્ષિતળા છે તો રોગીની પાસે રહે નેને તેનો એક લાગે માટે તમે સર્વ તમાના પ્રાણ શા માટે જોખમમાં નાખો છો ? હું એમ કહું છું કે તમે સૌ તમારે ઘેર જાઓ હું કાકાની સેવામાં બેઠો છું ઉપરાત તેનું એક બીજું પશુ અગત્ય છે તેને પશુ ખર્ચ આપવાની જરૂર છે પરંતુ અભાર સૂધી હું તે વાત તમારા આગળ કહી શકતો નહોતો પશુ હવે તો ચાલી શકે તેમ નથી તમે કાંઈ કાંઈ મનમાં લાવો નહિ નોજ કહું

મોટા છોકરો બોલ્યો,—એવી તે શું વાત છે કે તુ આટલો બધો સંકોચાય છે ? આ સંકોચાવાનો સમય નથી બોલ, હરિકાકાનું બીજું તે કાણ છે એટલે તેને તાબડતોબ ખર્ચ આપીએ હરિકાકા અભારે બચકર રિથિતિએ છે અભારે બિલકુલ સંકોચાવા જેવું રાખવું એ ઠીક નથી બોલ જે હોય તે કહી નાખ !

નારાયણ બોલ્યો—તો સાબળો, હરિકાકાએ ધણી વખત થયા એક રખાત રાખી છે હું તેને મારી કહીને બોલાવું છું તે મને પોતાના દિકરા જેવો ચાહે છે પરંતુ તે કાકાને હમણા પહેલાની માફક વાસના દ્રષ્ટિથી જોતા નથી તે તો કાકાને પૂજે છે તેઓને જોઈ, કે તેમનો વ્યવહાર જોઈ આપણને એમ નજ લાગે કે આ માણસ એક વખત કુપથે હતો તે બાંધને જોતા પૂજ્ય બાવ ઉત્પન્ન થાય તેવા છે તો તમારી સૌની રજા હોય

અને કોઇને કાંઈ ખરાબ ન લાગે તો હું તેને ખબર આપુ તેઓ આવશે એટલે આપણા કોઇને કાંઈ કરવું પડશે નહિ તેઓ પોતાના પ્રાણની પરવા ન કરતા રાત્રિ દિવસ કાકાની સેવા કરશે અને તેથી—

મેટો છોકરો ઉતાવળો ઉતાવળો વચમાજ બોલી ઉઠ્યો—હા એ બધું સમજ્યો ! એ વાતમા બીવા જેવું કાંઈ નથી તેમ અમને પણ કાંઈ મનમા આવશે નહિ હવે તું જલદી જા અને ગાડી કરી તેમને જલદી અહીં તેડી લાવ અહીં કોઈ તેમની તરફ તિરસ્કાર નહિ લાવે એ ખાત્રીથી માનજો અને હવે તારે પણ વિલમ કરવો ફીક નથી માટે જલદી જા

નારાયણ તરતજ દુર્ગાના ધર તરફ ચાલી નીકળ્યો

પ્રકરણ ૨૦ મું

નારાયણ બોડિંગમાથી જ્યારે બહાર નીકળ્યો ત્યારે આશ્ચર્ય ચારનો અમલ થયો હતો તેને એક વખત તો મનમા થયું કે ગાડી કરીને જલદી દુર્ગાને ઘેર પહોંચું પણ બીજી ક્ષણે તેને લાગ્યું હવે ડાના આધારે હું ખર્ચ કરું કાકા હવે શું બચશે ? તેની છાતી આવા વિચારે ફાટી પડતી હતી આ ભયકર રોગમાથી કોઈ પણ બચતું નથી તો કાકા ક્યારથી બચે, હાય ભગવાન આ તમે શું કર્યું ? મારું કાકા સિવાય જગતમા કોઈ પણ નથી, આ હરિકાકોજ માત્ર તેના એકના એક આધાર છે

હરિકાકાની મદદેજ હું કાલેજમાં બધી શકુ છું અને
કઠોર વિદ્યાતા તું આ શુ જીવન કરે છે રસ્તે ચાલતા
ચાલતા તેને અદ્રશ્ય નજરે દેખાવા લાગ્યું કે જાણે હરિ-
કાકા હવે ચાલ્યા ગયા છે અને જાણે પોતે રસ્તા ઉપર
એક રખડતો બીખારી થઇ ગયો છે ખીજી કાલે તે દ્રશ્ય
લોપાઇ જતા તે ઉતાવળે ઉતાવળે દુર્ગાના ધર તરફ જવા
લાગ્યો પણ તેના ક્ષિપિલ પગ ઉપડી શકતા નહોતા
નારાયણની સકિતજ હરાઇ ગઇ હતી તેના સર્વાંગે પસિને
આવી ગયો હતો આમ કરતા માડમાઠ તે દુર્ગાને ઘેરે
પહોચ્યો અને સારે માડમાઠ કુશ્મકાઓના અથકા અટક્યા

તે મહા કષ્ટે દુર્ગાને ઘેરે તો પહોચ્યો, તેની છાતી
ફાટી પડતી હતી આ સમાચાર સંભળી દુર્ગાની શી
સ્થિતિ થશે તે વિચારે નારાયણ બાકુળ થઇ ગયો પોતાનું
હેયુ હાથ રહેતું નહોતું તો પછી દુર્ગાને આ સમાચાર
કેવી રીતે કહેવા તેના પગ ઉપડતા નહોતા તે તો બાગીજ
પડવા હતા તે જરા પાસેના ધરનો દરવાજો પકડી ધડીબર
ઉભો થઇ રહ્યો, અને પ્રશ્ન ! માસીને કું શુ કહું ?

એ ત્રણ મિનિટ આમ વિચાર કરતો ઉભો રહ્યો તેને
લાગ્યું કે હું જેટલું મોડું કરું છું તેટલું હરિકાકાને
વિશ્લેષ દુઃખ થશે તેની જીવવાની આશા તેટલીજ ઓછી
થતી જશે હવે ગમે તેમ કરીને દુર્ગાને તો આ બધ
જાઉં ખીજી શુ થાય હે પરમાત્મા

વળી અચાનક તેના મનમાં થયું હાથ, હાથ. કું તો
અહીં વિચારો કરું છું હીલ કરું છું અને એટલામાં

હરિકાકાને કાષ્ઠ થયું હશે તો ? તેનું શરીર કપી ઉઠ્યું,
હાયા ! હાયા ! હું હરિકાકાને મૂકીનેજ શ્વા માટે આવ્યો,
કદાચ પાછો જઈશ અને કાકાને જીવતા નહિ જોઈ શકું તો !

નારાયણ ગાડાની માફક છુટી દુર્ગાના દગ્ગાગળને
વળગ્યો. આરણ્ય અદરથી બધું હતું નારાયણ જરા
શિથિલ હાથે સાકળ ખખડાવી લાજ એસી ગયો, તેનામા
ઉભવા જેટલી પણ શક્તિ રહી નહોતી દુર્ગા છેક અદર
કાષ્ઠ કામકાજમા હતી તેથી તેણે સાકળનો ખડખળાટ
સાંભળ્યો નહિ, નારાયણે જરા જોરથી સાકળ ઠોકી હોત
તો દુર્ગા સાંભળતે પરંતુ નારાયણના હાથમા જોરજ ક્યા
હતું કાપતા હાથે તે જરા સાકળ ખડખડાવી લાજ એસી
ગયો હતો, આમ ધીમે અવાજ દુર્ગાને પહોંચ્યો નહિ
એટલે દુર્ગા ક્યાંથી ઉધારે

એક મિનિટ થઇ પણ આરણ્ય ખુલ્યું નહિ, એટલે
નારાયણને લાગ્યું કે દુર્ગામાસીએ સાંભળ્યું નહિ હોય
એટલે વળી ઉભા થઇ જરા જોરથી માકળ ઠોકી અદરથી
દુર્ગા બોલી--કાણ્ય !

નારાયણ દુર્ગાના સવાલનો જવાબ દઇ શક્યો નહિ
કાષ્ઠ જવાબ ન મળ્યો એટલે દુર્ગા જણે એ તો મને
સાકળનો ખોટો ભણકારો થયો હશે એટલે તેણે આરણ્ય
ખોલ્યું નહિ

નારાયણે ફરી સાકળ ઠોકી એટલે દુર્ગાએ આરણ્ય
ખોલ્યું અને જોયું તો મલિન મુખે નારાયણ ઉભો છે
નારાયણને જોઇ દુર્ગાએ પૂછ્યું--નારાયણ તું સાકળ ઠોકી

હતી ? મેં કોણુ એમ પૂછ્યું ત્યારે જવાબ કેમ આવ્યો નહિ
આ શું ? તારૂં મ્હો આમ કેમ પડી ગયું છે ? આજે
આવો દીલો કેમ દેખાય છે ? આમ બોલતી દુર્ગા તેનો
હાથ પકડી ધરમા ધસડી ગઇ

નારાયણ શું બોલે ? શું કરવું તે સ્થિર કરી શક્યો
નહીં એટલે દુર્ગા ગળગળી થઇ બોલી—ભાઇ તું આમ
શું કરે છે ? તને હીક નથી ? એમ કહેતી નારાયણના
પરસેવાથી રેખઝેખ થયેલા કપાળે હાથ ફેરવવા લાગી

આ સ્નેહ સ્પર્શે નારાયણનું હૈયું છુટી પડ્યું તે પેઠે-
પોક ધ્રુકા મૂકતો રડવા લાગ્યો અને બોલ્યો—અરે માસી
આપણું તો સલાનાશ વળવા બેઠું છે !

દુર્ગા—શું છે, નારાયણ ! જલદી બોલને ભાઇ

નારાયણ—અરે માસી શું કહું આજે હું ખતો દુર્ગર
ની પડ્યો છે ! કાકાન શિતળાનો તાવ આવ્યો છે

દુર્ગા—શિતળા ! હાય ! તે વધારે બોલી શકી નહીં
તે લાજ બેસી ગઇ

નારાયણ સમય સમજી હીમત એકઠી કરી દુર્ગા પાસે
બેઠો માસી તમે જો આમ કરશો તો કાકાનું કોણુ કરશે ?
તમેજ એક માત્ર અમારો આધાર છો હવે વિલખ કરો
નહીં અને ચાલો મારી સાથે

દુર્ગા—આવું ! કયા આવું ? પેઠી ઉપર મને કોણુ
દાખલ થવા દે ભાઇ તું આટલે દૂર પછું ખગર મેળવી
શક્યો, પછું મને કોણુ સમાચાર આપે ક્યારે તાવ આવ્યો ?
તેમને તો અમર પછું નથી તું ભાઇ બાળક છો એટલે
કાંઈ વિચાર કર્યા વગર મને બોલાવવા આવ્યો છે હું
પેઠી ઉપર તે કેમ આવી શકું ? તો એક કામ કર ગમે
તેમ કરીને તારા કામને આહિ ઉપાડી લાવ અને તેમાં

પેઢીના માણસો ના નહીં કહે શિતળાનો ગેગી એટલે તેઓ તો ઉતટા રાજી થશે હવે તું બેસી રહે નહિ અને જા જલદી નારાયણ—અરે માસી હજી શિતળા બહાર દેખાયા પછી નથી અને કાકા કયા પેઢી ઉપર છે? તેઓ તો અમારી બોડીંગે આવી સુતા છે એટલેજ તમને તેડવા આવ્યો છું ચાલો

દુર્ગા—તારી બોડીંગે ક્યારે આવ્યા ?

નારાયણ—આજે બે ત્રણ કલાક પહેલાંજ આવ્યા છે

દુર્ગા—પણ આટલા ભયો તાવમા આવે દૂર કેમ આવી શક્યા હશે? માફ કર તો નજીક હતું તો આહિ ન આવતા આટલે દુર તે શા માટે આવ્યા હશે?

દુર્ગા—તો પછી તને કેમ લાગ્યું કે શિતળા છે?

નારાયણ—અરે કાકા તો અમારી ઝોરડી પાસેજ હમલો થઇ પડ્યા હતા, અને બિછાના ઉપર સુવડાવતા તો નેમનું જ્ઞાન પણ જતું રહ્યું શરીરે હાથ લગાડતા ત્યાં આગ સળગી રહી હતી અને ડાકટરને તેડી લાવ્યા તેણે તપાસી કહ્યું કે કાકાને શિતળા છે, પણ નીકળ્યા નથી જો શિતળા બહાર દેખાય તો તો બહુ સાફ માટે તમે હવે જલદી ચાલો જ્યાં સુધી શિતળા બહાર દેખાયા નથી ત્યાં સુધી તો મામલો બંધ કરજ છો

દુર્ગા બોલી—એમ થશે તો બાપ આપણે શું કરશું?

નારાયણ—હવે તો ઇશ્વર કરે તે ખરું આપણે તો બનતી મહેનત કરશું પછી જોવા આપણા બાવી પણ તમે હવે ઢીન કરો નહિ આવી બારણા સાચવી લ્યો તટવામા હું ગાડી લાવું છું

દુર્ગા—જો બાપ પૈસાના ખર્ચ માટે વિચાર કરીશ

નહિ, મારી પાસે જે કાંઈ છે તે તારા કાકાની સારવાર માટે ખર્ચશું તું હવે ગાડી લાવ તેટલામાં હું તૈયાર થઈ જઈ છું

નારાયણ દોડતો ગાડી લેવા ગયો આ બાળક દુર્ગા પાસે જે કાંઈ રોકડા હતા તે સર્વે બહાર કાઢ્યા તે વખતે ગણવાનો વખત નહોતો તેને લાગ્યું કે આ રૂપિયા પુરા નહિ થાય તો, એટલે પોતાના જે કાંઈ ધરેણા હતા તે પણ રૂપિયા સાથે પોટલીમાં બાંધી લીધા ત્યાર પછી બીજી બીજી આમતેમ ફેંકી જેમ હતી તેમ પડી રહેવા દઈ બારણા બંધ કરી બહાર આવી તેની પાસે એક ડોશી રહેતી હતી તે બહાર ઉભી હતી તેને પોતાના આ સકંટની વાત કરી અને પોતાના ધરતું ખ્યાન રાખવા લાલામણ કરી

પ્રકરણ ૨૧ મું

દુર્ગાની ગલીને નાકે ગાડીઓ ઉભવાનું સ્ટેન્ડ નહોતું તેથી ગાડી માટે નારાયણને બહુ દૂર જવું પડ્યું ત્યાં પણ માડ માડ એક ગાડી મળ્યા ગાડીવાલે જે લાડુ કહ્યું તે કપૂલ કરી નારાયણ ગાડીમાં બેઠો નારાયણને આવતા જે વાર લાગી તે તો દુર્ગાને એક લવ જેટલી લાગી

નારાયણ ગાડી લાવતાં દુર્ગાએ બારણા બંધ કરી દીધા તાણુ વાસી ગાડીમાં બેસી ગઈ

આટલો વખત તેને વિચાર આવ્યો નહિ કે બાઈએ જવું કે નહિ, ઉચિત કે વગર ઉચિત વિચારવાનો વખતજ નહોતો ગાડીમાં બેઠા પછી દુર્ગાએ નારાયણને પૂછ્યું —

હું ઓડિંગમા આવું છું પણ તારા સમાથીઓને ઠીક નહિ લાગે તો ?

એમ હોય તો તું તેઓને સમજાવજે કે હું તારા હરિકાકાને તેડી જવાજ આવી છું ત્યાં હું ગ્હીસ નહિ મારે ત્યાં રહેવું ઉચિત નથી ગમે તેમ કરીને તારા કાકાને મારે ઘેરજ લઇ આવશું તમારી ઓડિંગના ફર્શ પર્ડર છોકરા છે ત્યાં શિતળાના દરદીને કેમ રખાય ? તેમ હું પણ ત્યાં કેમ રહી શકું ? માટે ગમે તેમ પણ તારા કાકાને આપણે ઘેરજ લઇ જવા જોઈએ

નારાયણ—પણ કાકાને લઇ જઇ શકાય તેમ નથી તેનું કેમ ? તેઓને તો અત્યારે શુદ્ધિ પણ નથી આવી સ્થિતિમાં કેમ લઇ જવાય ? તમે કહો છો તે વિચારે કરવા જરૂર નથી, ત્યાં કોઇ જોને તેમ નથી આજેજ કેટલાએક છોકરા તો જવાનાએ હતા, હજી વિચાર કરતો હતો કે ક્યા જઈ ? મારે તો ધરખાર પણ નથી આમ સધળા જવાની તૈયારી કરતા હતા તેટલામાં કાકા આવી પહોંચ્યા અને ડૉક્ટરે કહ્યું કે કાકાને શિતળા છે એટલે બધા છોકરા અટકી પડ્યા અને એક પણ છોકરો કાકાને આમ મૂકી જવા મામતો નથી ડૉક્ટરે કેટલોએ ભય બતાવ્યો પણ કોઇ તેનાથી ડર નહિ, સર્વે આદિ રહેશે અને કાકાની સારવાર કરશે જે કાંઈ ખર્ચ થશે તે પણ છોકરા આપશે કાકા માટે તો સર્વ કોઇ પ્રાણ આપવા પણ તૈયાર છે

દુર્ગા—ભાઈને મેં આવું તો ક્યાય સાબળ્યું નથી એ છોકરાઓ માણસ નથી પણ દેવતા છે પારકા માટે મુનમ્મ આટલું કરે તેવા છે, તે મેં આજેજ અનુમત્યું

નારાયણ—અરે હજી તો સાબળો માસી ! તેઓએ

આ સર્વે નહીં કર્યા પછી મે તમારી પશુ વાત તેઓને કરી પહેલા મને પશુ લાગ્યું કે વખતે તમને આવવાની તેઓ ના પાડશે પરંતુ તમારી વાત સાંભળી ના પાડવી તો બાલુ રહી પશુ ઉભા મને તમને તેડવા મોકલવા ઉતાવળ કરવા લાગ્યા નમે ત્યા આવશે અને જોશે ત્યારેજ ખબર પડશે કે એ છોકરા કેવા છે પશુ હે માસી જો શિતળા બહાર ન આવે તો ખરેખર માણસ ન બચે ?

દુર્ગાને બહે અમે તેમ થયું હોય પરંતુ નારાયણને હિ મત આપવા તે બોલી—કમ ન બચે ? ધણી બચી જાય છે તે ફિકર નહિ હું તારા કાકાને બેઠા કરીશ જોને માટે આટલા બધા પોતાના પ્રાણ દેવા તૈયાર થયા છે તો પ્રભુ સામુ નહિ જૂએ ? પરમેશ્વરનું નામ લે માઇ, તેજ બચાવશે નારાયણ રડી પડતો બોલ્યો—માસી જગતમા માફ કાકા શિવાય કાઇ નથી હું તો કાકાનેજ બરોસે છું કાકાને કાઇ થશે તો માફ કોણ ?

દુર્ગા નારાયણની આંખો છુછતી બોલી—અરે માઇ સકટ વખતે આમ હારી જવું તે કીક કહેવાય ? તું બહુલ ગમેલ સમજી છે ઇશ્વર ઉપર બરોસો રાખ, તે સૌ સાફ કરશે ઇશ્વર વગર આપણું કોણ છે ?

નારાયણને સાન્નિધ્ય આપવા દુર્ગા પોતાને મોઢે આમ બેસતી હતી, પશુ નેના પેટમા શું થતું હતું તે જાણતી હતી કે શિતળા બહાર ન દેખાય તો માણસ બચે નહિ પશુ પોતે જો આમ હિ મત હારી જાય તો નારાયણને કોણ છાતો રાખે તે । હૃદયમા શું થતું હતું તે તો એક ઉપર ઇશ્વરજ જાણતો હતો

થોડીવારે તેઓ બોર્ડિંગે પહોંચ્યા આડીનો અવાજ સાબળી બે ત્રણ છોકરાઓ નીચે આવ્યા

નારાયણે ગાડીમાથી ઉતરતાજ પૂછ્યું—

અમૃતલાલભાઈ કાકાને શુદ્ધિ આવી છે ?

અમૃતલાલ—હજી તો શુદ્ધિમા આવ્યા નથી દવા પણ મહામહેનતે પીગડાવી છે પણ હજી વાગ છે થોડી વારમા જરૂર શુદ્ધિ આવવી જોઈએ હવે તમે જસદી ઉપર ચાલો દુર્ગાને ગાડીમાથી ઉતારી સર્વે ઉપર ગયા દુર્ગા અદર દાખલ થતાજ હરિકાકની પથારી પાસે બેસી ગઈ તેના મ્હેા સામુ જોઈ રડી પડી—આ તમે શુ કયું ?

મોહન તે વખતે કપડુ લીંબવી હરિકાકાને શરીરે માલીસ કરતો હતો તે બોલ્યો—માસી તમે આમ હિંમત હારો નહિ ડોક્ટરે કહ્યું છે કે આ દવા ખરાબર લગાવવાથી શિતળા મહાર આવશે તો પછી આટલું બધું ખઠીવાનું શુ કારણ છે તમે આમ કરશો તો પછી અમ કંમ નહીં શકશું ?

આ સાબળી દુર્ગાએ કપડાનો ટુકડો મોહનના હાથમા યા પોતે લઈ લીધો અને બોલી—ભાઈ આવા બચકર રોગી પાસે તમે બેસો નહિ જે કાંઈ કરવું હોય તે મને કહો હું કરીશ તમે તમારા કાકાનો હવે સ્પર્શ કરો નહિ એ બહુ ખરાબ દર્દ છે પણ છોકરાઓ કોનું સાબળે તેઓ તો જે બને ન કરવા માડ્યા

પ્રકરણ ૨૨ મું

ડોક્ટરે કહ્યું હતું તેમ દવા લગાવાથી બીજો દિવસે

સવારે સિતળા બહાર નીકળી આવ્યા સાંજે ડૉક્ટર સાહેબ એક વખત આવ્યા હતા પણ તે વખતે તમો કાંઈ ખાસ બોલી શક્યા નહોતા.

સવારે એક છોકરો ડૉક્ટર સાહેબને ખબર આપવા ગયો. ડૉક્ટર તેની સાથેજ હરિકાકા પાસે આવ્યા અને તેની સ્થિતિ જોઈ બોલ્યા—હવે મને પણ હિમત આવી છે તેને જ્ઞાન નથી આવ્યું તે માટે કાંઈ પણ ગમરાવાનું કારણ નથી તેના માથામા ગરમી ચઢી ગઇ છે તે હજી ચાર પાંચ દિવસ સુધી આવા બેભાનજ રહેશે, પણ તમે સાવધાન રહેજો આ રોગ એવા પ્રકારનો છે કે જેમા ખાસ માવજતજ કામ કરે છે માટે બરાબર સાવધાન રહેજો.

ચાર પછી દુર્ગાને જોઈ તેઓ બોલ્યા—આ બાપ માવજત કરે છે તો તમારી આટના બધાની અહિ શી જરૂર છે ? તમે બે જણા રોકાઓ બાકી સર્વે તમારે ઘેરે જાઓ આરા રોગચારામા મુબાઇમા રહેવું બહુ જોખમભર્યું છે.

અમૃતલાલે કહ્યું—મે તો બધાને કહ્યું કે હું અને નારાયણ અહિ છીએ તમે સર્વે ખુશીથી જાઓ પણ સાહેબ માફ તો કાંઈ સાબળતુએ નથી સર્વે કહે છે કે હરિકાકાને ઠીક થયા વગર અમે તો અહિ થી ખસીશું પણ નહિ.

ડૉક્ટર—જો સર્વનો એવોજ આગ્રહ હોય તો હું શું કહું ? પણ તમે બહુ સલાખથી રહેજો આ દરદિ પાસે બધાને આવવાની કાંઈ જરૂર નથી આમ કહી ડૉક્ટરે બહાર આવી પૂછ્યું—આ સ્ત્રી કોણ છે ? હરીકાકાને શું થાય ?

મોહનલાલે ડૉક્ટરને દુર્ગાની સર્વ વાત કહી. ડૉક્ટર વિસ્મય થતા બોલ્યા—તમારા હરિકાકાનું ખાતું તો વિચિત્ર

છે તે કાષ્ઠ જાદુ આદુ તો જાણુનો નથી ને ? તમે બધાઓ હરિકાકા પાછળ માડા બન્યા છો અને આ બગરની વેશ્યા તે પણ પ્રાણ પાથરે છે આવું તો મેં મોઢ દિવસ સાંભળ્યું નથી પણ આજે નજરે જોઉં છું

મોહનલાલ—અરે તેની પાસ જે કાષ્ઠ રૂપીઆ ધરેણા હતા તે પણ ચાહિ આવી મારા હાથમા સોપી દીધા છે અને ચિકિત્સા માટે વાપરવા કહે છે પણ અમે તો અમારી પાસેથીજ દેવાના છીએ

ડાક્ટર—હા એમ થવું જોઈએ તે બાબ પોતાનું સર્વ ખર્ચા નાખે અને ન કરે ઇશ્વર અને હરિકાકાને કાષ્ઠ થાય તો આ વચે તો તેને બીખ માગવીજ પડે તોપણ જો તમને કાષ્ઠ ખર્ચ લાગશે નહિ હું વિચિત્રનો એક પૈસો પણ નહિ લઉં, વળી તમે આટલું બધું કરો છો તો મને પણ કાંઈક હાથ લાગે કગવા આપો હું મજબૂર ઉપર ચીઠી નખી આપુ છું ત્યાં ધર્માદા ખાતુ છે તો ત્યારથી દવા લેતા જજો ત મારે ખાતે માડી આપસે

અમૃતલાલ બોલ્યો—સાહેબ આપ રોજ આમ બે વખત જોવા આવતા જશો તે પણ થોડું નથી તમારા કરજમાથી અમે ક્યારે છુટશું ? પરંતુ દવાના પૈસા તો અમેનેજ દેવા હો

ડાક્ટર—ના તેમ નહિ બને, તમારા કાકા માટે મને પણ કાંઈક કરના આપો આમ કહી તેણે મજબૂર ઉપર ચીઠી લખી આપો અને તેમા સર્વ બીલો પોતાને ખાતે માડવા લખી આપ્યું

જતા જતા ડાક્ટરે કહ્યું તમારે હવે કોઈએ મને બોલાવવા આવવાની જરૂર નથી, હું મારી મેજેજ સાજ

સવાર આવીશ છતાં તમોને કાષ્ટ ખરાબ રિથિતિ જણાય
તો અને ખબર આપજો

એક છોકરો બોલ્યો—ડાક્ટર સાહેબ શિતળાની દવા
દેશી તો કરવા જરૂર નથીને ? ડાક્ટર બોલ્યા—નાના તેવી
કાષ્ટ જરૂર નથી દેશી દવા ખરાબ તેમ હું કહેતો નથી
પણ મને લાગે છે કે શિતળા ઉપર વિલાયતી દવા પણ
હીક કામ કરે છે ઉપરાત દમણા મને સારો અનુભવ પણ
મળ્યો છે ને તમે જાણો છો

મોહન બોલ્યો—અને તે માટેજ અમે આપને શરણે
આવ્યા છીએ આ જોવા દેવી પુરૂષને હાથે જો હરિકાકા
ન આવે તો તો અમારા નશીલનોજ વાક

ડાક્ટર ગયા પછી મોહન બોલ્યો—મહાજન દેખાતો
નથી તો પછી શું કરશું જગન્નાથ કહેતા હતા કે રાત્રેજ
મહારાજ જવાનું કહેતા હતા તો નાસી તો નહિ ગયો
હોય ને ?

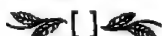
અ વખતે જગન્નાથ મહારાજ આવી પહોંચ્યા તેણે
કહ્યું—એકસ નાસી ગયો છે રાત્રે અને તેની વાત ઉપર
ચીજ લાગ્યું હતું કે તે નાસી જશે પણ ભાઈ મારાથી
તમને છોડી કેમ જવાય અરે ઇશ્વરની મહેરમાની હોય તો
કાષ્ટ થતું નથી, પણ હવે આપણે રસોયો તો શોધવો
પડશે આજકાલ શાળા રસોયા પણ શિતળાના ભયથી
નાશવા માડ્યા છે, પણ આપણે તો ભાઈ કાષ્ટ નથી
ભય થાય તો પણ આમ છોડીને પણ કેમ જવાય ? વાડ
હવે હું કાષ્ટ રસોયો શોધી લાવું બિચારા હરિકાકા રોજ
હસે મ્હોએ મને હાક મારતા આવતા હતા તેઓ આવી

રિથિનિમા આદિ આવી પડ્યા છે તો મારો તો પ્રાણુ પણ તેને માટે દેવા તૈયાર છું એટલામા અમૃતલાલ બોલ્યો— પણ જગન્નાથ મહારાજ આદિ દુર્ગા બાપ પણ છે અને અમે પણ છીએ સર્વ કાંઈ મલાળી લેશું તો તમે ખુશીયા તમારે ઘેરે જાઓને ? જગન્નાથ મહારાજ બોલ્યા—વાહ તમે કુલ જેવા છોકરા અહીં રહો છો, અને મને જતા રહેના કહો છો સલાહ તો સારી આપો છો, હરિકાકા તમારા છે અને મારા નથી ? તમે સારા માણસના ડોકરા તમારામા દશ વીસની આશ્વા બધાયેલ છે પણ આપણે પાછળ કાંઈ નથી તો હું જીવું તો એ શું અને મરું નો એ શું ? હરિકાકાની સેવા કરના મરણુ આવે તેવા દિવસ કનથી / વાર ત્યારે હવે હું જાઉં, હું ખુબ રખડીશ ત્યારે રસોયો મળશે વળી આપશે તેને ખબર પડશે કે આદિ એક શિતળાનો દરદી છે અને તે સામળીને નાશી જશે તો વળી ફરી શેષવા જવું પડશે અન્ય યીજ રસ્તું નો તૈયારજ કરી રાખી છે આમ કહી જગન્નાથ મહારાજ રસોયાની શેષમા ચાલી નીકળ્યા

મોહન બોલ્યો—અરે રસોયો ન મને તો આપણે નારતેથી ચલાવીશું

અમૃતલાલ—ભલે ગયા આમ નારતો કરી ચલાવવા જઇશું તો તખીયત બગડશે

પ્રકરણ ૨૩ મું

ત્રણ દિવસ પછી હરિકાકાને શુદ્ધિ આવી, પણ આપો બોલવાની કે બોલવાની તેનામા શક્તિ નહોતી તેને જે

કાંઈ જ્ઞાન થયું હતું તે તેના ચહેરા ઉપર થતા ફેરફારોથી જણાતું હતું

બોડિંગના ડોકનઓ અને દુર્ગા જરાએ વિશ્રાન્તિ લીધા વગર મતન હરિકાકાની સેવા કરતા હતા દુર્ગા ખાસ જરૂર વગર હરિકાકાની પથારી પાસેથી ખસતી પણ નહોતી તેને કેમ સારૂ થાય, તેને કષ્ટ કેમ ઓછુ લાગે તેજ દુર્ગાનું રટણ હતું તેની બાકિનપૂર્વક સેવા જોઈ છેકગઓ અને ડોકટરો અજબ થઈ ગયા હતા ડોકટર એક દિવસ આવેગમા બોલી ગયા કે—જો કદાચ હરિકાકાની સ્ત્રી જીવતા હોત તો તે પણ આટલી સેવા કરી શકત કે કેમ તે પણ મને તો શકા પડતુ લાગે છે હું મારો જોશ અનુભવ છે તે પ્રમાણે તો કહું છું કે આવી માવજત તો એક પાકી અનુભવી નર્સ સિવાય કાંઈ પણ કરી શકે નહિ અને તે ઉપરથી તમારે જોવાનું છે કાંઈની ઉપર ઉપરની લાગણી કે સખધ ઉપરથી દોરવાઈ જવું નહિ આ જૂઓ દુર્ગા, પાપને માર્ગે દોરવાઈ ગઈ પણ હવે જે પ્રમણે તે કરે છે તે સેવાભાવ જોતા તેઓએ પોતાની જાદગી કેવી સુધારી છે જે પાપને માર્ગે દોરવાઈ જાય છે તેને મોડો નહિ તો વહેલો પણ પશ્ચાત્તાપ થાય છે પરંતુ પોતાને સુધારવાને અવસર તેઓ મેળવી શકતા નથી આ સમાજને એક સારો જેવો દાખલો લેવા જેવું છે તમો પણ હું ધારું છું કે દુર્ગાનો ગુણજ મહણ કરશે. પાપ નિન્દાપાત્ર છે પણ પાપ કરનાર નિન્દાપાત્ર નથી કારણ કે મને તેવું પાપી પ્રુણનો માર્ગ, ધર્મનો માર્ગ શોધી શકે છે

પણ સમાજ તેની નિન્દા કરી તેને પાછળ ધકેલી
મૂકે છે તેજ ખરામ છે

અમૃતલાલ—અમે તો તેનો વ્યવહાર જાણ, તેમને
મનુષ્ય નહિ પણ દેવીજ કહીએ છીએ

ડૉક્ટર—દેવી કહો કે ન કહો. પણ સાધારણ
માણસ કરતા તેના કટલાક વિશેષ ગુણો છે તેમા
ખોટું નથી વળા એક વાત તમને કહું કે જેઓ નિસ્વાર્થ
બની રોગીની સેવા કરે છે પોતાના પ્રાણ પાથરે છે, તેને
કોઇ પણ રોગ અગર એપ વાગનાજ નથી મને તો હવ-
રનો એટલો બધો ભરોસો છે અમારા જેવા ડૉક્ટર
વિજ્ઞાનિક હતા તેઓ વાત ઉપર વાત નીકળતા એક
વખત કહેતા હતા કે—નિસ્વાર્થ અને પરોપકાર
દત્તિથી મનમા એવી એક ઉન્નતતા જાગ્રત થાય છે કે
કાંઈ પણ રોગ તે શરીરમા પ્રવેશ કરી શકતો નથી—આ
વિજ્ઞાનિક અનુભવે સત્ય જણાયું છે તમે સમજી શકો
છો અમારા વિજ્ઞાનિક મિત્ર કહેતા હતા કે હૃદયની કૃપા
કે આશ્ચર્ય કોઈ બીજા નથી શરીરે એક એવા
પ્રકારનો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે કે કોઈ પણ રોગ તેના
ઉપર આક્રમણ કરી શકતો નથી અર્થાત તેણે તેમના
બળની મહત્તા જણાવી તે એક પ્રાકૃતિક મત્ય છે તમે
તો વખતે માનશો કે નહિ પણ માનેા પણ હું તો ડૉક્ટર
હતા કહું છું કે પરમેશ્વરની કૃપાજ મોટી બીજ છે પછી
ભલે મને કાંઈ વીમઝીકલ કંઈ વાર હવે આજે તો ખુબ
થઈ કારણકે તમે યોગ્ય પાત્રો છો તો મને પણ પાત્ર
વાનો કરવાની હોશ થઈ આવી મને તમારો પરિચય

થતા તમારી લાયકાત જોઈ હું બહુ ખુશી થયો છું હું જીવીશ ત્યાં સુધી તો નહિજ બૂલું અને હરિકાકા બેઠા થશે એટલે તેમને પહુલી પેઢી ઉપર લાડારી થવા નહિ જવા દઉં મારે લાજ લાઇ જઇશ કેમ કીકને ?

નારાયણ—અરે પહેલા તો તેમને બેઠા તો કરો પછી તમારી મજા પડે તેમ કુજ્જે હવે તમારેજ તેનો ભાર ઉપાડવો છે તે મહુ સાર છે આટલા દિવસ જે પેઢી ઉપર દીલ લાઇને ઢોરની માફક કામ કર્યું છે તેઓ તો ખબર પણ નથી પૂછતા અને તમારે તેને ટૂંકા દિવસનો મનપા છતાં તમે આટલું કરો છો ત થોડી વાત છે ?

ડાક્ટર—આઇ હું તો મારી કમાણીના લોભે આ મધુ કરે છું

નારાયણ—માહેન અહીં આપને શું મોટી પ્રાપ્તિ થઇ ગય છે ? અહીં ક્યા તે લોભ આવ્યો ?

ડાક્ટર—અરે છોકરા અર્થ લેભ નહિ પણ પરમાર્થના લોભ ની કમાણી કામ ઓછી નથી હો !

મોહન—અમારૂં પણ મહામાગ્ય કે આપ જેવા મોટા માણસની અમારા ઉપર મીઠી નજર થઇ છે હરિકાકા થકી આપ અમને મળી આવ્યા આપ મોટા માણસ થોડા રોજ પહેલાં અમે તમારી પાસે આવવાની પણ હિમત ન કરીએ અને આજે તમે અમારા આત્મીય થઇ પડ્યા છો તે પણ ઇશ્વરની કૃપા નહિ તો શું ?

ડાક્ટર બોલ્યા—સાલજી માણસને એવો પણ દિવસ મળી આવે છે કે જ્યારે મન જોલીને વાત કરવાનું મન થાય છે તે ક્રમ ખબર છે ? સારા માણસની હવા લાગે એટલે મનુષ્યના હૃદય ઉપરનો પડદો ખુલી જાય છે અને માણસ એક બાળક જેવું જ બની જાય છે તે એક સ્પર્શ શકિત છે તમારી બોર્ડીંગની હવા અને સજાત એવી તો

દેવી છે કે મારા જેવા હજીવેશીને પણ હૃદય ખોલવું પડ્યું છે મારા મ્હો ઉપરનો ભાર સરી પડ્યો છે અને હૃદય એક બાળક જેવું સ્વરળ મની અલ્પ સતોષ અનુભવે છે

મોહન બોલ્યો—પણ ચાહવા અમારા કાકાએ બનાવી છે ! અને બીજા અમારી માસી પણ તેવાજ છે

ડાકટર—ખરી વાત છે હું પણ તેજ કહેવા જતો હતો

નારાયણ—ચાર ડાકટર સાહબ, કાકા આખો બધ કરી રાખે છે તે તેમની આખો તો નહિ જતી રહેને ?

નારાયણનો સવાલ સાંભળી ડાકટરનું હૈયું પણ કંપી ઉઠ્યું કોણ જાણે નારાયણના ચોખ્ખા હૃદયમાં તેના કાકાના ભવિષ્યની છાયા તો નહિ પડતી હોય ? આમ વિચારી જરા કંપી ઉઠ્યા પણ પોતાને સાંભળીને બોલ્યા—ગાડો થામા ભાઈ આખો તે કેમ જશે ?

નારાયણ—કેમ જશે તે તો કહી શકતો ના ! પરંતુ મને તો મનમાં જે લાગી આવ્યું તેજ કહું છું

નારાયણની વાત સાંભળી ડાકટરના કલેજમાં એક ચીરો પડ્યો તેનું મ્હો પણ સુકાઈ ગયું તેને લાગ્યું કે આ કાવળવાણી તો નાહ હોય

પ્રકરણ ૨૪ મું

અચાનક નારાયણના મ્હોમાંથી જે બોલાઈ ગયું હતું તેમજ થયું સાત દિવસ પછી શિતળા જ્યારે નમી ગયા અને હરિકાકામાં બોલારાની શક્તિ આવી ત્યારે ડાકટર તેની આખો ખોલવા પ્રયત્ન કરતા લાગ્યા હરિકાકાની આખો ખુલી શકી નહિ, પરંતુ ડાકટરે તે ધીમે ધીમે એક પછી એક પાપણ ખોલી અને બેસુ તો બેડ આપ્યા ડોળા

ખલાસ થઇ ગયા હતા પણ હવે કાંઈ ઉપાયજ નહોતો તેઓએ તે દિવસ કોઇને પણ તે વાત કહી નહિ આવી વાત તેઓ કેવી રીતે કહી શકે કારણકે તઓ અહીં ડાક્ટર તરીકે નહોતા પણ હરિકાકાના આત્મિક હતા તેથી તેની શબ્દ કેમે કરતા ઉપડીજ નહિ છોકરાઓ જેમ હરિકાકા કહીને બોલાવતા હતા તેમ ડાક્ટર પણ તેને કાકા કહીનેજ બોલાવતા હતા તેને લાગ્યું કે તે વાત હમણા જાહેર ન કરવીજ સારી છે, હરિકાકા પોતે જ્યારે સમજી ગઇ કહી નાખશે ત્યારે ભલે સર્વેન ખબર પડે

ડાક્ટરે હરિકાકાની એક આખો જરા બોલી તપસી તેથી હરિકાકાને પણ પોતાની આખો જરા હળવી અને છુટી પડેલી લાગી તે દિવસ તો તેણે પણ આખો બોલી નહિ પણ ખીજે દિવસે જરા મહેનત કરતા આખો ખુલી ગઇ પરંતુ આ શું ! સર્વત્ર અધકાર !

એટલે હરિકાકા ક્ષીણ સ્વરે એ કુબ્જ હૃદયે ધીમે ધીમે કહ્યું--દુર્ગા મને કાંઈપણ દેખાતું નથી મને તો સર્વત્ર અધકારમયજ લાગે છે

દુર્ગા તે વખતે હરિકાકા પાસેજ બેઠી હતી તેમ ખીજું કાંઈ પણ ત્યાં નહોતું ગાં બોલી--અધકાર એ કેમ ? ના ના એવું બનેજ નહિ ! તમે આટલા દિવસ આખો બોલી નહોતા એટલે આજે પ્રથમ જતા એવું લાગતું હશે એ અધાર નહિ રહે એક બે વાર આખો બોલીને જોશો એટલે સર્વ કાંઈ જોવામાં આવશે

હરિકાકા--નારે ના તેમ નથી કાલે ડૉક્ટરે જ્યારે મારી આખો બોલી હતી ત્યારે પણ મને તો અધારજ લાગ્યું હતું ડૉક્ટરે મારી આખો એવી રીતે છોડી દીધી કે મને પણ લાગ્યું કે મારી આખો જતી રહી છે પરંતુ તે વખતે હું ડૉક્ટરને પૂછી શક્યો નહિ પણ ખરેખર દુર્ગા મને તો લાગે છે કે મારી આખો ખલાસ છે બસ હવે તો

આ સર્વે અધિકાર લાગે છે ! મારે તો બધે અધિકાર થઇ ગયું છે, આમ કહી હરિકાકા નિશ્વાસ નાખતા ચૂપ રહ્યા. નારાયણ બાબુની ઝોરડીમાં હતો તે આ વાતચીતને બાબુકાર સાબળી આ રોગીની ઝોરડીમાં આવી બોલ્યો— માસી મા કાકા શું કહે છે ?

દુર્ગા કાઠ બોલે તે પહેલાં હરિકાકા બોલ્યા—ભાઇ આ જન્મે તા આ આખોએ તને જોઇ શકીશ નહિ નારાયણ—એમ કેમ કહે છે કાકા !

દુર્ગા બોલી—તારા કાકા કહે છે કે તેમની આંખે કાઠ દેખાતું નથી તેને તો સર્વત્ર અધિકાર જ લાગે છે

હરિકાકા—સર્વત્ર અધિકાર ભાઇ મારા નિશ્ચયમાં સર્વત્ર અધિકાર

નારાયણ—એ તમે શું કહે છે કાકા ! અધિકાર વળી ક્યાથી આવ્યો ? ધણા દિવસે તમે આખો બોલી છે તેમ આખોમા પણ શિતળાના ઘણા થયા હોય અને તે સુકાઇ ન ગયા હોય તો દેખાયજ નહિ ને ઘણા કન્ધાઇ જશે એટલે દેખાશે

હરિકાકા—નારે ભાઇ તેમ નથી પણ ખરેખર મારી આખો ગઇ છે હવે હું અન્ધ તારૂં મ્હો શી રીતે જોઇ શકીશ અરે પરમાત્મા આ તે શું કર્યું !

નારાયણ તે રખતે માણુમાથી બધાને બોલાવી લાગ્યો સર્વ કોઇએ તે પ્રમાણે અભિપ્રાય આપ્યો એવટે અમૃતલાલ બોલ્યો—હવે આટલા વિચાર કર્યા શું કામ લાગે આપણે તે શું સમજીએ હું હમણાજ ડોક્ટરને બોલાવી લાવું છું અને તેઓ તપાસી જો કહે તે ખરૂં

અમૃતલાલ અને મોહન ડોક્ટરને બોલાવવા ગયા તે વખતે અઢીનો સુમાર હતો, ડોક્ટર તૈયાર થઇ કોઇ દરદીને જોવા જતા હતા ત રખતે અમૃતલાલ અને મોહન તેને ઘેર જઇ પહોંચ્યા તેને જોઇ ડોક્ટર બોલ્યા—કેમ તમે એક સાથે બે જણ આવજો તો આવ્યા ? શું ખમર કાકા કેમ છે ?

મોહન—અમે તે માટેજ આવ્યા છીએ હરિકાકા કહે છે કે તેમની આખે કાંઈ પણ દેખાતું નથી સર્વે અધાર

ડાક્ટર જરા ચૂપ રહી એક નિશ્વાસ નાખી બોલ્યા—
હરિકાકા જે કહે છે તે ખરૂં છે તની બેઉ આંખો ગમ
છે—એકદમ ખલાસ છે તને આપણે બચાવ્યા પરંતુ
આખો તા ગમ

મોહન અને અમૃતલાલ એક સાથે બોલ્યા—‘શું’
કહો છો ડૉક્ટર સાહેબ બેંધ આખો સાઉ ખલાસ !

ડાક્ટર—હા ભાઈ બેંધ સાઉ ગરમીમા બળીજ ગમ છે

અમૃતલાલ—તેની દૃષ્ટિ શક્તિ ફરી લાવવાનો કાંઈ
ઉપાય ?

ડાક્ટર—તે દિવસે મેં આંખ બેંધ હતી ત્યારે તો
મારા અનુભવ પ્રમાણે સાવ ખલાસ છે મને આખોતું
ખાસ એવું કાંઈ જ્ઞાન નથી પણ હું જ્યાં સુધી જાણું
છું ત્યાં સુધી તો આખો માટે કાંઈ ઉપાય નથી પરંતુ
હરિકાકાને જરા ઠીક થાય એટલે આપણે કોઈ આંખના
ડાક્ટરને બતાવશું તમે હાલ તો નિરાશ થાઓ નહિ હરિ
કાકાની દૃષ્ટિ ફરીથી લાવવા માટે જો કોઈ પણ ધલાજ
હશે તો આપણે કાંઈ બાકી નહીં રાખીએ હમણાં તો તમે
આમ ગભરાઓ નહ

અમૃતલાલ—એમ છે તો મહેરબાની કરી આપ જરા
બતારે ત્યાં આવી જઓ હરિકાકા પણ બહુ હતાશ થઈ
ગયા છે નારાયણ પણ માયુ પછાડે છે

ડૉક્ટર—જૂઓ તમે હિંમત નહિ રાખો તો હરિકાકા
કેમ રાખી શકશે તમે જો હિંમત આપશો તો તેઓ પણ
શાન્ત થઈ જશે તમે હજી બાળક છો તમે હરિકાકાને
પુરા ઓળખ્યા નથી દુનિયાના હજાર દુ ખોશી ત મલ
રાઈ જાય તેમ નથી મેં હજારો દરદી જોયા છે
પરંતુ આવા હિંમતવાન તો થોડાજ

અમૃતલાલ—તે ગમે તેમ હોય પણ ખલારે અમારી સાથે આવ્યા વગર ચાલે તેમ નથી

ડૉક્ટર—ચાલો હારે હું તૈયારજ છું

તેઓ ત્રણે જણા બોડિંગે આવ્યા તેઓની ગાડી બ્યારે આવી ત્યારે નારાયણ દોડતો દોડતો નીચે આવ્યો અને અમૃતલાલ તારા બાપુ આવ્યા છે તેઓએ કહ્યું કે આજે સાત આઠ દિવસ થયા કાગલ નહોતો તેથી મને ફિકર થઇ પડી અને આહિ આવવું પડ્યું

અમૃતલાલ—ક્યા છે માન બાપુ કેને ત્યા છે ?

નારાયણ—તમે તો હરિકાકા પાસેજ બેઠા છે હરિકાકાની સર્વ હકીકત મે તેમને કહી અને હરિકાકા માટેજ તું ઘેરે ગયો નથી તેમ પણ કહ્યું તે સાબળી તારા બાપુ તો ઉઘટા બહુ પ્રયુક્ત થયા આવી પ્રસન્નતા તો મે ક્યાય જોઇ નથી બાપુ એવા બાપને તારા જેવા બેઠા હોય તેમ નવાઇ શું ?

અમૃતલાલ—હવે વધારે વખાણુ રહેવા દે, ચાલો ઉપર

ડૉક્ટરને આમળ કરી સર્વે હરિકાકાની ઓરડીમા દાખલ થયા અમૃતલાલના બાપુ ઉઠીને ઉભા થયા એટલે નારાયણે ડૉક્ટરને કહ્યું—ડૉક્ટર સાહેબ આ આપણા અમૃતલાલ બાપના પિતાજી છે

હરિશ્ચંદ્ર ડૉક્ટરને પહેલાં જાણવા જતા હતા તેને ડૉક્ટરે પકડી લઇ કહ્યું—ના ના આ શું કરે છે એમ કહી હરિશ્ચંદ્રને પહેલાં જાણતા બોલ્યા—તમે મારાથી મોટા છો ઉપરાંત આપનું નામ અને અમારા કાકાનું નામ એકસરખું છે તમે પણ અમારા હવે તો કાકા થયા

હરિશ્ચંદ્ર બોલ્યા—નામ મળતું છે તેથી શું થયું પણ તેની વાત સાબળી તો મારામા અને તેમા આકાશ જમીન જેટલો તફાવત છે મે તેમને કહ્યું કે આપણા નામ મળતા આવે છે એટલે આપણે બાપજોજ થયા, પણ તેઓ તો દેવતા

છે અને હું એક તુચ્છ માણસ છું પરંતુ શ્રી રામચંદ્રજીએ
અહંકાર ચડાળને પણ મિત્ર કહ્યો હતો આ પણ તેવું જ છે
ડૉક્ટર હસતા હસતા બોલ્યા--અરે અમૃતલાલ તારા
બાપુને પણે લાગ્યો નહીં ?

મોહન--તમે પણે લાગ્યા તે મધુ નહીં અમને તો
વખત પણ તમે ક્યા આપ્યો હતો ? એમ કહી મોહન
અને અમૃતલાલ બેઉ હરિશ્ચંદ્ર શેઠને પણે લાગ્યા મોહન
અમૃતલાલનો દૂર મામામા સગો થતો હતો

હરિશ્ચંદ્ર શેઠ જરા હસતે મહોએ બોલ્યા--અમૃતલાલ-
નો આઠ દિવસ કામળ ન મળ્યો એટલે મને તો વિચાર
થવા લાગ્યો આજકાલ આ લાયકર સિતળા ચાલે છે એટલે
ધેર આવતા રહેવાનું લખ્યું હતું તે ધેરે પણ ન આપ્યો
અને કાંઈ કામળ પત્ર પણ ન લખ્યો એટલે ધરમા પણ
મૈના જીવ હુંચા થઈ ગયા એટલે મારે આહિ આગવું
પડ્યું આહ આવીને હું તો અજગ થઈ ગયો ડૉક્ટર
સાહેબ ! મને લાગે છે કે આજે મારો જન્મ સફળ થયો
મારો દિકરો પોતાના પ્રાણની પણ પરવાહ કર્યો વગર
આ મારા મિત્રની સેવા કરે છે એથી મને ખીજે વિશેષ
આનંદ કયો ? પણ આટલા આનંદમાં પણ મને એક
દુઃખ થાય છે તમા હરિકાકા કહે છે કે તેમની આખો
જતી રહી છે મેં કહ્યું કે ખોટી વાત છે તો તમે કહો
જોઈએ તેમની દષ્ટિ સ્થિત જતી તો નથી રહીને ?

હરિકાકા--ડૉક્ટર સાહેબ ! મારી આખો ફક્ત એકજ
વખત ખોલી આપો કે મારા દયાળુ પ્રભુ જેઓ મારી
પાસેજ આવીને બેઠા છે તેને હું નીરખીને દર્શન કરી શકું
ભાર પછી આપના દર્શન કરે બસ તે પછી કાલે જન્મ
ભર હું આશ્વળે થઈ રહું મને કાંઈ પણ નહીં થાય છોકરાઓને
તો હું મારી આંતર દૃષ્ટિથી જોઈ શકું છું પણ આજે જે
મને અધમને મિત્ર તરીકે સ્વીકારે છે તે દયાળુ દેવના મને
ફક્ત એકજ વાર દર્શન નહિ કરાવો

ડૉક્ટરની આંખોમાં આંસુ આવી ગયા તેઓ મહામહેનતે આંસુ સભાળી બોલ્યા—હરિકાકા તમે તો પરમાત્માના દર્શન કરી શકો છો તે થોડું છે ? મનુષ્યના મ્હો તો માટલા વધે ધણી જોયા છે મનુષ્યની માયા જાળમાં ધણી વધે ગાળ્યા પરંતુ હવે પરમાત્મા તમને તે માયા જાળમાં નાખવા નથી માગતા, તેની એવીજ ઇચ્છા છે કે ભક્ત દિવસરાત તનાજ રૂપસાગરમાં ડૂબ્યા રહે તેથી તમારી બાહ્યશક્તિઓને બંધ કરી પરમાત્માએ તમારી આત્મશક્તિ એટલે જ્ઞાનશક્તિને આજે બોલી નાખી છે એ પણ પરમાત્માના ખેલ છે હરિકાકા !

હરિકાકા હવે એસી શક્યા નહિ તેઓ લેશા થઇ ડૉક્ટરને બાથમાં ચાંપી બોલ્યા—ડૉક્ટર સાહેબ તમે પણ દેવતા છો આવી સસ્કારી જ્ઞાન જોખી મેં ક્યાય સાબળી નથી આ તમારી દેવવાણી કોઇ મારા પુણ્ય ફળેજ મને સાબળવા મળી છે

ડૉક્ટર સાહેબ હરિકાકાને પગે લાગી બોલ્યા—તમે એમ બોલો નહિ હું તો એક સામાન્ય મનુષ્ય છું આ છોકરાઓની સેવા જોઇ, અને તમારી મીઠી દેવીવાણી સાબળી તમારે જીવન વૃત્તાંત સાબળી હું પણ પવિત્ર થયો છું આ છોકરાઓ અને તમે તો મારી અજ્ઞાનશક્તિઓ બોલી નાખી છે

હરિકાકા—તમે બૂલો છો, આ મને સોના જેવા છોકરાઓ મળતા માટે જીવન સાર્થક થયું છે અને તેઓનાથીજ આપ મહાપુરુષોનો બેટો થયો છે તમે ખરે કહો છો એ જીવ પ્રજુની માયા છે

પ્રકરણ ૨૫ મું.

તે દિવસ સાંજે બાઈબની એક ગોરડીમાં સર્વ સાથે મળીને બેઠા હતા, ડૉક્ટર સાહેબને પણ બોલાવવામાં આવ્યા હતા હરિશ્વર શેઠે કહ્યું—ડૉક્ટર સાહેબ આપની પાસેથી એક સલાહ લેવા તસ્દી આપી છે તો જુઓ મારા મિત્રની બેઠી આંખો ગઇ છે તેમાં હવે કાંઈ પણ

સદેહ નથી હવે શુ કરવું । તમે તે વખતે ચાલી ગયા પછી અમે કેટલીકવાર વાતો કરી તેઓને જગતમા હવે કાંઈ પણ ઇચ્છા નથી પણ તેઓને આ એક નારાયણનીજ માયા લાગી રહી છે તેણે કહ્યું કે પેલી ઉપર મારા ચારસો પાચસો રૂપિયા જમા છે દેશમા વીસ વીધા જમીન અને એક મકાન છે તેઓ રૂપિયા અને મકાન તથા ખેતરોનું જે કાંઈ ઉપજે તે સર્વે નારાયણને લખવા માટે આપી દેવા તૈયાર છે દિકરી માટે કાંઈ ફિકર કરવા જેવું નથી, તે સારે ધૈર્ય સુખમા પડી છે અને તને હરિદાસભાઈએ જે કાંઈ આપ્યું છે તટલામા તે રાજી રહેશે આમ કરવાથી હરિદાસ પોતાનું કેમ ચલાવશે ? દુર્ગા માટે શુ વ્યવસ્થા કરશે ? તે પૂછતા તો તેઓ કહે છે કે તમ મારી ફિકર કરો નહિ જેણે મારી બહારની બેઠ આપેો બધ કરી દીધી છે અને આત્મામા પ્રકાશ કર્યો છે તો તેજ મારો મર્વ બાર હિપાકશે અમે તો કાશી જમ્ને રહીશુ તેણે અમારે માટે ત્યાજ વ્યવસ્થા કરી રાખી છે

ડાક્ટર સાહેબ બોલ્યા—હરિકાકા આ પ્રમાણે જે વ્યવસ્થા કરવા માગે છે તેમા મારો એક વાધો છે હું એક સામાન્ય મનુષ્ય છું અન મારી ભુદ્ધિ પણ કેટલી તો તમ જે સલાહ આપેો તો નારાયણનો બાર મારા ઉપર રાખુ છું તેને લખાવવા માટેનો સર્વ અર્થ હું આપીશ હરિકાકાએ જેવી રીતે નારાયણને રાખ્યો છે તેવી રીતે તો કાંઈ પણ નહિ રાખી શકે મારે ધૈર્ય કાંઈ છેકર છેયુ નથી હરિદાસની માલમિલકત તેની દિકરીનેજ આપવાનો મારો અભિપ્રાય છે આમા આપ શુ કહો છો ?

દરિશ્વદ્ર બોલ્યા—મારી તો એ વ્યવસ્થામા સપૂર્ણ સમતિ છે શાબળા પ્રમાણે દુર્ગા પાસે પણ કાંઈક રોકડ અને ધરેણા છે તેઓ પણ પોતાનું સર્વ કાંઈ સુપાત્રે આપી દઈ હરિકાકા સાથેજ કાંઈ તિથિ ક્ષેત્રે જવા માગે છે ત્યાં તમારું કેમ ચાલશે એમ મેં પૂછ્યું તો દુર્ગા કહે કે—તેની આપણે શુ ચિન્તા, સબાળ લેવા વાળો સમર્થ છે

નારાયણ એટલી વાર ને ચુપ બેઠો હતો તે બેલ્યો—
મારે પણ હવે બધીની શુ કલુ છે હું પણ મારા કાકા
સાથેજ જઈશ હું તેમની સાથે રહી બિક્ષા માગી મારા
કાકા અને માસીનું બરણપૈપણ અને સેવા કરી કૃતાઈ
થઈશ કાકાની આવી અવસ્થામાં હું તેને કેમ છોડી
જઈ હવે તો તેઓ અધ થયા છે નારાયણ વધારે કંઈ
બોલી શક્યો નહિ તેનું ગળું રૂધાઈ ગયું

કાકર બોલ્યા—તેમ ન બને નારાયણ, તું હજી
બાળક છો તારે તો હજી બાણવાનું છે—તાન કાકાને સુખે
અને આનંદે રાખવા માટે પણ તારે બાણવું જોઈએ
હરિકાકાની સેવા માટે હું વ્યવસ્થા કરીશ તું બેસીકર રહે

હરિશ્વર બોલ્યા—મારે પણ કાંઈક કહેવાનું છે હું
અમૃતલાલના પિતા એટલજ બેલવાનો હક્ક ધરાવું છું
નારાયણ અને અમૃતલાલ બંને મિત્રના દિકા છે બંને
મિત્ર છે તો હરિદાસ તિથક્ષત્રે રહે કે ગમે ત્યાં રહે પણ તેમના
બાર અમૃતલાલે જે ઉઠાવવો જોઈએ એજ મારી પ્રાર્થના છે

અમૃતલાલ—હરિકાકાને કયાં જવા હજી નહિ અહિંજ
અસે રહે કદાચ તેમની બહુ ઇચ્છા હોય તો નાશિક
જઈને રહે એટલે વારવાર ત્યાં અમે જઈ આવી શકીએ
સર્વે છોકરાઓ આ વાતમાં એકમત થયા

એટલે ડોક્ટર બોલ્યો—ચાલો ત્યારે હવે આપણે હરિકાકા
પાસે જઈએ અને આપણે જે નક્કી કર્યું છે તે તેમની આગળ
રજી કરીએ હવે તેઓ શુ જવાબ આપે છે તેજ જોવાનું છે
એમ કહી સર્વે મળી હરિકાકા અને દુર્ગા જે ઓરડીમાં હતા
ત્યાં ગયા તેઓનું આગમન જાણી હરિકાકા બોલ્યા કોણ ?

કાકરે કહ્યું—હરિકાકા અમે સર્વે મળી તમારી
પાસે આવ્યા છીએ

હરિકાકા—હા સાહેબ તમે ક્યારે આવ્યા હા બોલ્યા -બધીવાર
અધ અમે બાળની ઓરડીમાં બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા - મે

તમારી પાસે એક દરખાસ્ત લાવ્યા છીએ હરિકાકા બોલ્યા મારી પાસે દરખાસ્ત ! હું આપનો બે દિવસનો મહેમાન છું મહેમાન !

હરિશ્ચંદ્ર બોલ્યા-- એ તો જેવી પરમેશ્વરની મરજી

હરિકાકા--પરમાત્માએ અનેક રંગ દેખાડ્યા છે આટલા દિવસ આખો હતી બહુ રખડ્યો. પણ હવે મને મને ઠરી કામ ક્યો મિત્ર પ્રજાની માયા તો કાષ્ટ અજબજ છે કયા હું કેવો પાપી, નીચ મારે માટે તેણે કેટલી માયા યુધી અને કેટલા વચ્ચે બેસાડ્યો ? આજે આખો કાષ્ટ લીધી તે કાષ્ટ ઓછી દયા નથી કરી મને કહે છે કે જો મને જો ! ફુનીયામા તેના સિવાય હવે મને કાષ્ટ જોવા જરૂર પણ નથી રહી

કાકટર બોલ્યા--હરિકાકા અમે એક વ્યવસ્થા ગોઠવી તે તમને કહેવા આવ્યા છીએ

હરિકાકા--અરે પરમેશ્વરે સૌ કાષ્ટ વ્યવસ્થા કરી રાખી છે તે તો કાષ્ટની પણ રાહ જોતો નથી

કાકટર બોલ્યા--તે વ્યવસ્થાની વાત અને દલીલ કરવાનો બાર તેણે મારા ઉપરજ નાખ્યો છે હું આજે તેમના વતીજ બોલુ છું

હરિકાકા--વાહ વાહ બોલો. હવે જે આજા ફરમાવી હોય તે બોલો

કાકટર--પરમાત્માની તો એવી મરજી છે કે નારાયણ આજથી મારી પાસે રહે આજથી પરમાત્મા તેની સલામતો બાર મારા ઉપરજ મૂકે છે અને બીજી તમારી જે માલમિલકત છે તે સર્વ તમારી દીકરીને આપવાની છે તેમણે એમ પણ ફરમાવ્યું છે કે તમારા બેઉ જણાનો જીવન પર્યંતનો ભરપોષણનો બાર આ અમૃતલાલના પિતા અને તમારા મિત્ર હરિશ્ચંદ્ર શેઠે મદદ કરશે. આ અમારો અક્કલની ઉઠાવેલી વાત નથી પરંતુ પરમાત્માજી મારી જીભે આમ બોલાવે છે અને તે તમારે પાળવીજ પડશે

હરિકાકા આ સર્વ વાતો સાંભળી ધડીબર ચૂપ રહ્યા તે વાચાથી પોતાના મનનો આવેગ બોલી શકતા નથી પરંતુ હેવટે ધીમે ધીમે બોલ્યા વાહ હમાણુ પ્રજા તારી

કેવી કશ્ચી ! આટલા દિવસ તમે મને એક સામાન્ય પેદીનો બહારી બનાવી પૈસા ટકામા કેમ ગુથી રાખ્યો હતો ? બસ આજે હું ખરેખરો આપની અપુટ સમૃદ્ધિનો બહારી બન્યો છું આપને મારે માટે આપને અતરે આટલી બધી દયા ભરી હતી તે મને પામરને ક્યારથી સમજાય ! બાપુ નારાયણ તેજ મને તે પરમાત્માનો બહાર બતાવ્યો છે તેજ મારા પતિતના પાપો નિવારી પુણ્ય પથે ખેંચ્યો છે ! આવ બાપુ તને એકવાર ખોળામા ખેસાડુ તુજ મારો પ્રભુ છે તુજ મારો તારણદાર છે ! નહિતર તું આટલો દયાળુ સાધુ અને ભક્ત મને ક્યારથી ભેટે ? મિત્ર તમને હું મારી મર્મચક્ષુથી જોઈ શક્યો નથી, ડોક્ટર સાહેબ, તમને પણ જોઈ શક્યો નથી પરંતુ આંતર ચક્ષુઓથી તમને ઝોળખી શક્યો છું તમે સર્વે મારા પ્રભુ સ્વપ્ન છે છોકરાઓ આવો તમારો હરિકાકો આજે સ્વર્ગે જાય છે આજે તે તમારીજ કૃપાથી મુક્ત મેળવે છે દુર્ગા થુ જોઈ રહી છે આજે પરમાત્મા હાજરા હજુર આંહિ પધાર્યો છે આજે મને તેમજો ખરેખરો બહારી બનાવ્યો છે

ઓચિત્તી હરિકાકાની વાચા નધ થઇ મધ, શરીર રિથર થયુ અને શરીર શાન્ત અને શિતળ મની ગયુ ડાક્ટર કંતાવળા હરિકાકાની પથારી પાસે આવી તેનો હાથ ઊપાડી જોયુ તો નાડીની ગતિ બધ પડી મધ હતી હૃદયના ધબકારા અનન શાન્તિમાં મળી ગયા હતા હરિકાકાના શરીરમાંથી તેજોમય કીરણો પ્રકાશી નીકળ્યા હતા ડાક્ટર ચિત્તકાર કરના મોટે સાદે રડી પડ્યા—હરિકાકા આમ અમને છેતરીને ચાલ્યા ગયા !

હરિશ્ચન્દ્ર દીધું નિશ્વાસ નાખી બોલ્યા જાઓ મિત્ર પરમાત્માનાં સમૃદ્ધિ બહાર સબાળો, તમે મૃત્યુ લોકના નથી, તમે દેવલોકના બહારી છો !

